

**УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ - СКОПЈЕ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ – СКОПЈЕ**

**ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ
УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ –
СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ
УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК**

**The effects of the Global Financial Crisis on the Commercial Banks
management - with a special review on the
credit risk management**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор:

проф. д-р МИХАИЛ ПЕТКОВСКИ

Кандидат:

м-р БИЉАНА БУТОРАЦ

Скопје, 2017 година

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Апстракт

Последната глобална финансиска криза од 2008 година ја стави на сериозно преиспитување ефикасноста на досегашните модели на корпоративно управување и управување со ризиците во банките. Односно падот на активноста во реалниот сектор имаше повратен ефект на финансискиот сектор и општо во вкупната банкарска сфера во целиот свет. Значењето на управувањето со кредитниот ризик е од општествено значење и може да се стави во контекст со перспективите за идно подобрување на ефикасноста во управувањето со банките.

Со континуирано и сеопфатно управување со кредитниот ризик на сите нивоа во кредитниот процес ќе се подобри кредитното портфолио на банките и позитивно ќе делува на подобрување на ефикасноста во функционирање на органите на управување во банките.

Актуелноста на темата за настанувањето на финансиската криза и одразот на истата во кризниот и посткризниот период во рамки на оваа докторска дисертација претставува обезбедување на повеќе од моментална слика за ситуацијата, а во исто време дава насоки за да се увидат трендовите кои можат да се користат за анализа на повеќе идни проекции и активности во банкарското работење за заштита од кредитен ризик.

Глобализацијата на финансиските пазари и зголемената конкуренција во банкарскиот сектор, од друга страна, поставија нови патокази во истражувањата за ефикасноста на банките. Во тој контекст е битно да се спомене дека комерцијалните банки имаат централна улога во економската алокација на ресурсите во земјите.

Во периодот по настанувањето на глобалната финансиска криза од 2008 година уште повеќе се докажа потребата и круцијалната важност на управувањето со кредитниот ризик, односно неговото континуирано мерење и следење, оцената и детерминирањето на факторите кои влијаат врз ефикасноста на банките преку управување со кредитен ризик и истото доби примат на едно од најважните прашања кои се однесуваат на активностите на банките поврзани со пазарот.

Клучни зборови: кредитен ризик, управување со кредитен ризик, комерцијални банки, кредитна изложеност, кредитно портфолио, глобална финансиска криза, корпоративно управување.

Abstract

The last global 2008 financial crisis has seriously questioned the efficiency of the previous models of cooperative management and banks' risk management. Therefore the activity break in the real sector had a boomerang effect on the financial sector as well as on the world banks in general. The relevance of the credit risk management is of social meaning and it can serve for future improvement of the banks' management efficiency.

By regular and comprehensive management of the credit risk on all levels in the credit process, the credit portfolio of the banks will be improved and will positively enhance the efficiency of the bank management departments.

The significance of the financial crisis arising and its effect during and in the post-crisis period, in this doctoral thesis, secures a bigger actual reflection of the situation and at the same time provides directions to perceive the trends that can be used to analyze more future projections and activities in the bank management for credit risk protection.

The globalization of the financial markets and the increasing competition of the bank sector set some new clues in the researches of the banks' efficiency. In that context it is very important to emphasize that the commercial banks have the central role in the economic allocation of the countries' resources.

The period after the global financial crisis arising in 2008 has proven the need and the crucial importance of the credit risk management concerning its continual measurement and tracing, evaluation and determination of the factors that influence the banks' efficiency through the credit risk management and the accent is put on the one of the most important questions concerning the banks' activities with the market.

Key words: credit risk, credit risk management, commercial banks, credit exposure, credit portfolio, global financial crisis, corporate management.

СОДРЖИНА

Вовед.....	6
1. Актуелност на проблематиката на истражување	6
2. Предмет и цели на истражувањето	7
3. Методологија и податоци на истражувањето	8
4. План за презентирање на истражувањето	9
I. Глобалната финансиска криза од 2008 година – причини и последици во различни групи на земји.....	13
1. Одрозот на цикличните движења на економската активност и влијанието на глобалните финансиски кризи врз националните економии.....	13
2. Глобалната финансиска криза од 2008 година.....	14
2.1. Причини за глобалната финансиска криза.....	19
3. Осврт на последиците од финансиската криза по групи на земји.....	28
3.1. Финансиската криза во развиените земји.....	28
3.2. Осврт врз земјите од ЦЈИЕ.....	36
II. Ефектите на глобалната финансиска криза врз корпоративното управување и управувањето со кредитниот ризик во комерцијалните банки.....	45
1. Осврт на досегашните истражувања за предметната проблематика	45
2. Глобалната финансиска криза и корпоративното управување во банките – заемна условеност и реформи во корпоративното управување на банките во посткризниот период	49
2.1. Глобалната финансиска криза и корпоративното управување во банките.....	49
2.2. Корпоративното управување како последица на последната финансиска криза.....	53
2.3. Обиди за стандардизација на корпоративното управување	54
3. Управувањето со кредитниот ризик во време на финансиска криза	68
3.1. Регистрирање на кредитен ризик.....	71
3.2. Мерење и квантификација на кредитниот ризик.....	76
3.3. Кредитна изложеност и нејзина концентрација.....	79

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

3.4. Зголемени капитални барања од страна на Базелскиот комитет.....	82
III. Влијанието од глобалната финансиска криза врз македонскиот банкарски систем.....	88
1. Ефектите на глобалната финансиска криза врз општите перформанси на банкарскиот систем во РМ	88
2. Ризикот врз банкарскиот систем на Р Македонија.....	94
2.1. Анализа на банкарскиот сектор во Р Македонија	98
3. Анализа на перформансите на банкарскиот систем (големина и концентрација) на Република Македонија со земји од регионот за време на кризата и во посткризниот период	106
IV. Студија на случај: Промените во управувањето со кредитниот ризик и во начинот на корпоративното управување во време на кризи и во посткризниот период во комерцијалните банки	113
1. Опис на методот на истражувањето	113
2. Резултати од студијата на случај.....	119
3.Анализа на перформансите на банкарскиот систем на ниво на Република Македонија за време на кризата и во посткризниот период.....	140
4. Резиме од студијата на случај.....	150
Заклучни согледувања.....	152
Преглед на литература.....	155
Прилог 1: Анкетен прашалник применет во истражувањето.....	167
Прилог2: Приказ и интерпретација на добиените резултати според големината на анкетираната банка (големи, средни и мали банки)	171
Прилог 3: Приказ и интерпретација на добиените резултати според типот на работното место (раководно, среден менаџмент, нераководно работно место).....	176

1. ВОВЕД

1. Актуелност на проблематиката на истражување

Предложената докторска дисертација под наслов: Ефектите на глобалната финансиска криза врз управувањето со комерцијалните банки – со посебен осврт врз управувањето со кредитниот ризик, ќе обработува тема која има особено значење за комерцијалните банки, како клучни финансиски институции, посебно во земји како што е Република Македонија. Последната глобална финансиска криза ја стави на сериозно преиспитување ефикасноста на досегашните модели на корпоративно управување и управување со ризиците во банките. Значењето на темата може да се стави во контекст со перспективите за идно подобрување на ефикасноста на управувањето воопшто, како и на управувањето со кредитниот ризик, посебно во македонските банки.

Банкарскиот систем е дел од финансискиот систем во секоја национална економија во која централното место го заземаат банките. Носечката улога на банките и воопшто на банкарскиот систем е да им се овозможи на оние субјекти кои располагаат со вишок на финансиски средства да ги вложат и да ги трансферираат средствата до субјектите кои, пак имаат недостиг од финансиски средства, а сето ова со основна и со крајна цел банката да оставри профит, но со прифатливо и ниско ниво на преземен ризик. Во сферата на банкарството и остварувањето на крајната цел на истите е постоењето на три основни причини и мотиви, и тоа: да им обезбедат соодветен принос на своите акционери, да им покажат и добијат доверба од депонентите за доброто менаџирање и одржување и понатомошен раст на капиталната стабилност на банката. Предмет на оваа анализа нема да биде само профитабилноста на банките, туку ефикасноста на работењето на банките, со особен осврт на управувањето со кредитниот ризик и подобрување на процесот на корпоративно управување во време на криза и во периодот по неа.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Во периодот по настанувањето на глобалната финансиска криза од 2008 година уште повеќе се докажа потребата и круцијалната важност на управувањето со кредитниот ризик, односно мерењето, оцената и детерминирањето на факторите кои влијаат врз ефикасноста на банките преку управување со кредитен ризик и истото доби примат на едно од најважните прашања кои се однесуваат на активностите на банките поврзани со пазарот.

Глобализацијата на финансиските пазари и зголемената конкуренција во банкарскиот сектор, од друга страна, поставија нови патокази во истражувањата за ефикасноста на банките. Во тој контекст е битно да се спомене дека комерцијалните банки имаат централна улога во економската алокација на ресурсите во земјите.

Овој труд го анализира и истражува влијанието на новиот сериозен пристап на управување со кредитниот ризик и корпоративното управување во комерцијалните банки и начините за справување со затекнатата состојба на истите во кризен и посткризен период, а сè со крајна цел за понатамошно подобрување на управувањето и перформансите на комерцијалните банки.

2.Предмет и цели на истражувањето

Клучните цели на докторскиот труд се следните:

- да ја истражи улогата на комерцијалните банки како клучни финансиски институции, во генерирањето на глобалната финансиска криза 2007-2009 година;
- да ја анализира и оцени меѓусебната поврзаност и условеност на корпоративното управување во банките и финансиската криза, како и промените и реформите во корпоративното управување на банките иницирани и имплементирани како резултат на финансиската криза;
- да ја анализира и оцени меѓусебната поврзаност на системите на управување со ризиците во комерцијалните банки и глобалната финансиска криза;
- да ги истражи ефектите на финансиската криза и рецесијата од 2007-2009 г. врз кредитниот ризик и управувањето со кредитните портфолија и промените во регулациските и супервизорските стандарди поврзани со кредитниот ризик;

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

- да ги анализира и оцени ефектите на финансиската криза и рецесијата врз перформансите на македонскиот банкарски систем, со посебен акцент врз кредитниот ризик и квалитетот на кредитните портфолија;
- да ги истражи ефектите на финансиската криза врз системот на корпоративно управување во банките во РМ, посебно од аспект на транспарентноста на работењето, отчетноста на органите на управување и усогласување на интересите на сите засегнати субјекти;
- да изработи студија на случај, истражување кое ќе анализира како се рефлектираше финансиската криза и рецесијата врз корпоративното управување и управувањето со кредитниот ризик кај комерцијални банки кои егзистираат во Битола.

3. Методологија и податоци на истражувањето

Истражувањето е направено со квалитативна истражувачка парадигма, што претставува продлабочено навлегување во природата на појавата на ограничен број на објекти со квантификација на дел од добиените податоци чија фреквенција е значителна. Истражувањето ќе биде сведено на интерпретација на констатираните согледувања.

Целта на ова истражување е да се провери дали и како, во колкава мера е управувањето со кредитниот ризик во комерцијалните банки во времето на финансиската криза и во периодот по истата, неговото директно влијание врз деловната политика на банката, ефикасноста на функционирање на органите на управување со кредитниот ризик. Доколку истражувањето покаже за важноста и улогата на управувањето со кредитниот ризик во комерцијалните банки, би можело да се размислува за поголема имплементација и посериозен пристап кон управувањето со кредитниот ризик во македонските комерцијални банки.

Според дисциплинарната припадност, истражувањето во овој труд е интердисциплинарно истражување.

Според временскиот критериум – трансферзално/пресечено истражување, бидејќи тоа ќе се реализира во релативно кратко време, во различни места и под различни услови.

Одговорите во врска со предметот и проблемот на истражувањето ќе бидат барани по пат на дескриптивен дизајн. Бидејќи ќе се врши поврзување помеѓу определени варијабли на појавата, дескрипцијата ја именуваме како каузална дескрипција.

---

4. План за презентирање на истражувањето

Предмет на истражување во оваа дисертација е заемната поврзаност на финансиската криза од 2007-2009 година и функционирањето на комерцијалните банки, односно нивното справување со последиците од кризата. Во првиот дел од трудот ќе биде опфатено прашањето за универзализацијата на банкарството, во смисла на институционално интегрирање на комерцијалното и инвестиционото банкарство, што ги направи банките поранливи на турбуленциите на пазарите на капитал и за причините и последиците од глобалната криза. Од друга страна, банките беа инволвирани во процесот на секјуритизација, кој во голема мера го усложни процесот на управување со ризиците во банките. Тука се надоврзуваат и недостатоците на банкарската регулација и супервизија, посебно во ситуација на стимулирање на хипотекарното кредитирање преку монетарна политика на ниски каматни стапки. Овде ќе биде опфатен и аспектот кој се однесува на програмите за спасување на банките, со кои државите настојуваа да ја спречат појавата на системски банкарски кризи што, пак од своја страна, влијаеше на подоцнежното креирање на дополнителни фискални дефицити кои, пак повратно влијаеја врз загрозување на дел од активата на банките во форма на државни обврзници. Анализата во овој дел ќе настојува да ги истакне и посебните специфики на поделни групи на земји: развиените земји (САД, ЕУ), групата на економиите во подем и групата економии во транзиција (пред сè од ЦИЕ), како и осврт на причините и последиците од кризата во Р Македонија и земјите од регионот.

Со овој труд се анализираат аспектите и слабостите на корпоративното управување во банките и управувањето со кредитниот ризик, кои придонесоа за појавата на финансиската криза. Во овој контекст, во вториот дел од докторската дисертација се опфатени прашањата поврзани со транспарентноста кон инвеститорите, системите на наградување и одредување на компензациите за банкарските менаџери, односите помеѓу органите во структурата на внатрешното корпоративно управување на банките, конфликтите на интереси, системите на внатрешна ревизија и контрола, односите со регулациските и супервизорски тела и сл. Од друга страна, во оваа глава ќе биде даден осврт врз промените и реформите во системот на

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

корпоративно управување на банките, кои беа наметнати од потребата за справување со финансиската криза, а кои беа предлагани од меѓународните регулаторни и професионални асоцијации. Во овој дел се дава осврт на регистрирањето, мерењето и квантификацијата на кредитниот ризик, како и потребата од менување на законската регулатива во земјите и инерните акти на банките за заштита од иден зголемен кредитен ризик.

Оваа глава се однесува на поврзаноста на финансиската криза со системите на управување со ризиците во банките. Често се смета дека недостатоците во примената на методите на управување со ризиците, посебно во смисла на несоодветни процеси и процедури на контрола на изложеноста кон ризиците, се една од важните причини кои доведоа до настанувањето на финансиската криза 2007-2009 г. Во овој дел од дисертацијата ќе бидат опфатени и промените кои кризата ги иницира во насока на подобрување на методите и процесите на управување со ризиците кај комерцијалните банки. Исто така, посебен простор во овој дел ќе биде посветен на кредитниот ризик кај банките, како тип на ризик кој е посебно релевантен за банкарски системи кои според нивото на развој се слични како македонскиот. Финансиската криза и резултирачката рецесија го ставија управувањето со кредитните портфолија во фокусот на приспособувањето на банките кон макроекономското окружување кое се карактеризира со влошени финансиски перформанси на реалниот сектор.

Во третата глава предмет на анализа ќе биде македонскиот банкарски систем. Тука најпрво ќе бидат разгледани ефектите на глобалната финансиска криза врз општите перформанси на банкарскиот систем во РМ, од аспект на неговата профитабилност и солвентност. Потоа еден сегмент од анализата ќе биде посветен на аспектите на корпоративното управување во македонските банки, поврзани како со регулациската рамка, т.е. релевантните прописи кои ја регулираат таа област, така и со спецификите на имплементирањето на принципите на добро корпоративно управување во македонските банки. Настојувањето ќе биде да се одреди дали и во колкава мера глобалната финасиска криза влијаеше врз промените во системот на корпоративно управување во банкарскиот систем на РМ.

Посебен сегмент на анализата во оваа глава ќе биде прашањето на управувањето со ризиците во македонските банки. После разгледувањето на управувањето со ризиците на генерално ниво, посебно внимание ќе биде посветено на управувањето со кредитниот ризик. Имено, глобалната финансиска криза која потоа се разви во рецесија во развиените економии, а

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

уште понатаму и до денешни дни се развива во фискална криза, своето најдиректно влијание врз македонските банки го има токму во врска со зголемувањето на ризикот поврзан со квалитетот на кредитното портфолио на банките. Поради тоа во овој дел од дисертацијата ќе биде направена анализа на промените во структурата на кредитното портфолио на македонскиот банкарски систем за време и после финансиската криза, а потоа ќе се направи обид да се оцени како кризата и рецесијата влијаеа врз самиот систем на управување со кредитниот ризик во македонските банки. Во рамки на ваквата анализа ќе се настојува да се примени и компаративен пристап, во смисла на споредбена анализа на анкетни истражувања од НБРМ за промените во кредитните портфолија на банките и направеното истражување во експозитури на банки врз основа на непосредно вклучени вработени во кредитниот процес.

Во четвртата глава на дисертацијата ќе биде анализирано и презентирани анкетното истражување на експозитури на комерцијални банки кои спаѓаат во групата на големи, средни и мали банки. Во согласност со општиот пристап на дисертацијата, во овој дел ќе бидат анализирани два аспекти од работењето на овие анализирани банки: (1) корпоративното управување, посебно од аспект на интерните акти и процедури во банката кои го дефинираат системот на корпоративното управување, како и оценка на нивото на транспарентност, обелоденување на информации, односот кон интересите на сите заинтересирани субјекти, а посебно, оценка на неодамнешните промени во сопственичката структура и менаџерскиот тим и нивното влијание врз деловната политика на банката, ефикасноста во функционирањето на органите на управување и сл.; (2) анализа и оценка на перформансите на управувањето со кредитниот ризик во банката за време на финансиската криза и во посткризниот период, се разбира, во споредба со просечните перформанси на ниво на целиот банкарски систем на РМ. Анкетното истражување опфаќа три групи на прашања кои ја покриваат следната проблематика: промени во условите и критериумите кои ги нуди банката во однос на: обем, каматна стапка, колатерал), промени во работењето на банката (квалитет на кредитирањето, задржување на пазарното учество, пролонгирање на времето за одобрување на кредити како резултат на заострените кредитни политики и процедури и промена во политиките за управување со кредитен ризик и промени во делот на корпоративното управување и транспарентноста.

Во Заклучните согледувања се дава краток осврт на факторите кои влијаат врз ефикасноста на банкарското работење врз основа на управување со кредитниот ризик и

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

корпоративното управување. Исто така, се презентираат синтетизирани резултати за
опсервираниот период од компаративната анализа на показателите на банкарскиот сектор.

I. Глобалната финансиска криза од 2008 година – причини и последици во различни групи на земји

1. Одрозот на цикличните движења на економската активност и влијанието на глобалните финансиски кризи врз националните економии

Секоја пазарна економија се одликува со деловни циклуси кои се типична и иманентна карактеристика на соодветната национална економија и истите имаат сложена и комплексна феноменологија. Економските циклуси се разликуваат од една до друга национална економија, како во поглед на времетраењето на вкупниот економски циклус, така и во поглед на интензитетот и на последиците кои непосредно влијаат врз реалните фактори. Затоа и се вели дека епизодите на експанзии и рецесии не се „циклични“ во смисла на постоење на правилни периоди или конзистентни аплитуди на нивна замена, туку напротив траењето на еден бизнис циклус може да биде многу различно, протегајќи се во период од една година, па сè до 10 или 12 години (Thomas Cate, Geoff Harcourt and David Colander, Edward Elgar, 1999).

Еден економски циклус се состои од четири фази и тоа: врв, контракција, дно и експанзија (peak, contraction, trough, expansion), но економистите овие четири фази ги синтетизираат во две главни фази на економскиот циклус: фаза на рецесија која, според дефиницијата на Националното биро за економски истражувања во САД претставува период на значајно опаѓање на вкупниот аутпут, доходот, вработеноста со вообичаено траење од 6 месеци до една година, и е обележан со широки контракции во многу сектори на економијата (William Boyes and Michel Melvin, 2005) и фаза на експанзија во којашто вкупниот аутпут, доходот и вработеноста растат. Ваквите експанзии на економската активност се проследени со инфлациски движења и тенденции и доколку не се контролираат со мерките и инструментите на економската политика, можат да преминат во неконтролирана инфлација.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Постојат различни теории за економските циклуси, во зависност од тоа што се смета за причина за појавата на деловниот циклус, а помеѓу нив се истакнуваат следните: Кејнзијанската теорија за економски циклус, според која, главна причина за појавата на економскиот циклус се промените на страната на агрегатната побарувачка. Тоа значи дека доколку дојде до намалување на агрегатната побарувачка, фактичкиот БДП ќе биде под потенцијалниот и економијата ќе се соочи со невработеност, нерационално користење на ресурсите во економијата, т.е. фаза на рецесија. А во обратен случај, со зголемувањето на агрегатната побарувачка, фактичкиот БДП ќе биде над потенцијалниот и економијата ќе влезе во фаза на експанзија; Монетарната теорија за економски циклус – според нобеловецот Милтон Фридман кој тврди дека појавата на економскиот циклус е причинета од дејството на монетарните фактори, односно од понудата на пари (масата на пари во оптек); Теоријата на монетарно изненадување, според Роберт Лукас, кој тврди дека импулсите што доведуваат до бизнис циклуси се сведуваат на монетарно изненадување, на нетранспарентно зголемување на понудата на пари, т.е. на неантиципирани, од страна на економските субјекти, непредвидени шокови на страната на агрегатната побарувачка. (Lukas,R и Sargent, T.1981).

2. Глобалната финансиска криза од 2008 година

Крајот на 2008 година повторно го наметна прашањето на неможноста на капиталистичкиот начин на производство, на егзистирањето на пазарната економија, а при тоа да се појават мали, регионални и големи меѓународни кризи, односно како настанатата криза на хиперпродукција во времето од 1929 - 1934 година и како и финансиската криза од 2008 година. Посебно појавата на позначајни регионални или меѓународни економски кризи секогаш наметнува неколку прашања од типот на тоа кога и како настанале причини за појавата на кризите, какви се последиците од истите, констатираните зеднички и различни појави, какви методи, средства и начин ќе се употребат за справување со последиците од истите, а при тоа водејќи сметка за тоа дали настанатите ризици се последица на нееднакво поставениот капиталистички систем или пак се нормална појава во истиот. Настанатата финансиска криза што произлезе од американскиот хипотекарен сектор и полека се вовлекува во глобалниот финансиски неред уште од летото, 2007 година (J. Sapir, 2008), доживеа нова фаза на забрзаност

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

и развој на почетокот на есента 2008 година. Постојаните неуспеси на берзата и банкарските неуспеси се најлошите што досега се забележани уште од 1929 година.

Финансиските кризи настануваат како последица на повеќе претходни појави и тоа: екстремни осцилации во пазарите на девизи, егзистирање на странските долгови на одредени влади, колапс и банкрот на голем број на банки. Поради тоа најчесто кога се споменува терминот финансиска криза се мисли на настанување на банкарска криза, должничка криза, криза на странските девизни пазари и често се користи и терминот меѓународна финансиска криза кога истовремено може да се јави во повеќе видови.

Во САД финансиската криза од 2008 година се манифестира и е иницирана од високоризичните заеми за недвижности и се претпоставува дека брзо ќе биде надмината со агресивната монетарна политика од страна на Централната банка на Америка (ФЕД) и со добивање на силна инјекција на ликвидност од страна на централните банки на развиените земји. Но тоа не доведува до резултати. Пласирањето на високоризичните заеми за недвижности најпрвин создава проблеми во секундарниот пазар на заеми за домаќинства, а потоа врз другите пазари на осигурување, што претставува закана за безбедноста и ликвидноста на финансиските институции и крајно влијание врз реалниот сектор на економијата, а со тоа всушност тие ја доведуваат светската економија во рецесија.

Последиците од глобалната финансиска криза од 2008 година се прелеваат и во реалниот сектор. Односно се покажа дека финансиската криза може да влијае и на други сектори во националната економија со фактот што последиците од финансиската криза се одразија и во реалниот сектор на економиите. Тоа покажува дека секоја специфична финансиска криза се анализира сама за себе, но и во однос на нејзиното влијание врз другите сфери на економска активност. Првично и генерално финансиските кризи имаат тешки последици за економиите погодени директно од кризата, како што беше случајот со кризата од 2008 година во САД (проблемите во американскиот примарен хипотекарен пазар) која брзо ескалирала и се прелеала врз финансиските пазари низ целиот свет. Во услови на глобализација на економските текови многу лесно се пренесуваат од земја до земја, прераснувајќи во регионални и генерираат негативни импликации и последици за светската

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

економија во целина. Според Serra и Saxena, 2008, финансиските кризи имаат тенденција да имаат трајни ефекти на аутпутот и не се земаат во предвид во стандардните проценки на трошоците на кризите.

Преку пазарните канали на глобализираниот свет кризата започнала да зема свој тек кон европските и азиските пазари на економија, па така искуството на САД го почувствувала и Европа преку национализацијата на Northern Rock, најголемата британска хипотекарна банка (февруари 2008) која се соочила со големи загуби (Petkovski, M. (2009).

Експлодирањето на „меурот на недвижности“ го поттикнува развојот на финансиската криза. Кризата била последица на мешањето на државата на пазарот на недвижности, политиката на ФЕД и централните банки на другите развиени земји, стимулациите на банките, неодговорното работење на надлежните државни институции за контрола на финансискиот пазар и нестручноста на рејтинг-агенциите, како и финансиските слабости кои постоеле со години во областа на финансиската контрола и законската регулатива на САД.

Светската економска и финансиска криза имала влијание и врз тековите на СДИ. После достигнувањето на нивото на историскиот максимум во 2007 година движењето на СДИ во и од развиените земји значително опаднало во 2008 година, при што приливот опаднал за 29%, а одливот за 17%. Од 38 најразвиени земји, 23 забележале пад на приливот на СДИ. Како резултат на финансиската криза, приливот на СДИ во ЕУ-27 во 2008 година опаднал дури за 40%, а одливот на капитал, односно надворешните СДИ бележеле опаѓање од 30%. Причина за ова опаѓање било намалувањето на учеството во капиталот и пренасочувањето кон внатрешните пазари и внатрешнокономските заеми.

Националните економии за да ја заштитат својата домашна економија од влијанието на глобалната криза, имале две можности во однос на имплементирањето на мерките. Од една страна, можеле да го зајакнат фискалното трошење и да создадат БДП раст и нови вработувања, а од друга страна, да ја ослободат монетарната политика со поддржување на

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

пониски каматни стапки за да им помогнат на домаќинствата и компаниите да обезбедат финансии.

По Втората светска војна долги години постоеше строга поделба во надлежностите меѓу комерцијалните банки и другите финансиски (небанкарски институции) и забрана за мешање во работата на едни со други која беше поткрепена со закон. САД е конкретен пример за ваквата забрана, така познатиот Glas – Stegal act со кој е забрането комерцијалните банки да се занимаваат со инвестиционо банкарство и обратно - на инвестиционите банки им било забрането да се занимаваат со прибирање на депозити и одобрување на кредити.

Во последните години од минатиот век оваа строга поделба во банкарското работење се напушти, а со тоа дојде до појава и затегнување на големата конкуренција помеѓу банкарските и небанкарските финансиски институции. Сето тоа резултираше и доведе до проширување на активностите на комерцијалните банки во небанкарски области и небанкарските финансиски институции во доменот на банкарските активности. Во такви услови на зајакната конкуренција беше заборавено на контролата на активностите кои ги вршеа банкарските и небанкарските финансиски институции. Врз основа на правилата кои беа на сила пред појава на погорното, работењето на комерцијалните банки беше единствено диригирано и под лупа на матичната супервизија на централните банки, а работата на инвестиционите банки беше под надзор и контрола на комисији за хартии од вредност. Останатите небанкарски финансиски институции беа контролирани од страна на контролни органи кои беа под надлежност на министерството за финансии. Како носечка причина за избувнувањето на големата банкарска финансиска криза во САД е токму моментот на затајување на круцијалната контролна функција.

Ретки беа оние држави во кои постоеше целосна координација во работата на овие органи, а тоа заедно со затајувањето на контролата ќе се вброи како една од главните причини за избувнување на големата банкарска и финансиска криза која ги зафати САД.

Самите почетоци на кризата од 2008 година беа проследени со карактеристичен пад на финансиските пазари, а сето тоа прерасна во една од најострите глобални економски кризи во модерната историја, која првично изби и најмногу се одрази во развиените економии. Основен причинител за екстремниот пад на светскиот аутпут, и тоа единствено и првично по Втората

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

светска војна, беше настанувањето на финансиската криза од 2008 година, која силно ги погоди инвестиционите банки, а тоа следствено придонесе за пад на светското индустриско производство, најмногу во оние национални економии како Јапонија, Тајван и Кина, кои важат за базични производители на инвестициони добра.

Со затегнувањето на кредитните услови фирмите низ светот беа соочени со огромни финансиски проблеми и беа приморани да го намалат своето производство и да ги одложат плановите за нови капитални инвестиции. Во периодот што следеше дојде до нагло осиромашување на пазарите на работна сила, како и евидентен тренд на намалување на потрошувачката на трајни добра, а тоа реперкуираше со намалување на цените на стоките, кое евидентно се одразуваше на цената на нафтените деривати и пад од повеќе од 50%. Анализите на Светската банка покажаа дека последиците од финансиската и глобалната криза највидно се осетија во посиромашните земји, кои следеа на претходно настанатата прехранбена и нафтена криза.

Во периодот што следеше се очекуваше можност на владата на САД за справување со кризата. Населението не беше спречувано да купува имоти кои не можеше да си ги дозволи, а исто така, се купуваа обврзници кои беа покриени со залог на хипотеки за кои не беа доволно информирани и запознаени нивните инвеститори. Во тој контекст може да се извлече заклучок дека новонастанатите односи меѓу владата, населението и инвеститорите беа круцијалната точка за настанувањето и наглото проширување на финансиската криза.

Почетоците на настанокот на проблемите кои доведоа до криза се од оној момент кога беа укинати бариерите кои постоеја помеѓу комерцијалните банки и инвестициските фирми, кои постоеја уште од времето на Големата депресија. Во контекст на тоа, треба да се потенцира дека со кризата доаѓа до евидентна промена на типот и видот на функционирање на финансиските системи, како и до видна измена во функционирањето на државните органи, се случува револуција во сфаќањето за тоа што претставува концептот пазар. Сè до '20 години од минатиот век како главна улога на банките беше алокацијата на капиталот со кој располагаа друштвата, а од друга страна, пак носечката улога на финансиските пазари беше да ја утврдат висината на цената на хартиите од вредност и тоа со помош на понудата и побарувачката.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Овие улоги започнаа да се менуваат во оној момент кога сè повеќе компании почнаа да обезбедуваат капитал преку берзите, наместо тоа да го прават преку класично банкарско задолжување. Како резултат на оваа настаната промена, улогата на алокатор на капиталот премина од рацете на банките во рацете на берзите. Во тој контекст се појавија нови финансиски инструменти кои фирмите ги користеа за прибирање на капитал. Исто така, почнаа да се случуваат нови емисии на акции за истата таа цел – алокација на капиталот кај фирмите. Од друга страна, банките беа оставени сами на себе и препуштени да собираат депозити и да ги инвестираат на најразлични начини.

Светската финансиска и глобална криза настана врз основа на нејзините нукулци кои изникнуваа од настанатите проблеми во самите системи на севкупниот меѓународен и банкарски систем. Во периодот на кризата дојде до видни поместувања и проблеми во реалниот меѓународен и банкарски систем, дојде до неефикасност на механизмите за платно-билансно прилагодување, до намалена ликвидност на меѓународен план како и до нестабилни девизни курсеви.

Не случајно постојано се зборува за постоењето на зголемување на нерамнотежите во платните биланси на земјите во светот, особено на САД каде што се забележува постојано зголемување на дефицитот, од една страна, и зголемување на суфицитот и девизните резерви на некои од азиските држави, меѓу кои како најспоменувана е Кина и производителите на нафта. Следствено на тоа, обезбедувањето на меѓународната ликвидност на постоечкиот меѓународен финансискиот систем станува неефикасена.

2.1. Причини за глобалната финансиска криза

Главните и основни причини за избувнувањето на финансиската криза се лоцирани на тлото на САД. Пред сè како предиспозиција и предвесник се споменуваат цените на недвижностите, но тука заземаат посебно место и други релевантни фактори како што се: недостигот на транспарентност и одговорност кај хипотекарното кредитирање, непромисленото хипотекарно кредитирање, односот на рејтинг-агенциите, процесот на секјуритизација, настанувањето на глобалните неурамнотежености и многубројните меури, неуспех во

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

управувањето со ризикот, постоечкото законодавство, запоставеноста на банкарскиот систем, примената на финансиските иновации и др.

Постојат повеќе причини кои доведоа до појавата на големата финансиска криза која подоцна прерасна и во глобална економска криза, преминувајќи од финансискиот во реалниот сектор. Глобалната финансиска криза, всушност, е процес на три нивоа. Настанатата криза беше, всушност, еден тип на спектакуларна криза на ликвидноста од 20 септември до 12 октомври 2008 година, која беше школски пример на Keyes-овата „апсолутна преференција за ликвидност“, што мотивираше огромна интервенција на државата. Кризата на ликвидноста е резултат на глобалната криза на финансискиот систем кој се фокусира на општата несигурност на софистицираните должнички инструменти развиени за време на последните десет години, преку процесот на претворање во хартии од вредност (J. Sapir, 2008). Во текстот во овој дел од докторскиот труд ќе ги наведеме поважните причини за настанувањето на кризата, а тоа се: недостигот на транспарентност и одговорност кај хипотекарното кредитирање. Во периодот на финансирањето на недвижности, голем број од учесниците во таквите акции придонесоа да се создадат лоши хипотеки и истовремена продажба на лоши хартии од вредност. Односно, се почести беа примерите на продавачите на хартии од вредност на идните инвеститори, без никаква одговорност за идно нивно пропаѓање. Погорното беше типично и за брокерите, индивидуалците во рејтинг-агенциите и другите учесници на пазарот. Секој од горенаведените учесници имаше свој личен интерес, а тоа беше и целта - да се максимизира личната добивка до евидентен пораст на својот иден профит, а во исто време не мислејќи и не водејќи грижа дека сето тоа води до колапс на системот. Паралелно на нив постоеја и некои договори кои гарантираа добивање на надоместок и тоа кон сите оние што емитираше т.н. лоши хартии од вредност. Во тој период многу небанкарски институции земајќи ги во свое портфолио кредитите што паднале, неминовно многу доживеаја колапс. Непромисленото хипотекарно кредитирање се одрази на тој начин што Централната банка на САД многу лесно и по ниски каматни стапки им одобруваше кредити на банките, со што им отвораше простор и им убризгуваше потенцијал за доделување на хипотекарни кредити по многу ниски каматни стапки. Евидентниот пораст на цената на недвижностите, како и ниските стандарди за одобрување на кредити овозможија најголем дел од населението да купуваат недвижности, куќи кои реално не можеа да си ги дозволат на база на

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

својата фактичка кредитна способност. Лесното доаѓање до кредити за кување на недвижност - стан или куќа предизвика зголемување на побарувачката за недвижности, а истото придонесе за да дојде до евидентен пораст на цената на куќите и становите. Постојаниот пораст на цените на становите и куќите ги поттикнуваше банкарите уште повеќе да го зголемуваат овој вид на кредити, а при тоа во исто време да се олабават условите за кредитирање. Во тој контекст одобрувањето на кредитната изложеност била вообичаена, независно од тоа дали барателите имале приходи или не, а примарен и пресуден момент за да се добие кредит била висината на проценетата вредност на имотот кој се купувал, односно висината на проценката на имот ја одредувала висината на кредитната изложеност. Дополнителни обезбедувања или зголемување на соодносот на покриеност не биле примарни, затоа што банките биле сигурни во своите пласмани бидејќи цената на заложените хипотеки постојано растеше. Воопшто не се помислуваше на можноста дека може да дојде до пад на цената на становите и дека банките би останале без дополнително обезбедување за пласираните кредити, а притоа апсорбирајќи високо ниво на кредитен ризик.

Една од најважните, ако не и основна причина за настанувањето на финансиската криза во САД беше што во борбата за профит, банките заборавија на ризикот. Во тој период се пласирале кредити на лица кои не поседувале никаков имот и без никакви приходи, кои во банкарството и банкарското работење се среќаваат под името „NINJA“ кредити (no income, no job, and assets = ninja). Кога цените на недвижностите (куќите и становите) почнаа нагло и рапидно да паѓаат, кредитите добија статус на нефункционални пласмани, настана евидентен шок во рамките на постоечкиот финансиски систем. Во тој момент банките во паника почнаа нагло да ги продаваат тие хипотеки, со што се зголеми понудата без скоро никаква побарувачка, а сето тоа од своја страна ја предизвика и ја забрза дефлационата спирала.

Токму во такви услови паралелно почнаа да опаѓаат и цените на акциите на банките, на инвестиционите фондови и на осигурителните компании. Всушност за да една банка функционира и работи потребни ѝ се ликвидни средства, а во тој момент истите беа заменети со многубројни имоти – недвижности чие продавање беше отежнато. Во периодот на финансиската криза посебен акцент се става и на однесувањето на трите светски реномирани рејтинг-агенции: „Standard and Poor’s“, „Moody’s“ и „Fitch“. Истите се одликуваа со многу високо реноме,

---

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

нивните објавени извештаи и оценки, било да се однесуваат за конкретна земја или за банка, фонд или друга финансиска институција и претставуваа базична насока и доста битен правец за донесување на одлуки за инвеститорите, односно да одлучат дали ќе ги инвестираат, пласираат своите средства во некоја земја или не, дали и кои типови на хартии од вредност ќе се купат или не. Во анализираниот период овие рејтинг агенции во целост потврдија со своите оценки, а сето тоа влијаеше на одлуките на инвеститорите при донесувањето на нивните одлуки во однос на инвестирањето. На база на сето горенаведено се констатира дека рејтинг-агенциите евидентно придонеле за експанзијата и зачетокот на финансиската криза, како што е случајот на „Lehman Brothers“. За еден месец пред да пропадне оваа голема банка рејтинг-агенциите ја имаа рангирано со изразито висока оценка „А“, за која американската влада издвојуваше стотици милијарди долари, само за да ја спаси од настанатиот банкрот.

Како втор пример ќе го споменеме случајот со најголемата осигурителна компанија A.I.G за која американската влада, а со цел да ја спаси од иден банкрот, издвојуваше стотици милијарди долари. Во тој период повеќето постоечки кредитни рејтинг-агенции голем број на емисии на хартии од вредност кои биле покриени со хипотеки ги оценувале со највисокиот рејтинг „AAA“ за да во скора иднина истите да станат безвредни. Кредитните рејтинг-агенции уживаа голема доверба како учесници на финансиските пазари, а тоа беше резултат на засилената регулација која ја имаа агенциите во поглед на критериумите за вложување.

Буквално сите пазарни учесници и финансиски институции во трката за профит го потценија ризикот, а не само актуелните рејтинг-агенции. Токму купувачите на хипотекарни покриени хартии од вредност беа видни институции за кои се претпоставуваше дека имаат изготвено опсежна анализа за инвестирањето во одреден инструмент. Поимот секјуритизација означува земање на некој неликвиден финансиски инструмент, на пример заем за купување на куќа, групирање на поголем број такви заеми и издавање на ликвиден финансиски инструмент (хартии од вредност) врз основа на тие заеми. Во минатото финансиската институција (комерцијалната банка) кредитот го чувала во својот биланс сè до неговото амортизирање, носејќи го постојано и во континуитет кредитниот ризик на истиот.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Денес комерцијалната банка може слободно да тргува со него, претворајќи го во ликвиден инструмент на финансискиот пазар. Со тоа се врши поделба на групата заеми на стандардизирани износи, а потоа финансиската институција може да ги продава побарувањата спрема каматите и главниците на трети лица. Овие стандардизирани износи на секјуритизирани заеми овозможуваат тие да бидат ликвидни хартии од вредност, а при тоа настанувањето на поодделни групации на кредити водеа и до диверзифицирање на идниот ризик. На база на тоа истите стануваат примамливи за одредни инвеститори да се одлучат да вложат во нив.

Финансиската институција којашто ги продава секјуритизирани заеми остварува профит сервисирајќи ги заемите и наплатувајќи им провизија на трети лица за таа услуга. Отплатата на кредитите се одвивала така што се собирале исплатите и тоа по основа на камати и главници и после тоа им се исплатувале на сите иматели на хартии од вредност. Од друга страна, секјуритизацијата ја намали традиционалната улога на банкарските услуги. Со помош на секјуритизација се овозможи посредување кое како активност е една од базичните активности во комерцијалното банкарство. Тоа подразбира пласирање, од страна на банките, кредити на големи износи и од друга страна нудење на инвеститорите инвестиции со помали износи. Секјуритизацијата токму во погорниот контекст ги заобиколи банките и тоа со директно посредување меѓу инвеститорите и кредитобарателите. Во такви услови комерцијалните банки веќе не мора да прибираат финансиски средства за потоа да пласираат кредит, но на тој начин се намалува нивниот главен и најквалитетен извор на средства – кусорочните депозити од населението и претпријатијата. Во рамки на самиот процес на секјуритизацијата, покрај комерцијалните банки, се појавуваат и останати финансиски институции, и тоа претставници на филијали на големи корпорации како и финансиски компании. Генерирањето и сè поголемиот зафат на секјуритизацијата беше една од првичните причини за настанување на финансиската криза од 2008 година. Овој процес на секјуритизација, всушност, го намалуваше интересот и мотивот на идните инвеститори, а сето тоа заради зголемената побарувачка за кредити по основ на хартии од вредност со нивен утврден рејтинг оценет со „AAA“ рејтинг.

Последиците во глобалниот финансиски систем кога се влоши наплатата на заемите во 2007 година, беа огромни, пред сè заради тоа што беше високо раширена сопственоста на хартии од вредност кои беа покриени со хипотеки. Во изминатите години глобалните

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

финансиски текови се карактеризираат по тоа што некои земји како што се Велика Британија и САД остваруваа дефицити во трговските односи со другите земји, а земјите од типот на Јапонија, Кина и Германија остваруваа високи суфицити во своите тековни сметки.

Настанатите високи суфицити во тековните сметки придонеле за пораст на побарувачката на финансиски средства емитирани во повеќе земји, а тоа особено е нагласено во САД.

Пред настанувањето на големата финансиска криза од 2007 година во светската економија од пред 5 до 6 години, во најмоќните економии во светот беше етаблирана експанзивна монетарна и финансиска политика. Во тој период во САД Министерството за финансии водело континуирана буџетска политика со голем буџетски дефицит, а Централната банка, пак на лесен начин и во голем обем ги кредитирала банките, и тоа со многу ниски и примамливи каматни стапки. Високата домашна потрошувачка на САД се одрази на зголемувањето на увозот и на високиот дефицит на тековната сметка којшто достигна до 7% од GDP во 2005 година. Со оглед на тоа што доларот имаше доминантна улога во светот, тоа им помагаше на САД мошне лесно да го подмируваат континуираниот дефицит. Во тој период, зголемената побарувачка за емитирани финансиски средства во САД, во услови на експанзивна монетарна политика, доведе до ниски каматни стапки низ целиот свет, а тоа иницира висок пораст на кредитниот ризик.

Во период помеѓу 1994 и 2007 година долгот на домаќинствата во САД покажал раст од 118% на 179% од БДП. По 2000 година се забележува забрзан раст на кредитниот долг на домаќинствата, чиј износ пораснал од 93% на 113% од вкупно расположливиот личен доход. Во Велика Британија овој раст изнесувал од 120% на 180%, додека во еврозоната се зголемува од 72% на 91%. Во истиот тој период порастот на недвижностите кој се случува во САД не ги исклучува и другите развиени земји.

Континуираниот дефицит на јавниот сектор и населението во САД, всушност придонесе и за пораст на надворешниот дефицит. Останатите причини, многубројните меури - Федералната резерва на САД (FED), водењето на умерена политика на пари, придонесе да дојде до евидентен раст на вредноста на куќите и станбениот простор. Ваквиот раст имаше висок тренд на пораст, сè додека истиот не доживеа колапс. Со неговото распрскување беше предизвикана кризата. Меѓутоа тешко е да се идентификува меурот, додека не се распрска, а

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

акциите на FED можат само да дотурат масло во, и онака вжештената, ситуација и да предизвикаат високо општетување на економијата. Во законодавството, поттикнато од прекумерната доверба во силата на пазарната дисциплина и саморегулацијата, со тек на време стапија закони со кои им се овозможуваа на постоечките институции од областа на финансиите да влегуваат во трансакции кои не се регуларни. Следен битен момент кој е важен да се спомене е настанатиот неуспех во управувањет со ризикот, односно фирмите, одделите каде се ценат пазарниот и кредитниот ризик, беа сепарирани. Ваквата поделба на ризикот беше основен проблем при комплексните производи, односно овие два ризици се неделиви. Запоставеноста на банкарскиот систем - сите ризични активности со кои се занимаваа банките беа ограничени при регулацијата на банките (одобрување на долгорочни кредити за краткорочни цели и пораст на леверицот). Во периодот што следеше ваквите активности беа главни наспроти покриеноста со паричен колатерал и здраво регулирано банкарство. Во нивни рамки од банките кон сите институции кои не подлежеа на контрола и регулација се вбројуваше и сè позастапеното кредитирање покриено со хипотеки.

Главна активност на небанкарските институции кои делуваат на тоа време беше тоа што одобруваа долгорочни кредити, а се задолжуваа краткорочно, а тоа неминовно придонесе за проблем со ликвидноста и сè поголем пораст на ликвидносниот ризик. Тоа лесно можеше да настане доколу се изгубеше добербата во ваквите институции и неможноста истите краткорочно да се кредитираат. Во периодот на генерирањето на финансиската криза ликвидносниот ризик беше сè поиразен. Зголемувањето на падот на цените на недвижностите беше предизвикано од високиот левериц. Така многу фирми користеа позајмени финансии за да го зголемат својот капитал, при понуда на ниски каматни стапки. Во тој период пред настанување, односно дуење на т.н.меур на финансиска криза во 2004 година беше оставена можност на правните лица да го зголемуваат леверицот.

Така на пример, наспроти прифатливото ниво на левериц со сооднос 12:1 (обврски/средства), во погоре наведениот период соодносот бил 33:1. Настанувањето на финансиски иновации е водено од желбата за сè поголем профит како и негово максимизирање, при што креирањето на нови производи и усовршувањето на старите претставува принуден начин за остварување на таа цел. Овие финансиски иновации се движечка сила која води до модернизирање и поголема ефикасност на финансиските системи.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Пазарниот систем и инфраструктура не беа доволно подготвени и спремни за периодот во кој новите инструменти би се нашле под голем притисок. Некои предлагаа на пазарите за нови инструменти да им се даде време за да можат да созреат, пред да достигнат значајна големина. Новите навестувања и идните измени требаше да ги зафатат и сите рејтинг-агенции, регулаторните и сметководствени тела, но истото со сигурност не можеше да се потврди дали ќе оди во насока на дестабилизација или пак во стабилизирање на состојбите. Инвеститорите секогаш не прават правилни избори, односно тие всушност страдаат од ограничена рационалност и лимитирана самоконтрола. Главната задача на регулаторот е сè поголемата промоција на транспарентноста за да се заштити населението во управувањето со своите инвестирања или задолжувања, а сето тоа би ја зголемило и продлабочило финансиската внимателност. Од регулаторните тела во тој период се очекуваше да се нагласат и предвидат сите можни начини за заштита од последиците од глобалната криза. Постоењето во САД на засебна регулација беше една ако не и главна причина за генерирањето на финансиска криза во САД во 2008 година, затоа што истата е конституирана на повеќе нивоа и во различни агенции и секоја за себе е регулатор на своите институции.

Тука мора да го споменеме фактот што одредени земји како Велика Британија иако имаа обединет и заеднички систем на регулација, односно регулацијата беше од едно тело, истото значително не придонесе да оваа земја биде заобиколена од финансиската криза. Во САД системот беше така поставен да небанкарските финансиски институции беа под присмотра на Министерството за финансии, банкарството беше под директна супервизија на централните банки, а инвестиционите банки под лупата на комисиите за хартии од вредност. Со ваквиот дисперзиран регулаторен систем не постоеше единствена институција која во целина би го контролирала вкупниот финансиски систем.

Во тој период на финансиските пазари постоеја добри услови кои се очекуваше да продолжат и во иднина и никој не се ни посомнева на некое црно сценарио. Како напишано правило се инвестирало во поризични проекти и средства, со минимално внимание, едукација и информираност за ризикот што се презема. Приватниот сектор продолжи со стратегијата на преземање на големи ризици и покрај предупредувањата од страна на јавниот сектор дека финансиската стабилност може да биде изложена на ризик. Многу од главните менаџери на големи финансиски институции почнаа да ја прикажуваат загриженоста во врска со настанатата

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

актуелна нова ситуација на финансискиот пазар, пред сè заради емитираните хартии од вредност покриени со хипотеки. Но сепак во тој период уште имаше ниски каматни стапки и висока ликвидност, а тоа бараше финансиски производи оценети со AAA највисок кредитен рејтинг, кои имаа повисок принос од оној што е нормален и воедно беа многу атрактивни за инвеститори кои одлучиле некаде да ги инвестираат своите слободни средства. Тоа доведе да бидат натценети хартиите од вредност, а притоа супервизијата немаше таков обем на информации за да го стопира нагло ширење на ваквите хартии од вредност. Во континуитет растеше конкуренцијата за нови емисии и пласирање на вакви ризични хартии од вредност.

Со сè поголемиот раст на побарувачката за ваквите хартии од вредност со рејтинг AAA и висок принос, институциите кои ги емитуваа овие хартии од вредност се задолжуваа со неквалитетни кредити само за да излезат во пресрет на големата побарувачка. Така во ваквите хартии од вредност со висок рејтинг вложуваа осигурителни компании, инвестициони фондови пензиски фондови и банки. Во услови на висока ликвидност која постоеше во тој период и стабилност во финансиското опкружување, инвеститорите ги тераше да инвестиртаат во ваквите високо ризични финансиски инструменти, а без притоа да се мери и препознае ризикот кој го носат со себе.

Она што беше најбитно и круцијално во таквата состојба беа високо оценетите рејтинзи од рејтинг-агенциите, а не се обрнуваше вниматие на анализа, истражување и документираност за истите. Рејтинг-агенциите го оценуваа и рангираа само кредитниот ризик што се преземаше од овие производи, но освен кредитниот ризик истите се одликуваа и со ликвидносниот и пазарен ризик. Ликвидносниот ризик наведуваше на тоа дека имателот не ќе може да го пласира, продаде инструментот со кој располга за најбрзо можно време и по прифатлива цена, додека пазарниот ризик е дека пазарните услови како што е движењето на каматните стапки може да влијае врз вредноста на хартиите од вредност.

Во тој период кредитните агенции сè повеќе го зголемуваа бројот и обемот на новите кредитни инструменти, а вложувачите ги инвестираа своите слободни средства во инструменти кои им беа непознати, не го разбираа преземениот кредитен ризик дека тоа е нивна неминовна одговорност. Спремноста за прифаќање на ризик од страна на индивидуалците и финансиските институции е огромна. Тие беа поттикнати од преголемата ликвидност која во тој момент владееше на финансиските пазари и ниските каматни стапки кои, исто така, ги мотивираа

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

инвеститорите да ги вложат своите пари. Во рамки на пазарите на деривати, недвижности, натценети акции и банкарско кредитирање, ваквиот тренд беше најдоминантен. Голем број на институции од областа на финансиите се имаа презадолжено наспроти висината и обемот на нивниот вкупен капитал и резерви. Така во 2007 година нивниот финансиски показател кој ја прикажува активата/акционерскиот капитал беше во граници 30:1 до 50:1 и во такви услови во случаи на можно паѓање на вредноста на нивната актива за само 2 до 3 % , доаѓа до проаст на банката заради избришаниот капитал. Во тој период, иако не беа свесни за таквиот тренд, актерите во финансиските пазари го продлжија ваквиот агресивен начин на нивна преголема задолженост, а без при тоа да се контролирани и запрени од регулаторот.

Ваквиот начин на работа на финансиските институции во повеќе земји како и во САД, каде владееше експанзивна монетарна политика, им нудеше доста висок профит на инвеститорите, меѓутоа на долг рок гледано премина во колапс.

3.Осврт на последиците од финансиската криза по групи на земји

3.1.Финансиската криза во развиените земји

Одобрувањето на кредити на клиенти со ниски приходи или низок кредитен рејтинг, кое беше пракса во САД и доведе до генеза на финансиската криза, во подоцнежниот период ја наметна внимателноста при одобрувањето на ваквите второкласни заеми, и тоа најпрво преку контрола на ризикот преку проценка на заемобарателот, во исто време и инкасирање на каматни стапки кои одговараат на преземениот ризик и поставување на повисоки стандарди и услови за колатералот.

Во август 2007 година, француската банка BNP Paribas отпиша побарувања од 3 инвестициони фондови, со што сигнализира неликвидност на одделни сегменти на пазарите на секуритизирани хартии од вредност во САД. Според д-рТаки Фити, воспоставената пракса да се кредитираат кредитобаратели кои немаат редовен работен однос, редовни приходи и без имот во банкарските кругови се нарекуваат „NINJA“ кредити (no income, no job and assets = ninja). Во тој контекст, голем број на станбени кредити се пласирани со ниски каматни стапки, а заради тој факт истите беа поатрактивни за кредитобарателите. Со ова на заемобарателите им било овозможено да добијат станбени кредити со повисок износ, меѓутоа

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

истите носеле подоцнежни исплати од населението кога главницата започнувала да се отплатува.

Ваквиот тренд на олабавени услови за кредитирање доведе до тоа да може да се даде кредит на кој било што ќе аплицира за кредит независно од тоа дали е вработен или дали остварува каков било приход, а базично и единствено валидно и пресудно за одобрување била проценетата вредност на понудениот недвижен колатерал - куќа или стан.

Како главен пресуден основ за ваквиот начин на високо ризично кредитирање од страна на банките беше фактот што цената на недвижниот имот во САД во континуитет имаше пораст, односно од 1930 година не беше констатиран пад. Со порастот на цените на недвижностите, а во случај да се појавел проблем во сервисирањето, истиот не бил земаан да се анализира, туку се пристапувало на корекција во поглед на повисока проценета вредност на недвижниот залог. Под претпоставка дека цената на недвижностите ќе го продолжи нагорниот тренд и понатаму и дека соодносот меѓу заемот и вредноста ќе паѓа, се третираше дека е неризично.

Во поново време се појави и друг тип на пласирани станбени кредити за кои не постоеја податоци за да може истите да се тестираат на групно или посебно ниво, како би се одразиле на економскиот раст. Така според податоците на ММФ, 2008, владееше голем оптимизам, кој дури доведе до тоа повеќе од 90% од секјуритизираниите второкласни кредити да добијат највисок рејтинг AAA (ММФ, 2008).

Во моментот кога т.н. меур пукна и истовремено со екстреман пад на цените на недвижностите, во рамки на сè поголемата банкарска паника, истите со голем замав ги продаваа своите пласмани покриени со хипотеки, во услови на екстремно зголемена понуда на пазарот на недвижности, а речиси со никаква побарувачка и со тоа ја подгреаја и дефлацијата.

Во такви услови кога сите продаваат недвижности, а никој не купува, енормно паѓаат цените на акциите на банките, берзите и институциите што се заминаваат со осигурување.

Ваквиот тренд кој го наметна екстремното паѓање на цената на недвижностите во САД, наметна на банките да ги активираат заложените хипотеки, а во тој момент заради општо настанатата состојба, кредитиокорисниците немаа услови да ги рефинансираат своите кредити, се случи голема пресвртница во билансите на банките. Односно тие наместо да располагаат со повеќе средства за ликвидност, ги обременуваа своите биланси со заложеност на недвижности. Голем

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

дел од банките не поседуваа експертиза со која би ја оцениле изложеноста на ризици на хипотекарните хартии од вредност, и во такви моменти анализата на постоечките кредитни рејтинг-агенции беше најбитна.

Со чувањето на преголем број на издадени хартии од вредност кои беа обезбедени со хипотеки и кои беа кредитирани со краткорочни кредити, кризата беше неизбежна. Во вакви услови со евидентен пад на цената на недвижноста, а во услови на нередовно и проблематично сервисирање на долгот по земени кредити, таквиот тренд зеде голем замав. Банкарските институции во такви услови на опкружување станаа неликвидни, хартиите од вредност обезбедени со хипотеки ја губеа својата вредност, а секако беше намалено и давањето на позајмици на краток рок.

Во такви услови во САД, и покрај тоа што банките имаа проблеми со ликвидноста, федералните резерви беа тие кои ги поддржуваа банките за да можат да даваат позајмици, односно Централната банка во САД им пласираше на банките голем обем кредити со ниски каматни стапки, а во исто време, пак од друга страна, Министерството за финансии промовираше и пласираше во континуитет буџетска политика, но континуирано со висок дефицит во буџетот. Со погоре наведеното всушност Централната банка уфрлуваше ликвидни средства и тоа во голем обем со ниски каматни стапки, но тоа не влијаеше позитивно заради тоа што средствата кои банкарските институции ги примаа од Централната банка ги чуваа на своите сметки плашејќи се дека ако ги пласираат можат и нив да ги изгубат. Но и покрај таквата државана интервенција, целта не беше постигната.

Федералните резерви на САД и Министерството за финансии, сè со цел да се реши оваа настаната проблематика со нова пакет програма за опоравување на системот, дадоа решение да им се помогне на кредитокорисниците за да можат да ги сервисираат земените кредити, а при тоа да ги зачуваат заложените станови и куќи.

Следен момент беше банкротот на Lehman Brothers. Тоа беше старт на светската паника која почна со огромна брзина да се шири низ целиот свет. Се стопира позајмувањето меѓу банките, освен позајмувањето преку ноќ, и тоа после разни интервенции од страна на Централната банка и Министерството за финансии. Само позајмувањето преку ноќ беше достапно во такви моменти. Банкарските институции не беа спремни за позајмување затоа што од една страна беа исправени пред кредитниот ризик на кредитобарателот, а од друга страна беа

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

загрижени за својата ликвидност, во случај кога би биле одбиени од страна на нивните кредитодаватели.

Од светската економска криза светот сè уште ги чувствува последиците и ја плаќа цената за нејзиното надминување. Главна придобивка од настаната светската економска криза е што таа ги интензивира и продлабочи дебатите за последиците што ги предизвикува големата трка по профит. Трката за највисок профит со преземени високоризични договори беше основен мотив за да оставрат екстремно високи профити во рамки на банкарскиот и финансискиот сектор. Во такви услови учесниците во финансиските зделки немаа лична одговорност за истите и со сето тоа светската економија ја зафати глобална криза. Кризата од 2008 година беше најобемната светска глобална финансиска криза, после Големата светска криза (1929 – 1933), која започна во 2007 година и е доволно силна поука дека финансиските пазари не треба да се остават да се урамнотежуваат сами од себе; непобитен е фактот дека е неопходна директна регулација, како на пошироко интернационално така и на локално национално ниво. Поуката од истата би била дека неизбежно треба да се воспостават многу мерки за да се заштити светската економија од идни вакви високоризични зделки кои се недоволно регулирани.

Глобалната финансиска криза од 2008 година се чини дека е кризата којашто ги дизбалансира и најразвиените пазари во светот. Глобалната финансиска криза во 2008 година претставува најлоша криза по Големата депресија од триесеттите години на минатиот век. Таа криза ја турна светската економија во остра рецесија, чиј крај е тешко со сигурност да се предвиди (д-р Михаил Петковски, 2008).

Заради ниски каматни стапки пред периодот на избувнување на големата финансиска криза, а и постоење на високата ликвидност во рамки на финансиските пазари, многу од инвеститорите беа мотивирани да преземат големи ризици. Во така настанатите услови инвеститорите беа насочени единствено кон остварување на високи профити без да се анализира преземениот ризик од зделките. Главните механизми преку кои се пренесуваат негативните импликации од рецесијата во САД во останатите економии во светот се надворешната трговија и меѓународно движење на капитал и технологија (д-р Таки Фити, 2009).

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Иако економската криза која се случи на крајот од првата декада на 21 век започна во Соединетите Американски Држави, таа брзо се прошири во Европа влијаејќи врз земјите од регионот кои веќе беа во криза уште од февруари 2009 година или пак веќе страдаа од значајни пазарни и економски неуспеси. Глобалната економска криза за прв пат се забележа во Европа кога Данска влезе во рецесија.

Во еврозоната, земена како целина, индустриското производство опадна на 1,9 проценти во мај што се смета за најстар месечен пад за регионот од кризата на девизниот курс во 1992 година, <http://www.wikipedia.org/>. Европската продажба на автомобили опадна на 7,8 проценти во мај во споредба со претходната година. Малопродажбата опадна за 0,6 проценти во јуни во споредба со нивото од мај и за 3,1 процент од јуни претходната година. Од четирите најголеми економски сили во еврозоната, само Германија забележа раст на активностите во јули, иако тој беше многу низок. Економските аналитичари на РБС (Кралската банка на Шкотска) и Кепитал економикс (Водечки независни консултатски услуги за макроекономски истражувања) сметаат дека падот го зголемува ризикот од навлегување на еврозоната во рецесија во 2008 година. Во второто тромесечје забележан е пад на економијата во еврозоната за 0,2 проценти. Во третото тромесечје повторно се забележува пад на економијата, со што еврозоната навлегува во техничка рецесија.

Економијата на Обединетото Кралство, Велика Британија, исто така, беше погодена од зголемените цени на нафтата како и од кредитната криза. Г. Вин Бишоф, претседател на Ситигруп, изјави дека верува дека цените на куќите во Британија ќе продолжат да паѓаат и во наредните две години. Ревизорската фирма Ернст и Јанг предвиде раст од само 1,5 проценти во 2008 година којшто се намали на само 1 процент во 2009 година. Тие, исто така, предвидоа дека потрошувачката ќе се намали на само 0,2 проценти, а предвидоа и последователен пад на инвестициите во текот на наредните две години. Тримесечната бизнис анкета, која започна да се спроведува од 1996 година, спроведена од Институтот за директори, не покажа оптимизам за бизнис. Заменик гувернерот на Англиската банка, Гив, изјави дека инфлацијата ќе се забрза „и над“ 4 проценти во период кога економскиот развој „се забавува со брзо темпо“. Гувернерот на Англиската банка, Мервин Кинг, изјави дека може да се појави „една чудна четвртина или пак две четвртини негативен пораст“ по првото тромесечје од 2009 година. Гив, исто така, изјави

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

дека не може да ја извлече земјата од рецесијата, додавајќи дека економијата е „прилично далеку“ од крајот на економскиот застој. На национално ниво, најголемата градежна компанија во Обединетото Кралство предупреди дека можно е навлегување во рецесија откако во јули 2008 година цените на куќите паѓаат за 8,1 проценти од претходната година. Станбените цени опаднаа за 1,7 проценти во јули што е дуplo повеќе во споредба со падот забележан во јуни. Компанијата Стандард и Пур изјави дека на 30 јули 2008 година 70 000 сопственици на куќи имаат негативен капитал и тоа може да се зголеми на 1,7 милиони, т.е. секој шести сопственик на куќа во Обединетото Кралство да се соочи со пад во 2009 година. Англиската банка забележа дека одобренјата за хипотеки забележуваат пад од околу 70 проценти. Во северна Англија, продажбата на куќи забележа пад од околу 50 проценти според анкетата спроведена од Универзитетот во Алстер. Ирската банка и цените на куќите опаднаа за 4 проценти во просек. Британското производство, исто така, опадна во јуни, третиот последователен месец на опаѓање. 938 компании влегоа во администрацијата во периодот од мај до јуни 2008 година што е пораст од 60 проценти во споредба со истиот период во 2007 година. Бројот на ликвидациони компании во второто тромесечје се зголеми на 3 689 што е пораст од 16 проценти, а воедно и највисоката квартална бројка во изминатите пет години. Градежниците очекуваа бројот на куќи за градење во Англија и Велс во 2008 година да е најмал. Опаѓањето се сметаше за индикација дека Обединетото Кралство има голема шанса за влез во рецесија. Производството во фабриките во Обединетото Кралство, исто така, опадна за 0,5 проценти во јуни 2008 година кога од 13 категории од производството на фабриките, дури 12 забележаа пад. Производството во Велика Британија забележа пораст од само 0,2 проценти во второто тромесечје од 2008 година што е најспоро темпо од 2001 година. Националниот завод за статистика, подоцна, објави ревидиран број според кој британската економија е на нула што е најлошата економска состојба од второто тромесечје од 1992 година. Тековниот застој заврши по 16 години постојан економски раст што е најдолгиот период на економска експанзија во Британија од 19 век. Извештајот од Националниот институт за економија и социјално истражување соопшти дека економијата опаднала за 0,1 процент во периодот од мај до јули 2008 година и 0,2 проценти од јуни до август 2008 година. Реакциите на гласачите поради личните финансиски ефекти од Светската економска криза им се препишуваа на политичарите од Лабуристичката партија на Обединетото Кралство којашто беше на власт од 1997 година, па сè до драматичниот пад во мај 2008 година,

---

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

претрпувајќи пораз на дополнителните избори и на изборите за градоначалник на Лондон, како и најлошото јавно мислење во историјата. Политичките противници се спротивставија на тој очигледен изговор со што се укажува на фактот дека актуелниот премиер Гордон Браун, којшто е на власт од јуни 2007 година, непосредно пред кризата, е „железниот канцелар“ во земјата и наводно не е уверен дека земјата има доволно монетарни резерви за да може да се намалат даноците и да го намалат товарот врз гласачите и покрај фактот дека земјата се соочува со најдолгиот период на економски раст во нејзината историја. Во август 2008 година партијата, исто така, се соочи со повикувања за наметнување на неочекуваниот данок за комуналните претпријатија коишто имаа најголем профит поради кризата со горивото кога цените на храната и горивото паралелно растеа.

На 27 септември 2008 година се појавија вести дека банкарската и осигурителна групација ХБОС (шкотската банка „Халифакс“) е во разговори за соединување со Лојд ТСБ поради создавање на гигант во малопродажбата во вредност од 30 милијарди фунти. Овој потег ја доби поддршката на британската влада којашто изјави дека тоа ќе ги надвлее барањата од каква било конкурентност. Според Националниот завод за статистика, во август 2008 година, стапката на невработеност се зголемила од 32 500 на 904 000. Анкетата за работната сила покажа дека невработеноста се зголемила од 81 000 на 1,72 милион во периодот од мај до јули што е најголем забележан пораст на невработеноста од 1999 година. Во септември 2008 година, британската банка „Бредфорд и Бингли“ и нејзиниот заштеден бизнис ги купи шпанската банка „Групо Сантандер“ како и нејзиниот малопродажен депозит заедно со мрежата на филијали. Хипотеките, личните кредити, седиштето, државните средства и обврски ќе потпаднаат под државна сопственост. Од 1 декември 2008 година британската влада одлучи да го намали данокот на додадена вредност од 17,5% на 15% за период од 13 месеци со цел да се охрабри големата потрошувачка од британските купувачи пред Божиќ. На 4 декември 2008 година, Англиската банка ги намали каматните стапки од 3% на 2% со што каматните стапки го достигнаа своето најниско ниво. На 8 јануари 2009 година Англиската банка дополнително ги намали каматните стапки од 2% на 1,5%, што е најниската вредност во последните 315 години. На 23 јануари 2009 година, според бројките на Националниот завод за статистика, ВБ и официјално влезе во рецесија за првпат од 1991 година. На 5 февруари 2009 година каматните

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

стапки се намалија дури на 1%. Истражувањето за британските осигуреници во февруари 2009 година покажа дека поголемиот дел од нив не размислуваат за официјално зголемување на премиите во текот на 2009 година и покрај предвидувањата за растот од 20%. Сепак се очекува дека ликвидноста на капиталот ќе стане проблем и за таа цел ќе се одреди да се зголемува бидејќи капиталот којшто е врзан за инвестициите дава помали дивиденди, што се потврди со осигурителните загуби од 644 милиони фунти претрпени во 2007 година. На 5 март 2009 година Англиската банка повторно ги намали каматните стапки. Овој пат од 1% на 0,5%. Истата недела банката најави отпочнување на политиката за квантитативно олеснување печатејќи до 150 милјарди долари на нови пари. Бројките објавени во март 2009 година од Англиската банка покажаа дека преку 1 трилион странски претпријатија се повлекле од британските банки во периодот помеѓу пролетта и крајот на 2008 година со што ВБ ја изгуби довербата од странските институции. До ноември 2008 година невработеноста се искачи над 1,8 милиони невработени луѓе, а до март 2009 година таа изнесуваше над 2 милиони, што е највисоката стапка на невработеност од 1997 година кога Лабуристите дојдоа на власт. До 2010 година се предвидува дека невработеноста може да порасне и над 3 милиони што би било највисоката стапка во овој бран на рецесија. Во извештајот на ОНС од март 2009 година се вели дека економијата на ВБ опадна за 1,6 проценти за време на последното тромесечје од 2008 година со пад од 1% во потрошувачката на домаќинствата. Предвиден е дополнителен пад на БДП од 4% за време на 2009 година.

Во април 2009 година БДП опадна за 1,9 проценти во првото тромесечје со можност за пад од 4,1% во текот на годината. Најголем придонес за оваа бројка е производството коешто опадна за 6,9 проценти. Во мај 2009 година американската компанија за финансиски услуги „Стандард и Пур“ ги намали проценките за изгледот на економијата на ВБ и објави дека тие се негативни. Официјалните бројки покажуваат дека британското јавно задолжување постигна висок рекорд во април, првиот месец од новата даночна година, додека нето јавното задолжување достигна 8,5 милијарди фунти во април 2009 година, а истото изнесувало 1,8 милијарди во април 2008 година. Во јуни 2009 година падот на БДП во првото тромесечје се ревидира надолу од 1,9 до 2,4 проценти со пад на економското производство од 4,1% од претходната година. Ревидираните бројки, исто така, покажаа дека рецесијата започна во второто тромесечје од 2008 година, а не во третото, како што претходно беше известно. На почетокот на 2009 година

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

стапката на невработеност забележа рекорд со пораст од 281 000 на 2,38 милиони што е еднакво со 7,6% од работната сила. Во периодот пред јуни бројот на слободни работни места опадна на рекорден број од 429 000, за разлика од претходната година кога тоа изнесувало 35 000. До крајот на јуни 2009 година дефицитот на јавниот сектор изнесуваше 798,8 милијарди фунти, што е еднакво на 56,6% од БДП, највисокиот процент откако започнаа рекордите во 1974 година. Во јуни 2008 година тоа изнесуваше 641,4 милијарди или 44% од БДП. Се очекува оваа бројка да расте и понатаму сè додека не се додадат трошоците од помошта на РБС и банката „Лојд“. До почетокот на август 2009 година британската невработеност изнесуваше 2,44 милиони. Англиската банка најави дека ќе ја продолжи политиката на квантитативно олеснување во износ од 175 милијарди фунти поради продлабочената рецесија во земјата. Во ноември 2009 година Англиската банка најави дека ќе додаде дополнителни 25 милијарди фунти за продолжение на квантитативното олеснување за помош на економијата на ВБ во емот на рецесијата. Во декември 2009 година се откри дека невработеноста во ВБ изнесуваше засрамувачки 2,5 милиони, друг месечен пораст, но бројот на луѓето коишто бараат помош за невработени опадна за повеќе од 6 000. Во оваа фаза ВБ е една од најголемите економии којашто сè уште е во рецесија. Сепак на 26 февруари 2010 година се откри дека економијата на ВБ оствари раст за 0,3% во последното тромесечје од 2009 година, со што ВБ излезе од кризата.

Другите фактори коишто можат да придонесат за вештачко висока стапка на раст го вклучуваат крајот на замената на стари автомобили за пари како и крајот на намалувањето на ДДВ, што предизвика многу потрошувачи да ги наметнат своите продажби. Покрај тоа, се вложија 200 милијарди фунти во економијата, а стапката на Централната банка се одржа на речиси 9% во најголемиот дел од годината. На тој начин, иако официјалните бројки покажуваа дека ВБ навистина излезе од рецесијата, сепак остана стравувањето од двојна рецесија.

3.2. Осврт врз земјите од ЦЈИЕ

„Земјите во развој и транзиционите економии се соочуваат со нагло намалување на приливите на странски капитал, поради што брзата и обемна финансиска поддршка од страна на меѓународните финансиски институции е од витално значење“, проф.д-р Михаил Петковски, Глобалната финансиска криза во 2008 година - причини и последици.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Прекумерниот раст на паричната маса, кредитниот бум и слабите резултати на регулаторните тела се главна причина за појавата на финансиската криза која ги зафати земјите во развој. Експертите на Меѓународниот монетарен фонд и Банката за меѓународни порамнувања, чие седиште се наоѓа во Базел, укажуваат дека современата финансиска криза најчесто се манифестира во форма на висока валутна нестабилност, проблеми кои се појавуваат во платниот биланс, сервисирањето на надворешните и внатрешните долгови, како и системски проблеми во банкарскиот сектор.

Во споредба со развиените земји, земјите во развој се релативно помалку стабилни и се со помало ниво на БДП, а воедно се со голема владина контрола, историјат на инфлацијата, слаби кредитни процеси и неразвиени пазари на капитал, високо ниво на корупција, фиксен девизен курс и сл.

Од 2003 година, па сè до настанување на кризата, капиталните приливи во земјите во развој се движат во нагорен тренд, а тоа пред сè се должи на големиот и интензивен потенцијал на раст на овие земји. Од 2009 година капиталните приливи беа рестартирани по кризата од 2007 до 2008 година, при што станаа актуелни во некои национални економии во развој, коишто преземаа чекори за нивно поефикасно регулирање. Акутното и брзо прекинување на капиталните приливи во овие земји, во октомври 2008 година и февруари 2009 година, е евидентен доказ за тоа дека правецот и темпото на истите зависи пред сè од толеранцијата за ризик на инвеститорите. Во оној момент кога ќе исчезне отпорноста за ризикот на инвеститорите, во тој момент капиталот ќе се инволвира и ќе започне да тече во пазарите во земјите во развој, а истото пред сè поради поатрактивните приноси. Нестабилноста на ваквите капитални текови создава многу економски дилеми во пазарите на земјите во развој. Капиталните приливи во овие земји поттикнуваат на стравувања од создавање и генерирање на ценовни меури, на преценет девизен курс и растечки девизни резерви. Ваквите ризици, главно, се присутни во Латинска Америка и Азија.

Во вакви услови и затекнати од големата финансиска криза земјите во развој се задолжуваат и тоа преку најразлични облици: финансии со обврзници, банкарски кредити, странски директни инвестиции и сл. Овој тип на национални економии кога се задолжуваат на меѓународните финансиски пазари секогаш нивните долгови се деноминираат во: долари, јени, евра.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Настанувањето на Светската економска криза во 2008 година евидентно ги погоди и земјите од Централна и Источна Европа (ЦИЕ) и истата придонесе за забележително и нагло забавување на растот на БДП со постоење на умерена, но растечка стапка на инфлација. Следствено како и во останатите земји од светот, така и кај оваа група на земји, исто така, се влоши просечниот дефицит во тековната сметка на билансот на плаќање кој беше зголемен за 4 п.п. во однос на 2007 година и изнесува 11% од БДП. Токму во тој контекст заради нарушената платно - билансна позиција и зголемувањето на буџетските дефицити, многу од земјите од ЦИЕ и Западен Балкан кон крајот на 2008 година започнаа преговори за склучување аранжман со ММФ.

Банкарските системи на земјите од ЦИЕ во последните години ги карактеризираат: зацврстување на доминантното учество на странски акционери и меѓународни банкарски групации во локално домашните банки, а при тоа оставајќи само еден мал дел на државни банки што може да се приватизираат и воведување на меѓународните стандарди за финансиско известување, постапувајќи по принципите на Базел 2 и на поефикасната регулација и супервизија на банкарската сфера. Сето ова е во насока на поддршка на развојот на банкарскиот систем преку етаблирање на неговата ефикасност и стабилност на патот кон нивното интегрирање на овие земји во финансискиот систем на еврозоната. Во оваа споредбена анализа развиеноста и длабочината на банкарските системи ја набљудуваме преку следните коефициенти: вкупни кредити/вкупни депозити; годишен пораст на приватните кредити и годишен пораст на краткорочните депозити.

Економијата во Романија е една од најтешко погодените економии во Европа. Трговскиот дефицит во земјата се намали за повеќе од 60 проценти за време на првата половина од 2009 година, но не поради намалениот извоз, туку поради деловниот банкрот и невработеноста којашто ја намали потрошувачката.

Од 1999 година па сè до есента 2008 година економијата во Русија покажуваше раст и стабилно темпо што според експертите се должеше на политиката на Путин којашто ги опфаќаше острата девалвација на рубљата, периодот на структурни реформи, покачувањето на цените на нафтата како и евтините кредити од западните банки. По првиот мандат на Владимир Путин како претседател (во време на маднатот на Михаил Касјанов како премиер), некои аналитичари го опишаа краткорочниот економски раст на Русија како импресивен и одржлив

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

нагласувајќи дека Путин е одговорен за тоа - спроведени се низа на фундаментални реформи вклучувајќи ги и рамниот данок од 13 проценти, намалениот данок на добивка како и законикот за ново земјиште и правниот законик. Во октомври 2008 година Русија се појави како една од земјите која е најтешко погодена од светската економска криза. Несреќата на берзата била предизвикана со вербалниот напад на Владимир Путин врз Мечел во јули истата година како и со помошта на руските миротворници за Република Јужна Осетија во август. Во 2008 година рускиот индекс на акции загуби 72,4 проценти пласирајќи се како необичен изведувач на сите главни пазари во развој. Во јануари 2009 година Државниот завод за статистика во Русија објави податоци според кои руското индустриско производство е намалено за 10,3 проценти во декември 2008 година по падот од 8,7 проценти во ноември претходната година. Сепак рускиот главен берзански индекс двојно се зголеми до есента 2009 година, што за разлика од крајот на 2008 година, па сè до крајот на 2009 година, речиси го достигна нивото на кризата, <http://www.wikipedia.org/>.

Полска е единствената земја-членка на Европската унија којашто успеа да ја избегне рецесијата. Тоа значи дека Полска го оствари највисокиот БДП раст во ЕУ во 2009 година. Заклучно со декември 2009 година, економијата на Полска ниту влезе во рецесија ниту пак забележа пад, а нејзината прогноза за пораст на БДП од 1,9 проценти од страна на ММФ се очекува да биде надградена. Во второто тромесечје од 2010 година порастот изнесуваше 3,1 процент, во најмала рака. Заклучно со 30 август 2010 година прогнозата на ЕУ за растот на БДП во Полска во текот на 2010 година изнесува 2,7 проценти, со што го надминува просекот на ЕУ за 1 процент.

Највисока стапка на економски раст во 2008 година во оваа група на земји постигна Романија од 7,1% и истата беше следена од Словачка, која во 2008 година забележа раст на БДП од 6,4%. Бугарија забележа највисоко ниво на дефицит во тековната сметка на билансот на плаќање од 24,4% од БДП, но без последици врз вредноста на националната валута, како резултат на воспоставениот Валутен борд. Најнизок дефицит на тековната сметка оствари Република Чешка од 3,1% од БДП, но која забележа висока стапка на инфлација од 6,9% за 2008 година. Највисока стапка на инфлација од 15,3% беше остварена во Латвија, додека најниска во Словачка од 3,9%. Помеѓу земјите од ЦИЕ, Словачка и Латвија имаат највисоки стапки на невработеност од 9,5% и 7,5% соодветно, а најниски стапки на невработеност во 2008 година

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

беа регистрирани во Република Чешка (4,4%) и Естонија од (5,5%). Во ноември 2008 година Европската комисија го презентираше Планот за заздравување на европската економија, план во износ од 200 милијарди евра (1,2% од БДП) за борба против последиците од економската криза во ЕУ. Во реалноста планот е само низа на национални мерки коишто треба секоја влада да ги спроведе без многу кохерентност меѓу политиките. Овие мерки вклучуваат поттик за инвестирање, даночни намалувања како и социјални мерки.

Националните економии со цел за да ја заштитат својата домашна економија од влијанието на глобалната криза, имале две можности во однос на имплементирањето на мерките. Од една страна можеле да го зајакнат фискалното трошење и да создадат БДП раст и нови вработувања, а од друга страна да ја ослободат монетарната политика со поддржување на пониски каматни стапки за да им помогнат на домаќинствата и компаниите да обезбедат финансии и тоа:

Табела 1. Финансиски план за спасување и план за економски стимуланс

Финансиски план за спасување	План за економски стимуланс
- Зголемување на ликвидноста	- Намалување на каматните стапки
- Рекапитализација на банките	- Девалвација на девизните курсеви
- Обезбедување на гаранција на депозитите	- Зголемување на потрошувачката на инфраструктурни проекти
- Купување на дел од проблематичните банкарски средства	- Изземање на данок
- Затегнување на контролата врз банкарскиот сектор	- Поддршка на мали и средни проекти
	- Зголемена потрошувачка за социјални мрежи

Извор: www.ida.gov.eg/PDF/En/reportofworld_en.pdf (20.12.2011)

Постепеното ревилитазирање на светската економија после кризата Alen Greenspan ја дефинира како „кредитен цунами“. Позитивните сигнали навестуваат еден вид механички одговор на експанзионистичката политика од централните банки и понудените фискални стимулативни пакети. Единствена цел пред креаторите на развојната политика се поставува обновата на финансискиот сектор и политичка поддршка за истиот. Во исто време потребно е да се подготват стратегии со кои постепено ќе се елиминираат државните интервенции на еден координиран начин. Се потврдува тезата дека успешни економии не се оние кај кои државата има минимално влијание, туку оние кај кои има најделотворно влијание.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Во однос на настанувањето и ефектите од глобалната криза во развиените економии кои се соочиле со систематски проблеми во нивните банкарски системи кои се прелеале и во реалната економија, финансиските сектори во земјите од Западен Балкан во голема мера беа изолирани поради помалиот степен на изложеност. Но факт е дек кризата сосема не го одмина регионот.

Глобалната финансиска криза од САД преку останатите развиени земји се прелеа и во регионот на т.н. земји од Западен Балкан, односно во Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Косово, Македонија, Србија и Црна Гора, а за истото главна улога имале четири надворешни механизми и тоа: Колапсот на извозите на глобално ниво проследено со пропаѓањето на Lehman Brothers во октомври 2008 год., намалувањето на приливите на дознаки како резултат на намалената побарувачка за работна сила во суштинските пазарни економии, глобалниот колапс на кредитниот систем кој причинил странските банки во регионот да ги намалат нивните позајмувања кон бизнисите и домаќинствата, што од своја страна ги намали инвестициите во домашните бизниси и побарувачката за трајни добра, намалени приливи на странски директни инвестиции (СДИ).

Од самиот почеток на глобалната финансиска криза беше очекувано и логично дека нема да ги одмине балканските економии и на крајот на 2008 година земјите од Западен Балкан веќе евидентно започнаа да ги чувствуваат последиците.

Економијата во Македонија првично ги почувствува ефекти од глобалната финансиска и економска криза во втората половина на 2008 година. Глобалната финансиска криза имаше директно влијание врз економијата преку три главни канали: помал обем на трговија, помал влез на странски директни инвестиции (СДИ) и помал прилив на дознаки од странство.

Влијанието на глобалната криза врз финансискиот сектор во Р Македонија пред сè става акцент на вијанието врз банкарскиот сектор како негов темел, но сепак во последните неколку години влијанието на пазарот на капитал стана атрактивен како инвестициска можност за домашните, но и за странските инвеститори.

Главни причини за отпорноста на македонските банки во анализираниот период се наведуваат: банките ја одржаа конзервативна структура во работењето, каде штедните депозити биле главен извор на средствата додека кредитите биле главна ставка во нивното инвестициско портфолио, одржување на ниво и обем на кредитна пенетрација,

---

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

солидната и висока капитализираност на македонските банки и истите во своите портфолија не располагаа со финансиски деривати од меѓународните пазари, односно тие не беа директно изложени на глобалната финансиска криза.

Првично падот предизвика намалување на активноста во реалниот сектор и тоа со пад во индустрискиот аутпут и извозите, со пад во трговијата на мало на стоки и услуги, со настанатите промети и профити и со пад на СДИ.

Во финансискиот сектор ефектите од кризата беа највидливи на македонската берза која се соочи со нагло опаѓање на цените и на обемот на тргување (Филиповски, Владимир, 2008).

Во прометот на берзата во Р Македонија во текот на 2008 година се намали и интересот на странските инвеститори, па така нивното просечно учество во прометот при купување изнесуваше 33,8%, додека нивното просечно учество во прометот остварен при продавање изнесуваше 38,8%. Токму во тој контекст и како одраз на последиците од глобалната финансиска криза во Р Македонија, поради опаѓањето на интересот за инвестирање на домашните и на странските инвеститори се забележаа и нагли намалувања на цените на акциите. Евидентно беше намалувањето кај акциите на сите компании кои котираат на берзата. Така индикаторот на ценовните движења, Македонскиот берзански индекс, МБИ 10, на 31.12.2008 година изнесуваше 2096,2 индексни поени и во однос на 2007 година забележа намалување од 72,9%. Трендот на намалување на вредноста на МБИ -10 кој започна во 2007 година продолжи и во текот на 2008 година.

Од земјите од Западен Балкан, според Европска комисија, 2008 година, највисока стапка на економски раст од 6,0% постигна Албанија, а најнизок реален економски раст од 2,4% оствари Хрватска. Во тој период евидентно влошена позиција со странство и висок дефицит во тековната сметка од 18,4% од БДП во 2008 година (во однос на 14,9% во 2007 година) беше забележан во соседна Србија. Заедно со Албанија, Србија забележа највисок дефицит помеѓу земјите од Западен Балкан. Србија оствари и највисока стапка на инфлација (од 10,7%), додека најниската од 3,4% беше регистрирана во Албанија. Во рамки на социјалната сфера во 2008 година, Хрватска имаше најниска стапка на невработеност од 11%, а највисоки стапки на невработеност имаше во Босна и Херцеговина и Македонија од 40,6% и 33,8%.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Република Македонија во 2008 година забележа економски раст од 5,0%, што претставува намалување од 0,9% во споредба со претходната година. Настанатиот позитивен тренд на економски раст од 2007 година се наруши и се влоши како резултат на влијанието на последиците од светската финансиска и економска криза и назадувањето на економскиот раст кај развиените економии. Најевидентен тренд на намалување на растот е особено нагласен во последниот квартал од 2008 година, кога Македонија оствари економски раст од 2,1% наспроти просекот од 5,9% за првите три квартали од годината. Компаративно со земјите од регионот (како и развиените земји) трендот на економскиот раст на македонската економија бележи најблаго намалување, а падот започна и релативно подоцна, односно во последниот квартал од 2008 година, така што во 2008 година се задржа темпото на солиден економски раст во земјата.

Глобалната финансиска криза во Р Македонија во 2008 година, покрај намалениот раст на БДП се одрази и со историски висока, но умерена стапка на инфлација од 8,3%, беше регистриран и релативно висок дефицит на тековната сметка од 13% од БДП и забележана е стапка на буџетски дефицит од 1,5%, во споредба со 0,6% суфицит за 2007 година.

Во однос на влијанието на глобалната финансиска криза врз банкарскиот сектор, во 2008 година се забележаа првите знаци на зголемување на ризичноста на квалитетот на кредитните портфолија на банките во Р Македонија. На 31.12.2008 година учеството на изложеноста класифицирана во категориите на ризик В, Г и Д, во вкупната кредитна изложеност на ниво на банкарскиот систем изнесуваше 6,4% и е за 0,7 п.п. повисоко во споредба со крајот на 2007 година. Солвентноста на банките останува на релативно високо ниво. На крајот на 2008 година, стапката на адекватност на капиталот изнесува 16,2% и е двојно повисока од законскиот минимум од 8%. Капиталот и резервите на банките изнесуваат 28 923 милиони денари, што претставува пораст од 13,6% во однос на 2007 година.

И покрај последиците од финансиската криза во 2008 година банките во Република Македонија продолжија да остваруваат профит и да работат профитабилно; така во 2008 година остварија добивка од 3,4 милијарди денари, што претставува намалување за 240 милиони денари, односно за 6,6% во споредба со 2007 година. Од вкупно осумнаесет банки, шест банки прикажаа загуба во своето работење, чие збирно учество во вкупната актива на ниво на банкарскиот систем изнесува 9,4%. Стапката на поврат на средствата (РОА) изнесуваше 1,4%

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

што претставува намалување за 0,4 п.п. во однос на 2007 година. Стапката на поврат на капиталот (РОЕ) изнесуваше 12,5% и во однос на 2007 година е намалена за 2,7 п.п.

Последиците и влијанието на светската финансиска и економска криза се рефлектираат и во сите земји во регионот. Во тој контекст треба да се напомене дека земјите од Западен Балкан, вклучувајќи ја и Р Македонија, се карактеризираат како земји во развој, со релативно ниско ниво на отвореност кон светските пазари, но со прилично стабилни банкарски системи.

Влијанието на ефектите од глобалната економска криза врз стапката на раст на БДП на Р Македонија во однос на останатите земји од Западен Балкан е на средина со фактот дека постојат земји кои биле посилено и подиректно погодени, како Хрватска (која од сите земји во регионот има најспоредливи профили со земји од ЕУ) и Црна Гора, а од друга страна земји кои биле послабо погодени како Албанија и Косово.

Централните банки од земјите од регионот биле насочени пред сè кон заштита на макроекономската стабилност на земјата и тоа преку поставување на клучен политички курс, варирање на стапката на задолжителна резерва и интервенирање на девизниот пазар за одбрана на валутата. Имплементирани мерки доведуваат до: постабилна економска ситуација; инфлација на прифатливо ниво; стабилизирани стапки на националните валути; стопирано и контролирано отпуштање на работниците; благо ниво на раст на БДП.

II. Ефектите на глобалната финансиска криза врз корпоративното управување и управувањето со кредитниот ризик во комерцијалните банки

1. Осврт на досегашните истражувања за предметната проблематика

Глобалната финансиска криза од 2008 година резултираше со колапс на голем број комерцијални и инвестициони банки, како што се и неколку високо профилирани институции: Bear Stearns, Lehman Brothers, Merrill Lynch, Wachovia. Финансиската криза наметна и генерира системски колапс на широкиот банкарски сектор, од кој е зависна целосната кредитна активност на светската економија. Во контекст на овој светски актуелен банкарски колапс кој се прелеа и пошироко во реалниот сектор, предизвика многу научници, банкари, креатори на политиката да дадат свои анализи и трудови нудејќи ги своите различни гледања и решенија за излез од истата и давајќи модели и решенија за справување со зголемениот кредитен ризик. Ваквиот колапс на финансискиот сектор предизвика и голема економска контракција, а следствено на тоа за справување со настанатите последици креаторите на политиките на земјите, кои се соочија со настанатите проблеми во светската економија и банкарството, беа ставени во ситуација да спроведат законски и регулаторни промени во правец на намалување на последиците од финансиската кризата.

Во рамки на студијата на Chor, D. and Manova, K. (2010) во контекст на последиците на глобалната финансиска криза во апстрактот се зборува за падот на меѓународната трговија за време на глобалната криза од аспект на влијанието на увозот на САД за време на овој период. Даден е акцент на тоа дека негативните кредитни услови претставуваат важен канал преку кој кризата влијаеше на трговијата. Се лоцира дека влијанието на заострените услови за кредитирање во одредни земји влијаеше истите помалку да извезуваат во САД во текот на врвот на кризата. Како заклучок во овој труд се потенцира фактот што настанатите кредитни затегнувања имаа директен одраз на меѓународната трговија во текот на 2008-2009, односно цената на увозот зависеше од цената на извозно ориентирани добавувачи на база на повисоки камати.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Во трудот кој следи на Crotty, 2008, носечката теза е дека крајната причина за настанувањето на сегашната глобална финансиска криза е тоа што истата треба да се лоцира и да се бара длабоко во недостатоците на институциите и практиките, т.н. нова финансиска конструкција (NFA) или „банкарски систем во сенка“ на инвестициите на банките. Како недостатоци се јавуваат несоодветната законска регулација на ова тело, односно прекумерното преземање на ризик на несоодветно покриените и проценетите хипотеки или хартии од вредност. За разрешница како неопходен чекор би бил создавање на нов сет на повеќе финансиски институции со свои практики и квалитативна промена во регулативата за уште еднаш да се создаде ефективна социјална контрола врз финансиските пазари; авторите укажуваат на потребата од сериозна програма за регулаторна реформа со цел да се елиминираат токму оние структурни недостатоци кои ги создаде глобалната кризата.

JIMÉNEZ,G.at all. 2013 го идентификуваат и потенцираат влијанието на монетарната политика врз преземањето кредитен ризик преку опсежна и темелна анализа на барањата за кредити и договори; управувањето со кредитниот ризик да се одвива преку понудата со кредити на банките и цената на истите да се формира земајќи го во предвид квалитетот на понудувачите и апликантите за кредит, од друга страна. Како заклучок се лоцира влијанието на монетарната политика врз индивидуалното доделување на кредит, земањето во предвид на воспоставените корелации помеѓу должникот и ризик и влијанието на секој поединец во портфолио на банката.

Според Moritz and. Taylor, 2008, се лоцира моментот дека кризата од 2008 и 2009 година го сврте вниманието на третманот на парите, кредитните флукуации, финансиски кризи, влијанието на макроекономските индикатори на долг рок. Овој труд зборува за настанувањето на кредитниот бум, кредитниот раст кој е моќен индикатор за настанувањето на финансиската криза и го потенцира истражувањето на улогата на кредитот во рамките на макроекономијата на една земја.

Според Prisa,I. 2012 се проучува влијанието на глобалната економска криза врз земјите од Југоисточна Европа со оглед на тоа што овие земји беа сериозно погодени од кризата. Во ова се лоцира моментот дека секоја од тие земји е различно погодена од кризата во зависност од нејзината институционална рамка која не е развиена во текот на претходниот период на транзиција како и улогата на степенот на нивна интеграција во светската економија. Кон решавање на последиците од кризата и побрзо справување со истата во овој труд се става акцент

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

на типот на земјата од аспект дали е побилску до ЕУ интеграција или не, односно потребата од висок степен на државна интервенција и институционална комплементарност.

Warning, E and Andrew K. 2009 ги анализираат моделите и причините за финансиската криза во 2008 година, заедно со нејзините манифестации во 107 земји земајќи ги во предвид: реалниот БДП, движењата на берзата, кредитниот рејтинг на земјата и на девизниот курс. Врз сонова на анализата на настанувањето на кризата се става акцент на политиките и состојбите на финансискиот систем во земјата, цената на недвижен имот и пазарите на капитал, макроекономската политика и институционалните и географски карактеристики. Обезбедувањето на модели и системи за рано предупредување е потребно за идно предвидување и заштитување од настанување на кризи.

Andrea M. Maechler, A. Srobona, M. and Worrell, D. 2007 ги анализираат и оценуваат како различни видови на финансиски ризици кредитниот ризик, пазарниот ризик и ликвидносниот ризик кои влијаат на банкарската стабилност во анализирани десет земји кои неодамна се приклучија на Европската унија и осум соседни земји. Трудот потенцира за важноста и квалитетот на супервизорските стандарди со кои би се ублажиле слабостите кои произлегуваат од овие фактори на ризик. Овој труд прави корелација и ја потенцира нераскинливата врска на управување со кредитниот ризик во време кога кредитниот раст се забрзува со важноста од обезбедување на супервизорски практики, корпоративно управување, а со цел да се минимизира изложеноста на ризикот. Овој труд претставува прв обид за идентификување на улогата на фактори на ризик кои влијаат на банкарската стабилност и како истите можат да се ублажат со силна прудентна регулаторна рамка.

Со овој труд Bordo, 2008 обезбедува историска перспектива за кризата во 2007-2008 година и истата е претставена како дел од една поголема шема, како одглас во претходните големи меѓународни финансиски кризи, коишто беа генерирани и предизвикани од настани во финансискиот систем на САД. Новонастанатата криза има многу сличности со кризите од минатото, но сепак таа има и свои посебни карактеристики. Кон заздравувањето на економијата како многу битен факт се лоцира барањето на брза реакција од страна на монетарните власти како што беше случај во САД и Европа во контекст на решавањето на двата аспекти на ликвидност и солвентност на кризата.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Erkens, D. and Pedro, M. N. 2012 го истражуваат влијанието на ефикасноста на корпоративното управување на финансиски фирми во текот на финансиската криза 2007-2008 година. Анализата од овој труд потенцира на тоа дека фирмите со повеќе независни одбори и повисока институционална сопственост биле повеќе погодени во време на кризниот период, а тоа е резултат на нивното поголемо преземање на ризик како единствени и независни одбори, а тоа довело до прелевање на богатството од рацете на постојните акционери во кризата. Во тој контекст овој труд става акцент на важноста на корпоративното управување и неговото големо влијание врз ефикасноста на фирмата за време на кризи.

Во својот труд Мацова, 2011, ја елаборира потребата од поттикнување на регулаторите на чело со Базелскиот комитет за банкарска супервизија за да ја преиспитаат меѓународна рамка која го регулира банкарскиот систем, познат како Базел II, а сè со цел да се заштити светската економија и банкраството од разорните ефекти на последната Светска финансиска криза, проследена со сеопшта глобална рецесија. Токму во тој контекст е потребата да се апсорбираат неочекуваните загуби, како што се оние кои се случија во текот на последната финансиска криза, а за таа цел се наметна потребата од воведувањето на Базел III, како последица на бројните негативности од одредите на Базел II, кој се покажа дека не може да ги спречи сите негативни ефекти на последната голема финансиска криза. Како заклучок од овој труд се наметнува потребата од реформи на регулаторите во поглед на зајакнување на стабилноста на финансискиот сектор, зголемена ликвидност, но примената на тоа бара подготовки, усогласувања во периодот што следи. Со најавените регулаторни измени не се опфаќа небанкарскиот финансиски сектор, што значи дека Базел III ќе му овозможува конкурентна предност на небанкарскиот финансиски сектор и со тоа ќе поттикне преземање на повисок ризик во рамките на овој сектор, а со неговата несолвентност кризата може лесно да се прелее на банките на банкарскиот систем. Базел III ќе има влијание на банкарскиот систем и врз кредитните услови што ќе се нудат на фирмите на среден и долг рок, а со тоа помалите банки ќе креираат поригидни кредитни услови, а тоа би ги погодило малите бизниси и бизнисите во основање.

Во контекст на причините и последиците од глобалната финансиска криза и потребата од финансиска регулација и интензивна регулативна реформа, дава осврт Петковски,

---

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

М. 2009. Процесот на реформирање на интензивната реформа на регулативата е како реакција на настаната финансиска криза кој ги покажа слабостите на старите постоечки регулативи.

Важноста на регулацијата на банките и банкарското работење во поглед на обезбедувањето на стабилност на банкарскиот ситем во целина од страна на регулаторите, кое е насочено во системскиот ризик, а во поглед на заштита од настанување на финансиски кризи ја посочува Петревски, Г. 2008.

2. Глобалната финансиска криза и корпоративното управување во банките – заемна условеност и реформи во корпоративното управување на банките во посткризниот период

2.1. Глобалната финансиска криза и корпоративното управување во банките

Во овој дел од дисертацијата всушност даден е посебен осврт на економскиот аспект на дефинирање на суштината на управување со комерцијалните банки во време на кризи и е особено важно во поглед на настојувањето да се оптимизира работењето на менаџерите во функција на заштита на интересите на сопствениците на компаниите (акционерите).

Овој дел од докторскиот труд дава осврт за управувањето со комерцијалните банки во време на кризи кај нас и во пошироки размери, потребата од преоден период за премин од традиционалното управување со банките кон корпоративна култура на менаџирање на банките, значењето и зголемувањето на општествена одговорност за корпоративно управување, транспарентноста на корпоративното управување и светските актуелни тенденции, влијанието на светска економска криза и корпоративното управување.

Современата светска економска криза ги исправи комерцијалните банки пред нови предизвици. Горенаведеното предизвика реперкурсии и различни ставови за поставеноста и функционирањето на улогата на државата, односно регулаторите во заштита на засегнатите страни, контролата на менаџерите од страна на сопствениците на капиталот (акционерите), потребата од презентирање на транспаренти и реални информации, етаблирање на нови стандарди за отчетност.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Процесот на транзиција доведе до приватизација, отворање на економијата, развој на пазарот на капитал во Македонија кои ги трасираа патиштата за развој на корпоративното управување во Македонија. Транзицијата изискуваше промена на вкупната правна и институционална рамка во земјава, со која неопходно би се приближиле кон Европската унија. Во овој дел го анализираме развојот на корпоративното управување со банките како посебно важен и нераскинлив дел од управувањето со кредитниот ризик.

Секако дека во овој дел на дисертацијата ќе се потенцира потребата, неопходноста и бенифитите од доброто корпоративно управување за сите инволвирани страни: од една страна менаџерите, сопствениците, компаниите, државата.

Затекнатите и постоечки слабости на корпоративното управување со банките се смета дека во најголем дел придонесоа за појавата на финансиската криза. При тоа транспарентноста кон инвеститорите, системите на наградување и одредување на компензациите за банкарските менаџери, односите помеѓу органите во структурата на внатрешното корпоративно управување на банките, конфликтите на интереси, системите на внатрешна ревизија и контрола, односите со регулациските и супервизорски тела се од суштинско значење за појавата и продлабочувањето на кризата. Од друга страна, во очи на избувнувањето на кризата и во посткризниот период, неизбежни беа промените и реформите во системот на корпоративно управување на банките, кои беа наметнати од потребата за справување со финансиската криза, а кои беа предлагани од меѓународните регулаторни и професионални асоцијации.

Основен предуслов за доброто работење на секоја банка, да ги задржи постојните клиенти и да добие нови клиенти е довербата во работењето. Една банка ќе земе поголем дел од банкарскиот колач доколку во јавноста на подобар начин ги промовира своите производи и услуги, има транспарентно работење и во континуитет покажува сигурно и стабилно работење.

Кога во '70 години на 20 век во Америка се појави терминот „корпоративно управување“, се пласираше тезата дека довербата во банките ќе расте само ако банките имаат воспоставени добри практики на корпоративно управување.

Под терминот „добро корпоративно управување“ во банките може да се подразбере управување кое на јасен и ефикасен начин ќе ги дефинира релациите на трите засегнати страни и тоа: начинот на кој акционерите на банката ги остваруваат своите права и одговорности,

---

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

начинот на кој менаџментот управува со банката и транспарентниот однос на банката со јавноста.

Работењето на македонските банки останува и понатаму најрегулирана област во македонската економија. Правната рамка, односно, правните ограничувања влијаеле во голема мера банките да го имаат институционализирано своето работење. Тоа значи дека организационата шема на банката ги покрива сите основни деловни процеси и јасно ги дефинира линиите на одговорност. Начинот на донесување на одлуки во голема мерка е формализиран, и тоа како интерно во банките, така и во комуникација со клиентите преку нудење на стандардизирани договори и услуги.

Во македонските банки сè уште има случаи каде е присутна концентрацијата на моќ во рацете на еден или мал број лица на менаџментот на банката. Доколку постои доминантна акционерска структура, малите акционери многу малку ги практикуваат своите акционерски права. Постојењето на недоволно активни надзорни органи, акламативни надлежности на одредени тела и комитети на банките, како и незаживување на концептот на независни членови, се едни од слабостите на системите на корпоративно управување. Во насока на слабост во работењето е сè почесто нетранспарентната процедура за вработување, што најмногу се одразува на стручноста на банкарскиот кадар (м-р Искра Ивановска-Стојановска, 2013).

Банките се исправени пред задачата да ги задоволат интересите на сите засеганти страни (акционери, менаџмент, регулаторни тела, клиенти, инвеститори, добавувачи, брокери, инвестициони советници, адвокати, маркетинг агенции, вработени). Банките како економски субјекти не се изолирани од опкружувањето во коешто функционираат. Но само постоењето на здрава конкуренција, немешање на политиката и уште поголема транспарентност во работењето може да влијае банките во пракса навистина да ги практикуваат правилата на добро корпоративно управување.

Банките треба да си ја задржат својата основна економска логика на постоење, а тоа е работење заради остварување на профит, но со прифатливо ниво на преземен кредитен ризик. Секој акционер или оној кој има депозит во банката сака да знае дека ги вложил своите парични средства, во банка која знае да управува со нив на најдобар можен начин, а воедно и со најмали и прифатливи нивоа на ризик. Ако банките сакаат да ја стекнат или задржат довербата, треба час поскоро да преминат кон пофлексибилно корпоративно управување.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

На поимот на добро корпоративно управување треба да се пристапува како на една од најкорисните „алатки“ за одржување, раст и просперитет на компаниите, а таа неопходност ја покажа и глобалната криза од 2008 година. Меѓутоа, во време кога надворешниот, посебно странскиот капитал е сè позначаен извор на финансирање на компаниите, најважната улога на доброто корпоративно управување е што тоа истото треба да ги заштитува инвеститорите. Од друга страна, без оглед на нивото на развој на конкретната земја, често се случува инвеститорите да се откажуваат од одредено вложување во определена фирма поради недостигот од информации за нејзините перформанси, бонитет, а сè заради нејзиното лошо корпоративно управување. На база на горенаведеното е констатацијата дека всушност капиталот „бега“ од компаниите кои личат на непозната - црна кутија и се насочува кон оние кои се придржуваат на добрите корпоративни практики. Постојењето на повеќе примери за скандалозните банкротни компании низ историјата, придружени со објави за големи измами, извршени најчесто од страна на менаџерските структури, е предизвикано и е последица на слабото корпоративно управување во компаниите и често пати е главна причина за пропаѓање на моќни корпорации.

Зголемената динамика на движење на капиталот на светско ниво, а како последица на глобализацијата, на отворањето на пазарите во развој и економиите во транзиција, беа основен предуслов за појавувањето на корпоративното управување. Истото бараше инвеститорите да се заштитат од ризикот што го носи влегувањето во една нерегулирана средина, а сè позастапена беше тенденцијата за уредување на односите во сферата на корпоративното управување со посебна законска регулатива, односно сè со цел да се постигне стандардизација на неговата структура, на системите и процесите врз основа на постоењето на унифицирани принципи.

2.2. Корпоративното управување како последица на последната финансиска криза

Основна референца на дефинирање на доброто корпоративно управување е дефиницијата на ОЕЦД, односно: корпоративното управување се лоцира во обезбедувањето на соодветен баланс меѓу сите засегнати страни; во обезбедувањето на квалитетен процес на утврдување на целите на корпорацијата, контролата дека тие цели се остваруваат; соодветното известување на јавноста за материјалните аспекти на работењето на компаниите. Во посткризниот период посебно би истакнале дека се наметнаа евидентните промени во областите кои бараа поголем фокус и посебен осврт на нивно стандардизирање, а сето тоа како последица на глобалната криза од 2008 година.

Во тој контекст издвојуваме некои примери:

Во извештајот на Комисијата за корпоративно управување на Њујоршката берза наведени се следниве моменти кои се важни да бидат подвлечени: основната цел на Одборот на директори треба да обезбеди долгорочен одржлив раст на вредноста на компанијата. Во последните години одборите на директори во светот беа под силни притисоци на инвеститори кои имаат различни инвестициски хоризонти и во тој контекст треба да се укаже дека компаниските политики кои поттикнуваат прекумерно преземање на ризици со цел за краткорочно зголемување на цената на акцијата не е во согласност со стандардите на добро корпоративно управување, Иако одговорноста на одборот на директори за корпоративното управување на компаниите е веќе добро воспоставена, критичната улога на менаџментот во оваа насока не беше до сега соодветно препознаена. Успешното корпоративно управување почива и на постоење на чесни, компетентни и работливи менаџери. Тоа вреди да се има во предвид, особено и во разграничувањето меѓу корпоративното управување и корпоративниот менаџмент. Акционерите имаат право, но и одговорност и долгорочен економски интерес да ги гласаат своите акции на промислен начин. Со тоа се укажува дека акционерите треба да го земат својот дел од одговорноста за управувањето на компаниите и да бидат активни во одлучувањето за клучните прашања ставени на дискусија и одобрување од страна на акционерските собранија, а не во основа да имаат претежен интерес во врска со прашањата на определување на дивидендата, која

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

останува нивни легитимен интерес. Корпоративното управување треба сè повеќе да станува дел од корпоративната стратегија, а не да биде прашање на усогласеност со различни законски и регулаторни барања или стандарди. Тоа станува предизвик за компаниите, особено поради фактот на згуснувањето на законската рамка во оваа насока. Но, компаниите мора да задржат фокусот дека корпоративното управување е пред сè бизнис прашање, а дури потоа прашање на правни одредби. Транспарентноста ќе станува сè поважна и за инвеститорите, особено за институционалните инвеститори. Ќе се очекува од нив да објавуваат транспарентни инвестициони политики и да го остваруваат правото на глас врз основа на акциите и во согласност со нив. Барањето за независност и објективност во одборот на директори не значи занемарување на компанијата однатре. Не треба да се оди во крајности и затоа кога се вели дека одборите треба да имаат соодветен баланс на знаења, способности и разновидност се мисли токму тоа – дека треба да има баланс, а тоа значи дека треба да бидат застапени и директори од компанијата и независни неизвршни директори. Обелоденувањето на податоците не смее да израсне во единствена форма на транспарентност за компаниите. Транспарентноста треба да вклучува и одржување на трајна комуникација со акционерите и потенцијалните инвеститори, одржување на редовни состаноци со нив, кога е тоа соодветно, и обезбедување на доволна количина разумни информации кои треба да помогнат во донесување на инвестициски одлуки од нивна страна.

2.3. Обиди за стандардизација на корпоративното управување

Принципите на корпоративно управување на ОЕЦД, беа објавени во 1999 г., а потоа истите ревидирани во 2004 година, а сè со една цел да бидат патоказ за доброто корпоративно управување. Во овој контекст ќе ги истакнеме само четирите суштински вредности врз кои се заснова рамката на корпоративното управување на ОЕЦД: Воспоставување на систем на фер односи - опсегот на корпоративното управување треба да ги заштити правата на акционерите и истите да добијат еднаков третман, како странските така и малцинските акционери. Подеднакво на сите акционери би требало да има се даде соодветна заштита во моменти на прекршување на правата. Одговорност -опсегот на корпоративното управување треба да оди во насока за да ги распознава сите права на акционерите врз основа на закон, како и да оди во насока на идна

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

соработка на фирмата и сите вклучени лица во креирањето на добри услови за работа, работни места и стабилност на компаниите. Транспарентност - рамката на корпоративното управување треба да обезбеди сигурност дека ќе се врши навремено и точно обелоденување на податоци и информации во врска со сите материјални аспекти на компанијата, како и финансиската состојба, сопственичката и управувачка поставеност, нејзиниот успех. Отчетност - корпоративното управување треба да постави систем на идно стратешкото управување со фирмите, мониторинг на работењето на менаџерскиот тим од страна на надзорните одбори, како и експозе и одговорност на надзорните одбори кон фирмата и нејзините акционери.

После обелоденувањето на принципите на добро корпоративно управување од страна на ОЕЦД, повеќе земји, како и Р Македонија, ги изготвија своите кодекси врз база на пропишаното од страна на ОЕЦД. Всушност со инкорпорирањето на ваквите принципи во повеќе земји, всушност започна процесот на идна стандардизација на сите аспекти кои ги наметнува корпоративното управување.

Табела 2. Потенцијални придобивки на четирите нивоа на корпоративно управување

Четирите нивоа на корпоративно управување	Потенцијални придобивки
Четврто ниво: Лидерство во корпоративното управување	Подобrena оперативна ефикасност
Трето ниво: Напреден систем на корпоративно управување	Пристап до пазарите на капитал
Второ ниво: Преземени почетни чекори за подобрување на корпоративното управување	Пониска цена на капитал
Прво ниво: Усогласеност со законските и регулаторните барања	Поголема репутација на компанијата, на нејзините директори и менаџери

Извор: Прирачник за корпоративно управување во македонските акционерски друштва, Второ изменето и дополнето издание, Copyright © 2011 International Finance Corporation 2121 Pennsylvania Ave. NW, Washington, DC 20433, United States of America A Member of World Bank Group

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

Табела 3. Позитивни ефекти од воведувањето на корпоративното управување

Подобрена контрола и отчетност	
Подобрено одлучување	Ја зголемува оперативната ефикасност и поттикнува подобрување на деловните резултати
Зголемено ниво на придржување до законите и помалку конфликти	

Извор: Прирачник за корпоративно управување во македонските акционерски друштва, Второ изменето и дополнето издание, Copyright © 2011 International Finance Corporation 2121 Pennsylvania Ave. NW, Washington, DC 20433, United States of America A Member of World Bank Group

Обидите за стандардизација на корпоративното управување се етаблирани одамна. Така до крајот на 2004 година во светот се донесени над 100 кодекси, повеќето од нив фокусирани на улогата и функциите на највисоките органи и во компаниите. До крајот на 2011 година бројот на донесени кодекси изнесува повеќе од 200 и тие се донесени на ниво на повеќе од 90 земји, на ниво на Европската унија, во различни регионални иницијативи, како и на глобално ниво – какви што се, на пример, Насоките за обелоденувањето како дел од доброто корпоративно управување, усвоени во 2006 година од страна на Обединетите нации. Особено значаен фактор во обезбедувањето на единствен пристап кон корпоративното управување од страна на политиката и бизнисот, но и во градењето на единствена рамка за сите негови аспекти (акционерската врска со прашањата на определување на дивидендата и добивањето истата, која останува нивен легитимен интерес). Според тоа процесот на добро корпоративно управување, пред сè, треба да биде составен дел од корпоративната стратегија, а не да биде прашање на усогласеност со различни законски и регулаторни барања или стандарди. Токму заради тоа, а и во контекст на настанатото во посткризниот период, корпоративното управување станува предизвик за компаниите, особено поради фактот на заострувањето на законската рамка во оваа насока. Транспарентноста станува сè позастапена и поважна и за инвеститорите, за институционалните инвеститори. Од нив се бара и очекува да објавуваат транспарентни инвестициони политики, да го остваруваат правото на глас врз основа на акциите во согласност

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

со нив. Обелоденувањето на податоците не смее да израсне во единствена форма на транспарентност за компаниите. Транспарентноста треба да обезбеди одржување на трајна комуникација на акционерите и потенцијалните инвеститори, континуитет на редовни состаноци меѓу нив, обезбедување на соодветна мера на информации кои треба да помогнат во донесување на инвестициски одлуки од нивна страна.

Процесот на подобрувањето на практиките на управување во фирмата води кон подобрување на системот на отчетност и намалување на ризикот од измами внатре во истата. Тоа патем да е пропратено со одговорно однесување, ефективно управување со ризици, внатрешни контроли, а тоа би придонело потенцијалните и скриени проблеми да бидат откриени уште пред да настапи некаква кризна состојба. Токму во тој контекст корпоративното управување го подобрува менаџментот и контролата на работењето на сите извршни функции. Во тој контекст се создаваат поволни услови, не само за планирање и континуитет на извршните функции во компанијата, туку воедно и за одржување на развојот на компанијата на долг рок. Придржувањето кон стандардите на доброто корпоративно управување придонесува и за подобрување на процесот на донесување одлуки. Со тоа менаџерите, директорите и акционерите ќе можат да донесуваат поинформирани, побрзи и поквалитетни одлуки кога поставеноста на процесот на корпоративното управување на компанијата обезбедува јасно разбирање на секоја од нивните улоги и одговорности и кога процесите за комуникација се регулирани на ефективен начин. Тоа значително ја зголемува ефикасноста на финансиските и останатите деловни операции на сите нивоа. Добро воспоставениот систем на корпоративно управување го олеснува и разрешувањето на постоечките конфликти што можат да настанат меѓу малцинските и мнозинските акционери, извршните директори и акционерите, или акционерите и останатите интересни групи. Ваквиот систем носи придобивки и за вработените во компанијата бидејќи придонесува за намалување на ризикот од нивна лична одговорност.

Како последица на финансиската криза од 2008 година се наметна евидентната потреба од систем на добро корпоративно управување на ниво на компанија, кој значи намалување на пазарниот ризик што постои на ниво на една национална економија и тоа е важен податок за потенцијалните инвеститори. Ваквиот тренд станува реалност и за зрелите пазарни економии во светло на последната економска криза.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Во овој контекст битно е да се напомене како пример зголемувањето на важноста на корпоративното управување при донесување на одлуките за инвестирање и усвојувањето на „Развојната рамка за корпоративно управување“, (Corporate Governance Development Framework) која во септември 2011 г. беше прифатена од страна на повеќе од 29 меѓународни финансиски институции, меѓу кои Меѓународната финансиска корпорација (ИФЦ), Европската банка за обнова и развој (ЕБРД), Азиската развојна банка, Исламската развојна банка итн. Погорните институции, кои ги покриваат најголемиот дел од растечките економии се обврзаа да ја интегрираат оценката на корпоративното управување во донесувањето на одлуки за инвестирање. Основано е очекувањето оваа рамка да има далекусежни последици во донесувањето на севкупните инвеститорски одлуки во иднина. Оваа рамка во голем дел е базирана на методологијата за корпоративно управување на Меѓународната финансиска корпорација (ИФЦ).

Висината на постоечкото ниво на ризик и цената на капиталот пред сè зависат и од економската и од политичката ситуација во една земјата, од нејзината институционална рамка и од механизмите за спроведување на законите. Во тој контекст, корпоративното управување на една банка или компанија игра клучна улога на пазарите во развој, во кои системите за заштита на правата на инвеститорите сè уште го немаат достигнато нивото на оние во развиените пазарни стопанства. Ова особено е важно за земјите каде нивото на корпоративно управување не е на високо развиено ниво. Поголемиот дел од инвеститорите се подготвени да платат „премија“ за добро управувани компании. Во некои земји во транзиција, на пример, Русија, оваа премија може да изнесува и до 38%. Праксата покажува дека кога се задолжуваат земјите со послаби системи на корпоративно управување, плаќаат значително повисоки цени во споредба со многу други земји како резултат на постоечката корупцијата, недоволно изградената законска рамка, слабата судска пракса, лошото управување, неизвесноста и непредвидливоста, The Opacity Index, Pricewaterhouse Coopers, јануари 2001. Постои голема поврзаност и меѓу управувачките практики и начинот на кој инвеститорите гледаат на вредноста на средствата на компанијата (на фиксните средства, производното портфолио, човечкиот капитал, истражувањето, развојот и угледот). Од аспект на инвеститорите, од неодамна е во употреба уште една мерка, која се користи за определување на нивото на ризикот со кој се соочуваат инвеститорите во одделни земји – индексот на нетранспарентност.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Со цел да се овозможи систематска анализа на условите за инвестирање во светот, експертите на Pricewaterhouse Coopers ја развија алатката „индекс на нетранспарентност“ (opacity index), со која се мери степенот до кој во определена земја недостасуваат јасни, точни, лесно препознатливи и општоприфатени практики на воспоставување односи меѓу бизнисот, инвеститорите и владите и кои директно влијаат врз генерирањето ризици од инвестирањето. Индексот се пресметува врз основа на пет различни компоненти: корупција во бизнисот и владата (трошоци кои произлегуваат од корупцијата); неефективен правен систем (функционирање на правниот систем, воопшто, ефективност во сферата на решавање на спорови, заштита на бизнисот); економска цена на бизнисот (вклучително и загубите кои се јавуваат како последица на бирократијата, нетранспарентниот даночен систем, трошоците кои настануваат како последица на организираниот криминал и тероризмот); несоодветни сметководствени и управувачки практики (степен до кој законите од областа на банките и сметководството отстапуваат од меѓународните стандарди); и небезбедни регулаторни структури (сигурност на капиталните инвестиции). Со индексот се опфатени 65 земји (Македонија не е меѓу нив) и според податоците за 2004 година, меѓу земјите со највисок индекс на нетранспарентност се наоѓаат Индонезија (индекс 59), Либан (индекс 59), Венецуела (индекс 50), Кина (индекс 50), Индија (индекс 48) итн., додека овој индекс е најмал во Финска (13), Велика Британија, Данска и Шведска (19), Хонг Конг (20) итн. Постојат податоци и за некои од земјите од Централна и Источна Европа. На пример, во Полска и Чешка овој индекс изнесува 41, во Унгарија – 36 и во Русија – 46.

Репутацијата и имиџот на една институција во рамките на современото деловно опкружување е особен битен фактор и се значаен дел од вкупната вредност. Во тој контекст компаниите, банките кои ги почитуваат правата на акционерите и кредиторите, обезбедуваат финансиска транспарентност и отчетност, се посветени на заштита на интересите на инвеститорите, односно имаат воспоставен добар начин или процес на корпоративно управување. Тие банки и компании уживаат голем углед, реноме и доверба во широката јавност и во очите на потенцијалните инвеститори. Токму таа доверба и углед кај јавноста придонесуваат за јакнење на угледот и побарувачката за производите или услугите кои банката или компанијата ги нуди, а за возврат ја зголемува продажбата и добивката на компанијата. А сето тоа во крајна инстанца ги подобрува билнаските позиции на банката и влијае на

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

зголемување на нејзината вредност. Во сметководството угледот на компанијата е оној дел од нејзината куповна цена за кој е надмината објективната вредност на нејзините средства. Тоа е премијата што една компанија ја плаќа кога купува друга компанија, а истото е бенифит од добар процес на корпоративно управување.

Во посткризниот период категоријата корпоративно управување како засилен воспоставен процес во банките беше од посебно значење. Оваа категорија настанува со самото раздвојување на сопственоста од управувањето. Во тој контекст неминовно се јавува потребата од воспоставување на правила, принципи, политики со кои ќе се управува и контролира фирмата, односно банката. Заради актуелната и сè позасилена глобализација и движење на капиталот во светски рамки, кој е интензивно застапен во последните две децении, процесот на развој на корпоративното управување е неминовен и позасилен.

Во рамки на управувањето со банките процесот на корпоративно управување во банките претставува начин на кој се воспоставува рамнотежа на интересите на различните субјекти во една банка. Добро воспоставениот систем на корпоративно управување потребно е да обезбедува хармонија на односите меѓу сите засегнати страни што имаат каков било интерес поврзан со банката.

Во рамки на комерцијалните банки корпоративното управување е постоење на важен и капитален процес кој подразбира воспоставување на систем за ефикасна контрола на институцијата, систем кој овозможува и реализира јасна распределба и дистинкција на правата, одговорностите и интересите на сите субјекти и тоа на акционерите, менаџерите и вработените лица.

Процесот на корпоративно управување во комерцијалните банки во посткризниот период стана процес кој подразбира и осигурува процес на правилно поставување на цели и стратегија на банката и мониторинг на нивната реализација, а секако за успешно реализирање на горенаведеното, потребно е егзистирање на детализиран сет на интерни процедури и начини кои се воспоставени за донесување на деловни одлуки, кои од своја страна ќе го доведат менаџментот до успешно управување.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Основна функција на берзите е да вршат вреднување на фирмите, а тоа е главен и објективен арбитар за постигнатиот квалитет на бонитетот на корпорациите и успешноста на нивните менаџери. Токму во тој правец е и постоењето на важноста и придобивките од правилното и успешно корпоративно управување и тоа за сите засегнати страни во една фирма: менаџерите, сопствениците, корпорациите, регулаторот. Во праксата е видливо испреплетувањето на интересите на горенаведените субјекти, односно придобивка на фирмата од воспоставениот процес на добро корпоративно управување е секако порастот на имиџот кој воедно е пратен и од рејтингот на менаџерите кои раководат со фирмата, а со тоа и пристапот до извори за финансирање, кое секако е придобивка на фирма со добро корпоративно управување и менаџери кои носат добри одлуки.

Како крајна цел на доброто корпоративно управување во банките е намалување на ризикот и неизвесноста од стапување и влегување во релации и соработка со компанијата, а во крајна линија посебно е важна целта за зголемување на имиџот и довербата во компанијата.

Овој тип на стандардизиран пристап кон управувањето и менаџирање на бизнисот, им носи на фирмите еден посебен вид на додадена вредност – вредност што произлегува од работење во етички рамки. Во компаниите каде има добро воспоставен систем на добро корпоративно управување, одлуките кои се донесуваат не се носат само за да се оствари економскиот интерес за фирмата или банката, туку и со така поставена цел донесените одлуки да не ги повредат интересите на сите вклучени и засегнати страни.

Една од најзначајните карактеристики на компаниите, каде има добар систем на корпоративно управување, е нивната посветеност во континуираното одржување на висок степен на транспарентност, што од своја страна се потврдува преку постојано известување за сите новонастанати и тековни состојби во кои егзистира компанијата. Во рамки на таквото корпоративно управување една од најважните, а можеби и најважна форма на транспарентност е обелоденувањето на податоци и информации за компанијата, кои се придржуваат кон посебни правила за известување, што е типично за фирмите кои се учесници на пазарот на капитал. Погоре наведеното е посебно од витално значење за донесување на пресудна одлука за да можат инвеститорите да донесат одлука да инвестираат во некоја компанија, а секако и да бидат сигурни каде вложуваат со цел таквите вложувања да не им донесат штети или загуби и да содржат прифатливо ниво на ризик.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Настанувањето на финансиската криза, пропратено со сите нејзини причини и последици неодложно и неминовно се рефлектира врз брзиот процес на корпоративно управување со банките. Во тој контекст корпоративното управување со банките се стекна со висока популарност.

Во рамки на овој труд се истражува влијанието на ефикасноста на корпоративното управување со финансиски фирми во текот на финансиската криза 2007-2008 година. Анализата од овој труд потенцира на тоа дека фирмите со повеќе независни одбори и повисока институционална сопственост биле повеќе погодени во време на кризниот период, а тоа е резултат на нивното поголемо преземање на ризик како единствени и независни одбори, што довело до прелавање на богатството од рацете на постојните акционери во кризата. Во тој контекст овој труд ја нагласува важноста на корпоративното управување и неговото големо влијание врз ефикасноста на фирмата за време на кризи.

Џејмс Д. Волфенсон, кој е деветти претседател на Групацијата на Светската банка, и кој има непосредно потекло од бизнисот со консалтинг и инвестиции на владите и големите корпорации, ја дава следната дефиниција за корпоративното управување: Корпоративното управување значи промовирање на фер релации, транспарентност и одговорност, (James D. Wolfensohn za Financial Times, 21 јуни 1999). Од друга страна, пак „корпоративното управување се однесува на начините на кои финансиерите на корпорациите се осигуруваат дека инвестициите ќе им се вратат“ според професори од областа на пазарите на капитал (Andrei Shleifer, Robert W. Vishny vo Survey of Corporate Governance, The Journal of Finance, Јуни 1997). Според реномираните истражувачи на пазарите на капитал, корпоративното управување го проучува начинот како ќе им се вратат инвестициите на финансиерите во корпорациите. Професорот Henrik Mathiesen, 2002, од Центарот за корпоративно управување на бизнис школата во Копенхаген во 2002 година ја даде денес најупотребуваната дефиниција за корпоративното управување: „Корпоративното управување е област на економијата што ги истражува начините на кои преку примена на механизми за поттикнување, какви што се договорите, организацискиот дизајн и регулативата, се обезбедува ефикасен менаџмент на корпорациите. Тоа често пати се ограничува на прашањето за подобрување на финансиските перформанси, на пример, како сопствениците на корпорациите можат да ги мотивираат менаџерите во корпорацијата да обезбедат конкурентен принос“(Henrik Mathiesen, 2002).

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Следната дефиниција е на познат бизнисмен и долгогодишен директор на Банката на Англија, како и промотор на корпоративното управување: „Корпоративното управување е насочено кон одржувањето рамнотежа меѓу економските и општествените цели, и меѓу целите на поединецот и целите на заедницата. Рамката на корпоративното управување треба да охрабри ефикасно користење на ресурсите со истовремено инсистирање на одговорност од страна на оние кои управуваат со ресурсите. Целта е интересите на поединците, корпорациите и општеството што повеќе да се доближат“ (Sir Adrian Cudbary, “Global Corporate Governance Forum”, World Bank, 2000). Според професорот на Универзитетот во Кембриџ, Симон Дикин „Корпоративното управување го означува начинот на кој се водат и контролираат компаниите. Доброто управување е неопходна состојка на корпоративниот успех и на одржливиот економски раст. Истражувањата во областа на управувањето треба да се потпираат на интердисциплинарна анализа, пред сè на економија и право, на добро познавање на современата деловна пракса која произлегува од продлабочени емпириски студии во национални рамки (<http://www.corpgov.net/library/definitions.html>). Според професор по менаџерско право во САД при Универзитет во Вандербилт „корпоративното управување претставува склоп од правни, културни и институционални активности кои точно одредуваат што ќе работат јавните корпорации, кој нив ќе ги контролира, како ќе се извршува таа контрола и како ќе се распределуваат ризиците и добивката од активностите што корпорациите ги преземале“ (Margaret Blair, 1995). Експертите на ОЕЦД ја промовираа дефиницијата за корпоративното управување која станува сè пошироко прифатена во круговите блиски до академската и деловната јавност. Оваа дефиниција ја отсликува системската, но и структурната содржина на поимот корпоративно управување: „Корпоративното управување е систем преку кој се водат и контролираат деловните корпорации. Структурата на корпоративното управување ја специфицира распределбата на правата и одговорностите меѓу различните учесници/членови на корпорацијата, како на пример, оние на одборот, менаџерите, акционерите и останатите засегнати лица и детално ги опишува правилата и процедурите за донесување на корпоративните одлуки. На тој начин, таа ја обезбедува и структурата преку која се поставуваат целите на компанијата, средствата со чија помош се остваруваат тие цели и начинот на следење на перформансите (ОЕЦД, април 1999)“.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Врз основа на погоре наведените различни толкувања и дефинирања на поимот и опсегот на корпоративното управување, се констатира разлика во зависност од сферата на интерес во која творат авторите. Според, Тикваровска, 2007 е да им го приближи концептот на корпоративно управување на македонските компании и да им помогне да постигнат повисоко ниво на ефективност во неговото практикување и таа се задржува на основните принципи на глобалната, светска практика на корпоративно управување. Таа врши јасна дистинкција меѓу капиталот (акционерите), управувањето со капиталот (управниот одбор) и менаџментот (извршните функции, раководењето) и тоа: Корпоративното управување се однесува на воспоставените односи и улоги меѓу сите засегнати страни коишто имаат некаков интерес врзан со одредена фирма. Ова се однесува на надзорните и управните одбори, менаџерите, владата, вработените, добавувачите, пошироката заедница. Тоа би значело дека ефикасното корпоративно управување воспоставува улоги и односи во рамки на структурата на фирмите истите да се понекоконфликтни. Односите на управниот одбор и менаџментот со акционерите треба да бидат засновани на честност; нивните односи со вработените треба да се карактеризираат со праведност; нивните односи со заедниците во кои делуваат треба да бидат во манирот на добрата граѓанска етика, односите со владата мора да се базираат на почитување на законот. Од главен извршен директор треба да е предводено високото ниво на менаџерски тимови, истите треба носат одговорност за тековното работење на фирмата и имаат должност за точно да го информираат надзорниот одбор за тековните состојби на фирмата. Во тој контекст, битни одговорности на менаџерските тимови се стратешкото планирање, континуираното управување со ризиците и транспарентното финансиско известување. Работата на средниот менаџмент мора да ја следи надзорниот или управниот одбор, а сето тоа заради отчетност и реализирање на барањата на акционерите. Една од круцијалните одговорности на надзорниот или управниот одбор е да избере и постави квалификуван, професионален и етичен етаблиран главен извршен директор, во континуитет да ја мониторира неговата активност, работата на останатиот среден менаџмент и да го контролира почитувањето на стандардите, процедурите и стратегијата на фирмата. Во целиот процес на корпоративно управување акционерите вообичено не се директно вклучени во тековното работење, но својот единствен мотив и интерес за да го оплодуваат и зголемуваат својот капитал го реализираат преку своето право со кое ги избираат и поставуваат лицата коишто ќе управуваат и менаџираат со фирмите или банките. За важни

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

аспекти и нивно квалитетно одлучување, акционерите мора да имаат во секој момент на дофат квалитетни и транспарентни информации доставени од одборите и од менаџерските тимови. Вработените во фирмите мора да бидат третирали на фер и праведен начин. Компанијата треба да води политика на соодветно наградување на вработените и нивна заштита во текот и во врска со нивната работа. Фер третманот на вработените е еден од најбитните предуслови за нивната мотивација. Демократијата во односите со вработените е мошне важен елемент на доброто корпоративно управување (Тикваровска, 2007).

Во рамки на банкарското работење, довербата на клиентите во работењето на една банка е основен предуслов за истата да ги задржи постојните клиенти, а воедно и да се здобие со нови клиенти. Односно една банка ќе биде попрофитабилна доколку во јавноста на подобар начин и транспарентно ги промовира и презентира своите производи и услуги, транспарентно работи и во континуитет покажува сигурно и стабилно работење.

Кога во '70 години на 20 век во Америка се појави терминот „корпоративно управување“, се пласираше тезата дека довербата во банките ќе расте само ако банките имаат воспоставени добри практики на корпоративно управување.

Добро корпоративно управување во банките подразбира управување кое на јасен и ефикасен начин ќе ги воспостави на јасни основи релациите на трите засегнати страни и тоа: начинот на кој акционерите на банката ги остваруваат своите права и одговорности, начинот на кој менаџментот управува со банката и транспарентниот однос на банката со јавноста.

Во македонските банки чести се случаите каде е присутна концентрацијата на моќ во рацете на еден или мал број лица на менаџментот на банката. Така доколку постои доминантна акционерска структура, малите акционери многу малку ги практикуваат и уживаат своите акционерски права. Во рамки на управувањето со банките тежок и многу битен е моментот да ги задоволат интересите на сите засегнати страни (на акционери, на целиот менаџмент, на законските и регулаторните тела, на зачувување на постоечките клиенти во своето портфолио, кон инвеститори, добавувачи, брокери, инвестициони советници, адвокати, маркетинг агенции, вработени).

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Историски гледано, неадекватното корпоративно управување е една од најзначајните и најчестите причини за настанување на банкарските кризи. Постојење на систем на неадекватно корпоративно управување се карактеризира со: висок процент на пласирање на кредити на една групација на поврзани субјекти, висока концентрација на изложеност кон одредени должници, постоење на некавалитетна кредитна политика и интерни процедури во банаките, несоодветно следење, мерење и управување на ризиците во работењето, носење на неправилни одлуки од страна на управните одбори, воспоставен систем на неадекватна внтарешна и екстерна ревизија, преголема концентрација на одредни пласмани по региони, дејности и типови на производи, постоење на систем на континуиран конфликт на интереси, немање на присуство на надворешни членови во управниот или надзорниот одбор. Заради постоење на вакви, како горенаведените суштински проблеми и пропусти во работењето на банките, Базелскиот комитет за банкарска контрола заклучил дека корпоративното управување заслужува контролирано насочување, и заради тоа во 2006 година пласира препораки за јакнење на култура на корпоративното управување. Целата на Базелскиот комитет била да се излезе во пресрет на унапредување на процесите во банките на нивното корпоративно управување, како помош на системите на супервизија од страна на регулаторот. Тоа не значело дека се етаблира нова регулаторна рамка, која би се поставила над националните стандарди на секоја земја. Според Базелскиот комитет за контрола на банките, принципите на корпоративното управување се следни: обавување на правата и интересите на акционерите, транспарентност на сопственичката структура, општествена одговорност (банката ја прифаќа одговорноста за своите корпоративни активности кон акционерите, клиентите, деловните партнери, општеството и државата), ефикасно корпоративно управување, поделба на надлежностите, редовна и ефикасна контрола и ревизија на работењето на банката, почитување на законските, етичките стандарди и практики, независност и објективност, информирање и односи со јавноста, заштита на доверливите информации, заштита на личните податоци (Bazelski komitet za kontrola na bankite, “Jaknenje na korporativnoto upravuvanje vo bankarskite organizacii”, 2006).

Врз основа на горенаведеното, а и праксата тоа го потврдува, клучните елементи на доброто корпоративно управување на банката се карактеризираат со: квалитетно обликувана коопоративна стратегија во банките преку која индивидуално може да се мерат резултатите; постоење на јасно дефинирана организациона структура со јасно дефинирани права и

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

одговорности на членовите на одборите во банките; постоење на ефикасни и јасни процедури за рано идентификување, мерење, следење и континуирана контрола на преземените ризици на кои е изложена на банкарската институција; постоење на ефикасен систем при управување со финасиските ризици и тоа со помош на внатрешната контрола, екстерната ревизија и дефинирање на функционален и единствен процес со задолжителна контрола; постоење на правила, стандарди и квалитетно корпоративно однесување, постоење на воспоставени системи во банката за работење по прописи од регулаторот, заштита и контрола на процентот на ризична изложеност на банката (во контекст на можен конфликт на интереси во однос на поврзани субјекти); постоење на финансиска мотивираност, вреднување на трудот на вработените и системот на наградување, унапредување како и систем на санкционирање на одредени членови на надзорниот и управниот одбор, вработените; соодветен тек на информации, интерно и кон јавноста (Greuning, H., Brajović-Bratanović, 2006).

Во рамки на корпоративното управување, како една од најбитните точки е објавувањето на податоци од работењето на банките или други финансиски институции, со што се унапредуваат процесите и рејтингот на истите, а сето тоа е во интерес на надзорниот и управниот одбор на банките. Покрај погоре наведното објавување, друг облик кој го карактеризира јавното објавување на податоци од банките или другите финансиски институции, се податоците објавени од реномираните рејтинг агенции врз основа на компаниите кои се рангирани по нивниот успех: Moody's Investors Servis, Standard&Poor's и други.

Овие рејтинг агенции ги усогласуваат потребите за јавна објава на податоците и доверливоста на таквите податоци. Во контекст на тоа, со објавувањето на податоци од страна на реномираните рејтинг-агенции, истите можат најбрзо да дејстуваат и да оценуваат, за разлика од дејствувањето на регулаторната власт. Рејтинг-агенциите влијаат на вкупната слика за репутацијата на клиентот која се добива на база на валидни податоци добиени од топ менаџментите на банките или од надзорниот и управниот одбор на банките, финансиските аналитичари, како и целата јавност, а со тоа, како дополнителни фактори се влијае на крајното управување со ризиците во банкарското работење. Покрај влијанието и важноста на објавените податоци од страна на рејтинг-агенциите, во управувањето со кредитниот ризик видно место заземаат и финасиските аналитичари. Финансиските аналитичари се стручно едуцирани лица кои на клиентите им нудат инвестициски совети и објаснувања на прикажаните финансиски

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

податоци од аспект на потенцијалниот ризик од евентуалната преземена инвестиција. Купувачите на хартиите од вредност или пак на останатите финансиски инструменти кои се застапени на пазарите за пари, мораат да го носат преземениот ризик и тоа заедно со сите други кредитори на банките. Таквите инвеститори за да се заштитат од сите ризици мора да се во континуитет запознаени и да ги пратат сите информации за работењето на банките, а со тоа на еден начин би се заштитиле и во поглед на своите идни очекувани профити. Банкарската пракса покажа дека во момент кога веќе е подгреан проблемот со нарушени перформанси во банкарското работење, отпосле се јавува нарушениот имиџ, рејтинг и репутација на конкретната банка или друга финансиска институција. Во овој контекст битно е да се напомене можноста за рано препознавање на одредени индикатори од страна на пазарот за да се влијае врз смалување на ризичноста и преземање на мерки за влошените перформанси. Со тек на време се наметнува потребата од стандардизација и примена на посебни техники и методи за рано препознавање на вредносни и значајни обелоденувања на влошени перформанси за да можат аналитичарите на пазарот веродостојно да ги претставуваат тие податоци. Спротивно на ова, финансиските аналитичари немаат можност за да ги идентификуваат, препознаат, следат проблемите во кредитирањето, пред да се предизвикаат големи загуби од лоши пласмани, а пазарната дисциплина не е доволна за заштита на целокупната сигурност на банкарскиот систем или средствата за осигурување на депозитите, па затоа потребни се нови механизми за заштита на малите и помалку развиените инвеститори.

3. Управувањето со кредитниот ризик во време на финансиска криза

Континуираното управување со ризиците е активност која е инкорпорирана и е дел во долгорочните финансиски цели на секоја банка. Банките како професионални финансиски институции свесно ги преземаат ризиците кои можат да се контролираат, да се мерат, да се следат и да се управува со нив долгорочно, при тоа остварувајќи добивка, долгорочно задоволувајќи ги интересите и очекувањата на акционерите.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Во рамки на овој дел од докторскиот трудот се лоцира поврзаноста на финансиската криза со системите на управување со ризиците во банките, особено корелацијата со преземениот кредитен ризик за банката. Во тој контекст една од важните причини кои доведоа до настанувањето на финансиската криза 2007-2009, се всушност недостатоците во примената на методите и стратегиите на управување со ризиците, управувањето со кредитниот ризик, посебно во смисла на несоодветни процеси и процедури на контрола на изложеноста кон ризиците. Во рамки на овој дел од дисертацијата ќе бидат опфатени и промените кои финансиската криза ги лоцира во насока на подобрување на методите и процесите на управување со ризиците кај комерцијалните банки. Исто така, посебен простор во овој дел ќе биде посветен на кредитниот ризик кај банките, како најсензитивен тип на ризик кој е посебно релевантен за банкарските системи и кој според нивото на развој е сличен како македонскиот. Финансиската криза и резултирачката рецесија го ставија управувањето со кредитните портфолија во фокусот на приспособувањето на банките кон макроекономско окружување кое се карактеризира со влошени финансиски перформанси на реалниот сектор.

Кредитниот ризик во рамки на банкарското работење е најзначајниот ризик кој може да има значително влијание врз потенцијалните загуби на банката. Од тие причини банката во своите интерни акти ги дефинира сите аспекти поврзани со истиот. Кредитниот ризик е најстариот финансиски ризик и истиот ризик е дел од пласирањето на сите кредитни производи и подразбира ризик од загуба за банката поради неможноста нејзиниот клиент да ги измирува своите обврски спрема неа, во договорениот износ и/или во договорените рокови. Кредитниот ризик во свои рамки ја прикажува и веројатноста дека активата на банката, посебно нејзиното кредитно портфолио, ќе ја изгуби својата вредност и можеби ќе стане безвредно.

Управувањето со кредитниот ризик, како дел од целокупниот систем на секоја банка, подразбира негова поставеност и усогласеност со ризиците определени со Законот за банките, Одлуката за управување со ризиците, како и останатата законска регулатива која ја дефинира оваа проблематика. Банките, како доминантни и најзначајни учесници на финансиските пазари во своето работење, секојдневно се соочуваат со голем број ризици.

Ризикот, всушност, претставува девијација или отстапување од очекуваните резултати и се одликува со две свои карактеристики: неизвесноста и можните загуби во услови на постоење на таа неизвесност. Во тој контекст преземањето на ризик е една од главните функции на

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

банките во современата економија. Во рамки на банкарското работење, преземниот ризик и очекуваниот профит се две компоненти кои се нераздвојни и секогаш одат пропорционално. Во тој контекст, банките мораат со големо внимание и професионалност да ги препознаваат, идентификуваат, мерат, следат и дефинираат сите видови на ризици во своето работење, затоа што главна и основна премиса на секој т.н. „risk“ менаџмент е правилно да го менаџира оптималното ниво на воспоставениот однос меѓу ризикот и приносот.

Континуираниот развој на информатичката технологија, сè поголемата конкуренција и дерегулација, појавата на бројни производи и услуги значајно влијае на промените на севкупното банкарското окружување и во континуитет генерираа ризици кои се зголемуваа поради иновацијата на производите, процесот на премин од традиционално кон универзално банкарство, воведување на иновативност во процесите, пораст на пазарната ориентираност и разбивањето на ограничувањата за поширок опфат на сите банкарски операции. Сите погоре наведени аспекти неопходно ја предочија потребата од навремено следење, препознавање, мерење, надзор и управување со кредитниот ризик.

Во тој контекст секоја банка е должна да воспостави соодветна организациона структура којашто вклучува: дефинирани надлежности и линии на одговорност; соработка и размена на информации при управувањето со кредитниот ризик; јасно дефинирани одговорности на организациските единици на банката, коишто се носители на кредитната активност и коишто се надлежни за преземање кредитен ризик и на организациските единици, коишто се надлежни за управување со кредитниот ризик, и јасно дефинирани одговорности на организациската единица надлежна за одобрување кредити или други облици на кредитна изложеност и организациската единица надлежна за заднински работи во врска со кредитирањето.

Соодветното и успешно менаџирање со паричниот потенцијал секоја банка го наплатува од своите кредитокорисници преку каматите и надоместоците кои се поголеми од исплатените камати и надоместоци на депонентите. Погоре наведеното е во контекст на тоа што пласирањето на средства во вид на кредит и извршувањето на кредитната функција заземаат најголем дел во структурата на банкарското работење. Кредитниот ризик е неизбежен дел од сите видови на кредитна изложеност на банката.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Од пресудна и витална важност за банката како и за носителите на кредитни одлуки е правилно и навремено да се идентификуваат сите ризични аспекти на сите видови кредитна изложеност, а воедно и да се процени висината на ризикот поврзана со тие видови на кредитна изложеност.

3.1. Регистрирање на кредитен ризик

Банката во рамките на своите интерни акти треба соодветно да ги постави насоките за да се трасира патот за управување со кредитниот ризик во контекст на лоцирање на местата и носителите од коишто кредитниот ризик може да се појави.

Разбирањето на природата на ризичните настани и утврдувањето на корелацијата на очекуваните настани со факторите кои можат да влијаат на предвидените отстапувања е важен предуслов за да се направи квалитетна проценка на нивото на кредитен ризик.

Во тој контекст банката во својата кредитна стратегија ја утврдува својата пазарна позиција, односно ги лоцира видот на своите потенцијални комитенти кои сака да ги има во рамките на своето кредитно портфолио, како и типот на производите и услугите кои ќе им ги понуди и пласира на своите комитенти, притоа вклучувајќи ја и земајќи ја во предвид нивната географска концентрација, концентрација по дејности и гранки, концентрација по понуден тип на колатерал, концентрација по тип на производ и сл.

Политиката за управување со кредитниот ризик или останатите пропишани интерните акти (правила, процедури и слично) за идентификување, мерење, следење, контрола или намалување на кредитниот ризик, коишто банката е должна да ги воспостави и да ги примени, неизбежно е да ги содржат следните критериуми: критериуми за одобрување кредити и друг облик на кредитна изложеност, односно банката е должна пред одобрувањето на кредитот или другиот облик на кредитна изложеност да ги идентификува сите фактори коишто можат да имаат значително влијание врз ризичноста на изложеноста, односно врз клиентот, критериуми за следење на кредитната способност на клиентот; начин на утврдување и следење на уредноста во намирувањето на обврските; оценка на кредитниот ризик којшто произлегува од валутниот ризик на кој е изложен клиентот и утврдување критериуми за одобрување кредити во девизи или во денари со девизна клаузула, критериуми

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

за следење на ризикот на земјата каде што се наоѓа седиштето, односно од каде што доаѓа клиентот - странско лице; содржина и начин на водење на кредитното досие за клиентите на банката; начин на вршење стрес-тестирање, претпоставки врз кои се темели тоа тестирање и начинот на известување во врска со резултатите од тестирањето; постапка на класификација и утврдување на исправката на вредноста и посебната резерва на поединечна и групна основа. Доколку банката има развиено интерни категории на ризик коишто се за потребите на пресметка на исправка на вредноста и коишто се разликуваат од категориите на ризик, банката треба да овозможи нивно поврзување со категориите на ризик предвидени со оваа одлука и да обезбеди нивна конзистентна примена, како при одобрувањето на кредитната изложеност, така и при нејзиното следење; критериуми за формирање потпортфолија на кредити, постапка на определување и ревидирање на стапката на очекувана загуба, веројатноста за ненаплата и стапката на загуба заради ненаплата и нивно тестирање; критериуми за дефинирање, идентификување и следење на изложеностите со повисок кредитен ризик и преземање активности за наплата на овие изложености; дефинирање интерни лимити на кредитна изложеност, согласно со структурата на вкупната кредитна изложеност на банката (пр. по одделни клиенти, видови кредитни производи, дејности, валута и слично); доделување овластувања на лицата и органите вклучени во процесот на кредитното одобрување; дефинирање на дозволените исклучоци и постапката за нивно одобрување; дефинирање прифатливо ниво и вид на извор на отплата во однос на изложеноста на кредитниот ризик кон физички лица. При дефинирањето на прифатливото ниво на извор на отплата, банката ги има предвид релевантните показатели за движењето на трошоците на живот и валутата на изложеноста; дефинирање прифатливо обезбедување (вид на недвижен имот и подвижен предмет, хартии од вредност, побарувања и други права) коешто може да се земе како обезбедување за одреден вид кредитен производ или валута на изложеност, дефинирање на потребната документација и дефинирање на потребното ниво на покриеност на кредитната изложеност со прифатливо обезбедување; постапка и рокови за преземање и продажба на обезбедувањето; постапка и фреквенција на следење на пазарната вредност на обезбедувањето; постапка и правила за утврдување на периодот на очекувана наплата на обезбедувањето и за утврдување на процентот на намалување на вредноста на обезбедувањето којашто се вклучува во утврдувањето на

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

исправката на вредноста и на посебната резерва; постапка и правила за отпис на побарувања; постапка и правила за реструктурирање и рефинансирање на побарувањето/побарувањата; начин на известување на органи на надзор и управување на сите нивоа во банката кои се инволвирани во процесот на управување со кредитниот ризик.

Банката во континуитет врши максимално диверзифицирање на своето кредитно портфолио и тоа преку проширување на видот на банкарски производи и услуги, бројот на комитенти, дејности и географски региони, по типови на понуден колатерал, а сè со цел намалување и минимизирање на кредитниот ризик.

Кредитниот ризик во најголема мера е зависен и условен од неизвесните околности поврзани со работењето на комитентите и покрај континуираната модернизација на сите области од банкарството и банкарските производи, развојот и постоењето на научните методи за проценка и мерење, кредитниот ризик за разлика од сите други видови ризици, го прави сложено и од големо значење неговото следење, управување и контролирање. Правилното проценување на кредитниот ризик е поврзано со следење на голем број параметри поврзани со работењето и на комитентите, со работењето на банката, со општата економска и политичка состојба на матичната земја и опкружувањето и поради тоа проценките во голем дел остануваат во доменот на субјективното, од каде произлегува и тешкотијата за негово целосно квантифицирање и прогнозирање.

Примената на различни модели и техники на проценка на кредитниот ризик е со цел да се намали субјективноста во проценката на кредитниот ризик. За мерењето на кредитниот ризик во согласност со Одлуката за кредитен ризик имплементиран е модел на пресметување на загубите поради оштетување со примена на основните критериуми и серија на критериуми за квантификација вклучени во матрица на вкрстување. Банката ја следи кредитната изложеност, а со тоа и ризикот од потенцијална загуба на кредитното портфолио, врши тековно усогласување на резервата за потенцијална загуба со промените кои ќе настанат во економското окружување и кај самите комитенти.

Во процесот на управувањето со кредитниот ризик банката ги применува следните битни сегменти: одговорно донесување на одлуки во согласност со двостепен приод на оцена на ризик и класификација на рејтингот на комитентите; управување со вкупното кредитно портфолио на банката за да се осигура широка диверзификација на кредитниот ризик и да се

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

ограничи концентрацијата на ризикот на одделни сектори; промптно идентификување на проблематичната кредитна изложеност; постојана контрола на кредитните процеси и на процесите за управување со кредитите; примена на аналитички системи и алатки за утврдување на ризиците, утврдување на цените кои одговараат на ризикот.

Основна цел во процесот на донесувањето на одлуката за кредит е максимирање на профитот, но во исто време со преземање на минимален кредитен ризик. Со цел банката да опстане на оваа концепција на позајмување на пари, целокупното управување со кредитното портфолио треба да се заснова на политики и процедури врз основа на кои ќе се извршува кредитната функција. Позицијата на придржување на стандардите, технологијата и методологијата на обработка на кредитното барање при што кредитната изложеност се одобрува и договара без исклучок во согласност со законските прописи и добрите деловни обичаи за банката.

Проценката на кредитниот ризик во процесот на одобрување на кредити банката го врши преку воспоставување на адекватен и ефикасен кредитен процес за проценка на кредитната способност на комитентите кој подразбира проценка на нивната деловна способност за непречено да ги сервисираат обврските во однос на кредитот во договорените рокови.

Во процесот на управување со кредитниот ризик многу битен дел е успешното спроведување на кредитниот процес и тоа преку меѓусебните контакти со комитентите, редовниот мониторинг на истите, од една страна, и кредитните референти и раководните лица, од друга страна, кои учествуваат во кредитирањето. Заради горенаведените причини за секоја банка од посебна важност е негувањето и развивањето на кредитната култура кај вработените задолжени за спроведување на кредитниот процес - кредитните референти и раководителите, и тоа преку: утврдување кодекс на однесување; пристап и начин на разговор со комитентите; преземање на координирани активности со кои се анимира комитентот да побара одреден банкарски производ и услуга, оформување на единствени, заеднички основни размислувања за процесот на кредитирање; утврдување на начин на кој се предлагаат и донесуваат одлуките за кредит; негување на тимската работа и непосреден начин на комуникација со соработниците.

Кредитната анализа се состои од стручна и компетентна проценка на кредитната способност, бонитетот на комитентите. Банката има сериозен пристап во изготвувањето на кредитната анализа на комитентите и особено води сметка за потенцијалот, професионалноста,

---

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

стручноста, едукацијата, вештината и умешноста на кредитните аналитичари. Кредитната анализа претставува база и клучна точка на кредитниот процес врз основа на која ќе може да се одреди кредитната способност и бонитетот на комитентот - барателот на кредит. Преку кредитната анализа можно е да се спроведе соодветна класификација на комитентот во соодветна ризична целина при што истовремено ќе се одреди и нивото на кредитен ризик којшто го презема банката.

При оценка на ризичноста на кредитната изложеност спрема комитентот, банката го има во предвид и следното: кредитната способност на клиентот се оценува според следните критериуми - карактерот на комитентот, односно неговите статусни, економски и финансиски особености, составот на органите на управување и раководење, оценка на квалитетот на програмата или проектот за што е побарана финансиската поддршка од банката или за кои е основан клиентот, оценка на финансиската состојба и перспективата на комитентот, преку соодветна анализа на неговите финансиски и други извештаи, проценка на веројатноста дека употребата на средствата според договорената намена на кредитот или друг облик на кредитна изложеност ќе предизвика готовински прилив кај комитентот во обем и динамика што ќе одговара на договорениот начин на отплата на обврските, висината на капиталот, резервите и имотната сила на клиентот, како и способноста за остварување идни парични приливи за отплата на обврските, перспективите на клиентот и на дејноста на која ѝ припаѓа, можните влијанија од лицата поврзани со клиентот врз неговата кредитна способност, политичката и економската состојба на земјата каде што се наоѓа клиентот - нерезидент, нивото на задолженост на клиентот по основ на кредити и други форми на кредитна изложеност од банката и од други банки, обврски кон други правни и физички лица, утврдено врз основа на внатрешни и/или надворешни извори на податоци (Кредитен регистар на НБРМ, кредитни бироа и слично), вкупната кредитна изложеност и просечната ризична класификација на комитентот спрема банкарскиот систем на Република Македонија (извор на податоци: Кредитен регистар на НБРМ), изложеност на клиентот на валутен ризик и на други ризици. Во однос на уредноста во намирувањето на обврските банката ги зема во предвид тековните денови на доцнење и начинот на намирување на кредитната изложеност во текот на претходниот период од најмалку шест месеци како и кредитната историја на клиентот, што подразбира проверка на вообичаениот начин на плаќање на сите обврски на клиентот кон банката и/или други банки во текот на

претходниот период од најмалку шест месеци. Обезбедувањето, колатералот се оценува преку видот, вредноста и квалитетот на обезбедувањето.

3.2. Мерење и квантификација на кредитниот ризик

Една од основните функции во работењето на банките, ако не и круцијална е континуираното идентификување, мерење, следење и управување со преземениот кредитен ризик. Односно со тој процес на мерење на кредитниот ризик, всушност, се цени квалитетот на секоја трансакција, се менаџира со инкорпорираниот кредитен ризик во рамки на постоечкиот квалитет на вкупното кредитно портфолио на секоја банка, правилно оценување на идната веројатност за појавата и износите на потенцијалните загуби кои се резултат на влошување на сервисирањето на обврските по кредити кон банката. Кредитната способност и бонитет на секој кредитобарател е, всушност, показател за убеденоста на банката што го кредитирала, а пред сè на оценетата негова моќ за непречено сервисирање на долгот кон банката во рамки на договорените рокови.

Во рамки на банкарското работење и пракса егзистираа повеќе методи за мерењето на кредитниот ризик, но сепак најзастапени се следните типови и тоа:

1. економско - финансиска анализа на кредитобарателот;
2. скорирање на кредитобарателот со помош на скоринг модели;
3. моделите на база на распределба на веројатноста.

Во овој контекст мора да се напомене дека историски најприсутен и најзастапен е методот на традиционална економско-финансиска анализа на кредитобарателот.

Оваа анализа и денес е составен дел на процесот за управување со активата и кредитниот ризик. Класичната методологија за проценка на кредитната способност на должникот се темели врз основа на експертизата извршена од страна на финансиски аналитичари. Во рамките на кредитниот процес низ повеќе нивоа се менаџира и идентификува кредитниот ризик. Така во моментот пред носењето на крајната одлука (одобрување или одбивање) за апликацијата за кредитирање, финансиските аналитичари во рамките на секторите за работа со правни и физички лица како и во секторите за управување со кредитен ризик на банката, темелно прават скенирање на два вида на аспекти врзани за кредитобарателот, односно на квантитативните аспекти (врз база на податоци од завршната сметка во неколку анализирани временски периоди,

---

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

со осврт на сите позиции од билансот на состојбата, билансот на успех, проектираните готовински текови, оперативни бруто-биланси, консолидирани извештаи) и по однос на нив се цени кредитната способност и бонитет на кредитобарателот; и квалитативните аспекти (податоците за интегритетот и квалитетот на менаџерскиот тим, застапеноста и конкуренцијата во одреден регион и дејност, присуството на деловен пазар и сл.). На крај со сублимирање на сите утврдени показатели се утврдува кредитната способност на кредитобарателот.

Клучните податоци од билансот на успех и билансот на состојба, што ја прикажуваат ликвидноста, солвентноста и профитабилноста на должникот, најнапред се пресметуваат и се ставаат во сооднос со просеците од конкретната дејност на гранката. Процесот на фундаменталната анализа не е ограничен само на контрола на одредени финасиски показатели, туку е неопходно да се направи детален преглед на основните карактеристики на работењето на субјектот како што се: конкурентноста на должникот, неговото позиционирање на пазарот, квалитетот и интегритетот на менаџментот, деловната стратегија на клиентот, неговото пазарно учество во рамки на регионот, како и во рамки на дејноста што ја извршува истиот. Ваквата процена е од субјективна природа, но сепак е битна заради очекуваниот степен на ризичност на кредитобарателот.

Во рамки на кредитната анализа првично место се одвојува за условите и карактеристиките кои ги има кредитобарателот во рамки на дејноста што ја обавува во потесниот и поширокиот регион, неговите капацитети за иден раст во рамки на гранката во која припаѓа, анализа и оценка на неговата конкуренција, анализа на неговата стабилност, сензибилноста на неговата дејност и гранка врз основа на чести законски и техничко-технолошки промени. Посебно битен дел од кредитната анализа е обемот и големината на компанијата, бројот и квалификациите на вработените, нејзиното учество на пазарот, концентрација и диверзификација на работењето, интегритетот и кредибилитетот на менаџерскиот тим, степенот на корпоративна култура, стратегии за развој, деловна стратегија и нејзината чувствителност во временска рамка еднаква на рочноста на бараната изложеност, остварување на зацртани планирани инвестициони зафати, постоење на склучени договори за работа со деловни партнери. Во првиот дел од кредитната анализа всушност се дава една т.н. лична карта за кредитобарателот во поглед на опис на неговата позиција на пазарот и конкурентска поставеност, неговото деловно окружување, а потоа со следниот чекор се оди на

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

детална и темелна анализа или скенирање на неговите финасиски извештаи, завршни сметки, заклучни листови. Анализата во тој дел почнува со анализа на финансиските показатели кои се дел од финасиските извештаи и истите можат да се користат за споредување со такви слични субјекти. Во овој дел од кредитната анализа се става акцент на: типот на вкупните приход и расходи, нивно признавање, типот на консолидирање на финасиските извештаи од аспект на една група на поврзани лица која има висока концентрација и е единствен ризик, третирањето на нематеријалните вложувања, третирањето на типот на методот кој е применет во вреднување на залихите, амортизацијата, инвестициите во основни средства, движењето на обртот на наплата на побарувањата, сервисирање на обврските кон добавувачите итн.

Нареден дел во анализата е анализа на показателите на профитабилност и степенот на прокриеност бидејќи способноста на фирмата да оствари адекватен профит е клучна за заштита од кредитниот ризик. Во суштина профитабилноста на фирмата претставува најдобар тест за нејзините суштински квалитети и конкурентност. Најзначајни показатели кои се пресметуваат и прикажуваат во овој чекор се: приносот на капитал, приносот на активата и стапката на деловната добивка, прокриеноста на расходите од камата со добивката и други односи.

Во следниот чекор од финансиската анализа се утврдува капиталната стабилност на клиентот, структурата на неговиот капитал, неговата акумулирана добивка или употреба на финасискиот левериџ, а најважен показател на финансискиот левериџ е односот на вкупниот долг и пасивата, но и правилното вреднување на активата е клучно за квалитетна проценка на задолженоста на фирмата.

Една од најважните компоненти на оваа анализа е утврдување на адекватноста на паричните текови, односно проектирањето на готовински тек (cash flow) бидејќи каматите и главниците на кредитите не треба да се сервисираат од приходот или добивката, туку од паричните текови. Некои од поважните показатели за паричните текови се: односот на паричниот тек во вкупните обврски, односот на вкупните обврски и добивката пред оданочување, односот на нето паричните текови, расходите од камата и платените даноци, вкупните камати и други.

Најчесто на крај кредитната анализа се финализира со анализа на ликвидноста на субјектот. Врз основа на претходно утврдените финансиски показатели и ликвидноста се донесува заклучок за општата финансиска и кредитна способност на должникот.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Втората група методи за мерење на кредитниот ризик ја одбелжуваат статистичките методи, односно т.н. Скорин модели. Овие модели тргнуваат од определен број независни случајни променливи кои се однесуваат на комитентите на банката и врз основа на нив приближно точно се утврдуваат веројатностите од неисполнување на финансиските обврски. Одделни студии утврдиле дека 97% од американските банки ги користат овие модели при издавање на кредитните картички, а дури 70% при кредитирањето на малите компании. Скоринг моделите ги комбинираат и пондерираат индивидуалните финансиски показатели за да се дојде до мерка (скор) за кредитниот квалитет, што ќе диференцира бонитет од проблематичните клиенти.

3.3. Кредитна изложеност и нејзина концентрација

Во рамки на своите интерни акти банката ги пропишува лимитите за следење на концентрацијата на кредитен ризик и со будно нивно следење и диверзификација на кредитното портфолио на повеќе основи може да го минимизира преземениот кредитен ризик.

При следење на концентрацијата на кредитната изложеност на лице и со него поврзани лица банката се придржува кон законски и интерните определени лимити кои се предвидени со законската регулатива, а сето тоа е битен факт за заштита на банката од голема концентрација на ризик кај група на поврзани лица кои сите имаат еден ист краен сопственик и сл.

Заради минимизирање на кредитниот ризик и во поглед на излегување во пресрет на ширење на одредена банка на повеќе региони, се пропишува и прати поставениот интерес лимит од концентрација по одредени подрачја во однос на сопствените средства на банката.

Секоја банката континуирано треба да го следи развојот на економските и политичките состојби по лоцираните региони и соодветно на тоа, по потреба ќе врши соодветни измени на лимитите на одобрување на кредитна изложеност по одделни региони.

Со цел да се избегне големата концентрација на кредитен ризик во кредитното портфолио на банката во одредени дејности што би влијаело на финансискиот резултат на банката, потребно е континуирано да се следи концентрацијата на ризик по дејности во однос на сопствените средства на банката.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Банката во континуитет треба да ги следи движењата по стопанските сектори. Мониторингот на изложеноста на концентрација на кредитен ризик треба да овозможи идентификување на можни настани или идни промени во услови на стопанисување во една земја што ќе имаат неповолни резултати на кредитната изложеност на банката и проценка на можноста на банката да опстои во тие промени. Во зависност од настанатите економски турбуленции на пазарот во матичната земја, банката ќе врши измени на лимитите по одделни сектори, ќе презема мерки за продажба на побарувањата од трговските друштва, а ќе презема и други мерки кои ѝ стојат на располагање.

Колатералот не е и не треба да биде замена на вкупната проценка на бонитетот на кредитобарателот, нити да претставува компензација за недоволната информација за комитентот, но секако како секундарен извор, колатералот дава можност да се намали или барем да се минимизира ризикот поврзан со кредитната изложеност, а не во целост да го елиминира.

Со цел да се избегне ризикот од концентрација на кредитната изложеност во зависност од видот на обезбедувањето, секоја банка треба да го следи и да управува со обезбедувањето на кредитите на месечно ниво во зависност од лимитите и во однос на сопствените средства, односно да го намалува поставениот лимит за обезбедување со меници, а да се сконцентрира на поставување на соодветно измерени лимити за обезбедување со недвижен имот, залог на стоки.

При секоја промена на пазарната проценета вредност на обезбедувањето на пазарот поради осцилирањето на цените на пазарот, со цел за намалување на ризикот ќе биде извршена промена на лимитите на видовите на обезбедување во однос на сопствените средства.

Оценката на кредитниот ризик којшто произлегува од валутниот ризик, на кој е изложен клиентот, најмалку треба да се однесува на следење, анализа и проценка на (не)усогласеноста на девизната позиција на клиентот и нејзиното влијание врз можноста клиентот редовно да ги намирува своите обврски кон банката.

Банката во континуитет го менаџира изгледот и структурата на своето кредитно портфолио, во ист момент водејќи сметка за задоволување на барањата на клиентите, за креирање на производи кои ќе овозможат постигнување на повисок принос, а кои воедно ќе носат најмал ризик за банката. Во тој контекст банките си поставуваат интерно поставени лимити по основ на кои се следат денарските или девизните пласамни, краткорочни или долгорочни,

---

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

пласамни на правни и на физички лица.

Банката континуирано следи, мониторира и управува со концентрацијата на пласманите по видови на корисници во однос на сопствените средства и кредитната изложеност на банката по видови на корисници во однос на сопствените средства на банката.

Секоја банка во континуитет треба да го следи и менаџира своето кредитно портфолио, а со тоа и во секој момент треба да се бори и да наоѓа начини за минимизирање на концентрацијата на кредитниот ризик. За таа цел до крајниот рок на достасаност на една кредитна изложеност треба да се детектираат настанатите проблеми кај клиентот од најразлична природа, а кои би довеле до проблеми кај комитентите во располагањето со паричните средства, при што ќе се оневозможи истиот редовно да ги сервира своите обврски кон банката.

Овие проблеми најчесто се предизвикани и произлегуваат од влошената финансиска состојба и од несериозниот, недисциплинираниот однос на комитентите од каде доаѓа и неможноста или немањето желба кредитот да се врати. Оттука се појавува и проблемот на проблематичните кредити.

Рано откривање на проблемот кај клиентот подразбира негово дневно следење на неговата кредитоспособност и ликвидноста на комитентот од страна на кредитниот аналитичар преку: финансиските извештаи, посети, разговори со одговорни лица, предвидување на евентуални негативни влијанија предизвикани од промена на сопственичката структура, на законската регулатива, на структурата на купувачите и добавувачите, предвидување на последиците за банката како и преземање мерки за спречување на негативните ефекти.

Поставувањето на сет на рано предупредувачки сигнали би се следело преку повеќе пунктови кои се доволни да навестат за настанатите проблеми кај клиентот, а воедно и банката да има време и да одбере начин за преземање на мерки за своја заштита и минимизирање на ризикот: карактеристики на анализа на индустријата следена преку тоа дали сметката е блокирана, големината (зголемување) на времето на наплата на побарувањата од купувачите и измирувањето на обврските спрема добавувачите, историјата на продажбата и профитот на комитентот, постојаноста во гранката, расположивоста со човечки ресурси, конкуренцијата на пазарот, осетливоста на бизнис циклусот и животниот циклус на индустријата. Деловната активност (структурно, стратешко и оперативно ниво) преку следење на: конзистентноста на планираните задачи, реструктурирања во фирмите, губење на дел од пазарот, воведувањето

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

или напуштањето на важни производи или услуги, намалување на квалитетот на производите и услугите, неефикасна дистрибуција, непостојаност во обемот на продажбата, непостојаност во цените, нестабилност на цените на влезните компоненти, оперативен левериџ - однос на фиксните и варијабилните трошоци и др. Финансиски информации како што се: слабата финансиска контрола и неконзистентност на финансиските извештаи, искажување на загуба во завршните сметки, задоцнети и некомплетни финансиски извештаи, знаци за креативно сметководство - дотерување на финансиските извештаи, промени на ревизорите, тренд на опаѓање на финансиите, големи и неочекувани загуби и резервирања. Внатрешни информации на банката за комитентот како индикатори за прекршување на договорот, анализа на користење на сметките во банката (дали има: пречекорување на сметката, издадени непокриени инструменти за плаќање, неплатени обврски по камата и кредит, дали постои долг кој постојано се зголемува, дали се намалува протокот на парите преку банката и др. Персонални информации/менаџмент како што се: опасни сигнали од контактите и посетите на комитентите, мистериозни менаџери, барања за ослободување на обезбедувањето, постојани измени во менаџментот, неискористеност на капацитетите, застареност на опрема, органите на управување се неефикасни во остварувањето на должностите и одговорностите, ниско ниво на морал, едукација како и невообичаено однесување на менаџерот, резигнираност на менаџментот и вработените и др., анализа на надворешни информации за пазарот и дејноста и за тешкотиите во кои е западната цела дејност, потешкотиите на конкуренцијата, задолженоста во други банки, мнението на конкуренцијата за комитентот и др.

3.4. Зголемени капитални барања од страна на Базелскиот комитет

Глобализација на банкарството и светската економија неизбежно ја става банкарската индустрија да има капитално значење во развојот на националните економии, а потоа индиректно и на светската економија. Во тој контекст се наложи потребата и неопходноста во континуитет да се контролира и да е по супервизија и надзор банкарското работење од страна на централната монетарна власт во секоја држава. Уште пред појавувањето на финансиската криза, а и во периодот по нејзиното настанување, со регулацијата на супервизијата се овозможува да се следи, контролира и благовремено да се спречи несакан пирамидален ефект кој се пренесува

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

во банкарската сфера на земјите, како и заштита од последиците кој влијаат на стабилноста на финансиските пазари и на бизнис секторот во националната економија.

Во тој контекст со развој на светските пазари уште во '70 години од 20 век, во рамки на настанатите движења на финансиските пазари и банкротирања на банки се наметна потребата за формирање и активна работа на едно тело кое ќе работи на меѓународно ниво и кое ќе работи за воспоставување на модел за унапредување, соработка и поставување на контролни механизми на меѓународно ниво како и мерки за надминување на последиците. Така во 1974 година, гувернерите на централните банки на G-10 го основаа Базелскиот комитет, кој има за цел да ја унапреди превентивната супервизија во работењето на банките. Во контекст на горенаведеното да се овозможи секоја странска банка да има контрола и надзор, како и потреба од воведување на идентичен начин, модалитет на функционирање на системот за одмерување на адекватноста на капиталот во банките.

Во '80 години од дваесеттиот век, светскиот финансиски ситем се соочи со т.н.криза на презадолженост и истата придонесе за развој на ризикот во светскиот финансиски систем. Горенаведеното се одрази на адекватноста на капиталот на банките, а самото тоа изискуваше поставување на нов начин на мерење на адекватноста на капиталот на банките. За таа цел во 1988 година Базелскиот комитет ја поставува Базелската спогодба 1, со која се дава акцент на превентивната супервизија во работењето на банките.

Табела 4. Поставеност на Базел 1

Базел 1	
Капитални барања	
Активна пондерирана според ризиците	Сопствени средства
- кредитен ризик	- основен капитал - дополнителен капитал

Извор: Согласно со регулативата на НБРМ

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

Поставеноста на Базел 1 беше таква која во рамки на пондерираната актива го инкорпорираше само кредитниот ризик, а на страната на сопствените средства се земаа само основниот и дополнителниот капитал. Со тек на време и со развој на глобализацијата, горенаведеното се покажа како основен недостаток на оваа спогодба, односно невклучувањето на останатите ризици во работењето на банките, невклучувањето на дополнителен капитал во зависност од ризичноста на банката како и постоење на слаба поставеност на на супервизијата во работењето на банките, како и занемарување на новите пазарни трендови.

На база на горенаведените недостатоци на Базел 1, во 2004 година се постави Базелската капитална спогодба 2 која претставува предизвик на банкарската супервизија на поширокото меѓународно опкружување. Истиот претпоставува и бара напреден метод во утврдувањето на адекватноста на капиталот, заради новонастанатата клима на светските пазари на финансии, развојот и лансирањето на нови типови на банкарски инструменти и производи, нови начини и модалитети во управувањето со ризиците во банкарското работење, а сето тоа наметна потреба од поставување на основните принципи за дефинирање на потребното ниво на капитал за идно покривање на ризиците од работењето на банките.

Табела 5. Поставеност на Базел 2

			Базел 2			
			Капитални барања		Супервизорски процес	Пазарна дисциплина
		Активна пондерирана според ризиците				
			Сопствени средства			
- кредитен ризик	- опеартивен ризик	- пазарен ризик			- основен капитал	
- стандардизиран пристап	- базичен индикатор	- стандардизиран пристап			- дополнителен капитал 1	
- напредни пристапи	- стандардизиран пристап	- модели			- дополнителен капитал 2	
	- напредно мерење					

Извор: Согласно регулатива на НБРМ

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

Во рамки на поставениот Базел 2, покрај кредитниот ризик се земаат и оперативниот и пазарниот ризик и тоа преку стандардизиран, но и напреден пристап. Се зголемуваат капиталните барања и се зајакнува потребата на капитал во зависност и од ризичноста на банките, односно се додава и дополнителен капитал ИСААР, заради отпорност на банките од непредвидени движења на пазарите. Во вториот столб се нагласува и зајакнува супервизорскиот процес, а со третиот столб се потенцира и зајакнува пазарната дисциплина, односно поголемата транспарентност на работењето на банките до сите учесници на финансиските пазар.

Со избувнувањето на глобалната финансиска криза од 2008 година, се нагласи и наметна непходноста и потребата на преземање и поставување на нова организациона поставеност и зголемување на капиталните барања за заштита и отпорност на банките и целиот финансиски систем. За таа цел Базелскиот комитет во континуитет дава предлози за зајакнување на капиталната рамка како и заострување на прудентните стандарди. Во тој контекст во 2009 година од страна на Базелскиот комитет се усвои Базел 3. Со воведувањето на Базел 3 банките мора да се подготват за да бидат поотпорни на потресите на финансискиот пазар, воведување на мерки за зголемување и пораст на капиталот и ликвидноста на банките.

Табела 6. Поставеност на Базел 3

Извор: Согласно регулативата на НБРМ

Во Р Македонија согласно измените во Законот за банките од 2016 година, покрај постоечките законски барања за висината на адекватноста на капиталот, банките мораат да одржуваат четири заштитни слоеви на капиталот, односно соодветен износ на ниво на капитал за покривање, зајакнување на солвентноста на банките и нивна зголемена отпорност на

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

непредвидени загуби во своето работење. Во тој контекст ќе се зајакне стабилноста и сигурноста на вкупниот банкарски и финансиски систем.

Табела 7. Стапки на капиталот од активата пондерирана според ризиците - Базел 3

Базел 3	Основен редовен капитал	Основен капитал	Вкупен капитал
Минимум	4,50%	6,00%	8,00%
Заштитен слој за зачувување на капиталот	2,50%		
Минимум + заштитен слој за зачувување на капиталот	7,00%	8,50%	10,50%
Противцикличен заштитен слој	0-2,50%		
Заштитен слој на системски значајни банки	1-3,50%		

Извор: Согласно регулативата на НБРМ

Пропишаните стапки за заштитни слоеви на капиталот може да се исполнат само од позициите на редовниот основен капитал кои не се користат за покривање на законски поставените барања за висината на адекватноста на капиталот (вишок на редовен основен капитал). Во случаи кога банката нема доволен износ на редовен основен капитал за покривање на вкупниот износ на заштитни слоеви на капиталот, односно односот помеѓу вишокот на редовниот основен капитал и вкупниот износ на заштитни слоеви на капиталот е помал од 100%, има ограничувања во однос на максималниот износ на распределба на резултатот од работењето (добивката), и тоа не смее да изврши распределба на резултатот од работењето, доколку вишокот на редовниот основен капитал е помал или еднаков на 25% од вкупниот износ на заштитни слоеви на капиталот; може да распредели 20% од резултатот од работењето доколку вишокот на редовниот основен капитал е поголем од 25%, но помал или еднаков на 50% од вкупниот износ на заштитни слоеви на капиталот; може да распредели 40% од резултатот од работењето, доколку вишокот на редовниот основен капитал е поголем од 50%, но помал или еднаков на 75% од вкупниот износ на заштитни слоеви на капиталот; може да распредели 60% од резултатот од работењето, доколку вишокот на редовниот основен капитал е поголем од 75%, но помал од 100% од вкупниот износ на заштитни слоеви на капиталот; нема ограничување на распределбата, доколку вишокот на редовниот основен капитал е еднаков или поголем од вкупниот износ на заштитни слоеви на капиталот

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

(<http://www.nbrm/zastitni-sloevi-na-kapitalot.nsf>). Овој тип на ограничување се применува во случаите додека банката биде во можност да го покрие вкупниот износ на заштитни слоеви на капиталот со својот вишок на редовен основен капитал, односно кога редовниот основен капитал што останал по исполнувањето на пропишаната стапка на адекватноста на капиталот.

Базел 3 покрај горенаведените зајанувања на капиталните барања, воведува и ново управување со ликвидносниот ризик, стапка на задолженост на банките како и системски ризик. Во поглед на ликвидноста се бара од банката на месечна основа да одржува солидно учество на квалитетен имот којшто брзо треба да се трансфотмира во готовина, а со тоа да се задоволи оджување на месечна стапка на ликвидност во случаи на лошо сценарио, со воведување на два показатели (стапка на покриеност на ликвидност и стапка на нето стабилни извори на финансирање). Со воведувањето на стапката на задолженост се овозможи противтежа на стапката на адекватност на капиталот кој има улога да се покрие ризичната актива, а не вкупната актива на банките.

Последиците кои настанаа како резултат на кризата од 2008 година, неминовно наметнаа постоење на нови стандарди, нови капитални барања и регулација, како и ново однесување во поглед на поголема отпорност. Горенаведеното е така заради тоа што со намалувањето на кредитниот рејтинг на рејтинг-агенциите како што беше во 2008 година, банкарските институции треба да се отпорни и да имаат поголем капитал од основниот што е регулаторен, а во услови на настаната криза не можат да дојдат до нов капитал и не можат да обезбедат пораст на позајмувањето.

Настанатите последици и ефекти од глобалната криза ја покажаа нејзината преголема сериозност и сложеност и дека се последица на: недоволната солвентност и ликвидност, постоењето на високата стапка на задолженост на банките, како и ниската мотивираност на банките и другите учесници на финансиските пазари за посеопфатно управување со сите преземени ризици. Основните водечки постулати на Базелскиот комитет за справување со горенаведеното се насочени кон создавање на инструменти и предуслови за да овозможат зајакнување на прудентната регулација и детектирање на слабости, а сè со цел за успешно и стабилно работење на банките.

III. Влијанието од глобалната финансиска криза врз македонскиот банкарски систем

1.Ефектите на глобалната финансиска криза врз општите перформанси на банкарскиот систем во РМ

Тековната деловна активност во банките предвидува постоење на постојано и континуирано донесување на одлуки, а истите во себе инкорпорираат помало или пак поголемо ниво на ризик и неизвесност.

Ризикот е присутен во секоја активност на банкарското работење, истиот не може да се занемари или да се избегне, но неговите негативни аспекти можат континуирано да се управуваат. Ова особено се однесува за банкарското работење, кое претпоставува донесување на одлуки кои не го избегнуваат ризикот, туку калкулираат со него (д-р Виолета Мацова, 2010).

Ефикасното управување со ризикот во македонските банцит е детерминирано од следните елементи: соодветно поставена организациска структура, постоење на адекватен и сестран пристап при управувањето на сите ризици, спремноста на менаџерските тимови, како и целокупниот амбиент и одговорност за да се преземе ризикот, постоење на адекватен информационален систем за потребите на известувањето, мерење, следење, мониторинг, континуирана контрола на ризикот, постоење на децидно поставени интерни акти (политики и процедури) со кои ќе се овозможи соодветна и ефикасна контрола, како и постоење на систем за севкупно известување за преземениот ризик со посебена и децидна распределба на одговорностите и соодветните надлежности во процесот на управувањето на ризиците.

За успешно управување со ризиците во македонските банки неопходно е постоење на интеракција меѓу институционалните учесници, односно соодветни три нивоа на хиерархиска поставеност, односно постоење на врска меѓу оние што преземаат ризик, функцијата за управување на ризици и интерната ревизија и почитување на општо прифатени принципи во

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

кои јасно се дефинирани одговорностите и правата на учесниците кои се во согласност на одобрената стратегија и политика.

Стабилноста на финансиски систем во една национална економија е значаен услов за макроекономската стабилност и економската благосостојба на граѓаните. Можноста граѓаните и правните лица да инвестираат во финансиските производи е една од основите на пазарната економија и нејзината стабилност и успешност. Поттикнувањето на развојот на безбеден и ефикасен финансиски систем е дел од основните задачи на Народната банка на Република Македонија. Банкарскиот сектор, односно банките ја имаат најважната, круцијална позиција во вкупниот финансиски сектор во Република Македонија и тие се во директна надлежност на Народната банка. Таа ја има првичната одговорност за целиот финансиски систем заедно покрај банките и со други државни институции. Македонскиот финансиски систем се карактеризира со релативно едноставна структура од аспект на видот на постоечките финансиски институции и понудата на производите и услугите коишто тие ги нудат на учесниците во истиот.

За диверзифицираноста на финансискиот систем придонесоа реформите на пензискиот систем, раздвижувањата на пазарот на капиталот, како и влезот на странски стратешки инвеститори во одделни сегменти на финансискиот систем и истите претставуваат фактор што ја поттикнува и засилува конкуренција како меѓу институциите од ист тип, така и меѓу различните финансиски институции. Овој процес е проследен со значителен пораст на големината на финансискиот систем, што доведе до постојано зголемување на финансиското посредување. Во рамките на финансиската архитектура, банките ја имаат главната улога, со што во најголема мера ги условуваат движењата во финансискиот систем (Народна банка на Република Македонија, 2011 година).

Во периодот по големата финансиска криза македонскиот финансиски сектор во 2013 година ја одржа својата стабилност. Глобалното опкружување беше под влијание на последиците од глобалната криза и понатаму и повторно беше потенцијален и главен извор на шокови за македонската економија. Сепак, почетните сигнали за закрепнување на еврозоната и мерките за стабилизирање на европскиот банкарски систем ги зголемија оптимизмот и довербата на пазарите. Странските директни инвестиции во технолошките зони придонесоа за подобрување на извозните остварувања и за постепено јакнење на надворешната позиција на земјата.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Поради конфликтите во Украина и Ирак и временските непогоди на Балканот, во 2014 година се појавија нови ризици за можни ценовни шокови на пазарот на енергенти и храна. Квантитативните показатели за работењето на корпоративниот сектор бележат одредено подобрување во 2013 година, но секторот сè уште се соочува со скромно ниво на ликвидност и работи со низок обрт на средствата. Банките во тој посткризен период сè уште го согледуваат кредитирањето на правни лица како поризично за финансирање, а и најголем дел од нивните кредитни загуби произлегоа токму од кредитирањето на корпоративниот сектор. Оттука, капацитетот, моќноста и исплатливите понудени бизнис проекти на правните лица за редовно сервисирање на обврските кон банките и натаму се еден од главните фактори за финансиската стабилност.

Расположливиот доход и финансиската моќ на физичките лица во голема мера се условени од обемот на активностите и остварувањата кои произлегуваат од корпоративниот сектор и секако неговата ефикасност во справувањето со ризиците на кои е изложен. Ризиците за финансиската стабилност коишто ги создаваат физичките лица во 2013 година се во рамки кои се контролирани. Забрзаниот раст на долгот на домаќинствата, во споредба со послабиот раст на расположливиот доход и финансиската актива, предизвика мало влошување на показателите за способноста на домаќинствата за отплата на долговите, но сè уште показателите укажуваат на ниско ниво на задолженост на секторот како целина. Кредитниот ризик за банките којшто произлегува од овој сектор не е висок и покажува доста стабилно движење со блага надолна насока. Значителен дел од долгот на претпријатијата (80,6%) и домаќинствата (47,5%) е со валутна компонента (во девизи или во денари со девизна клаузула), што ја истакнува нивната изложеност на валутен ризик, кој, од своја страна, може да влијае врз нивната способност за отплата на долговите, а оттука и врз остварувањата на финансиските институции, пред сè на банките. Сепак, показателите за адекватноста на девизните резерви во текот на целата година упатуваат на комфортно ниво на девизните резерви, што придонесува за одржување стабилни очекувања за девизниот курс и ја поткрепува силната посветеност на Народната банка за доследна примена на стратегијата на „де факто“ фиксен курс на домашната валута во однос на еврото. Стабилноста на позначајните сегменти од финансискиот систем, како и неговата едноставна структура, слабата поврзаност помеѓу одделните сегменти и отсуството на сложени финансиски инструменти и услуги се главните фактори за стабилноста на финансискиот систем,

---

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

со оглед на ограничената можност за нарушување на стабилноста на одделните сегменти како резултат на прелевањето на ризиците од еден во друг институционален сегмент.

Банките ја имаат главната улога во целокупното функционирање на финансискиот систем, односно истите се најголемиот сегмент во рамки на финансискиот систем и се главната алка на поврзување со останатите финансиски сегменти во рамки на финансиската мрежа и поради тоа имаат големо влијание врз движењата и стабилноста на целокупниот финансиски систем. Во отсуство на соодветен асортиман на инструменти за инвестирање, финансиските институции вложуваат значителен дел од расположливите средства во депозити кај домашните банки. Сепак, иако овие депозити се само мал дел од вкупните средства на банките (помалку од 3%), тие се значајни за некои од финансиските институции. Оттука, стабилноста и ликвидноста на банките е значаен фактор за стабилното работење на недепозитните финансиски институции и на финансискиот систем во целина.

Континуираната оценка и вреднување на квалитетот на своето кредитно портфолио е една од основните цели на секоја банка и тоа со посебен осврт на навремената заштита од преземениот кредитен ризик. Анализата на портфолиото македонските банки ја спроведуваат на повеќе нивоа и тоа: се спроведува анализа на обемот на кредитната изложеност врз основа на поврзани субјекти, се спроведуваат анализа на кредитното портфолио врз основа на лансираната рочност, увид и мониторинг на сите билансни и вонбилансни изложености и при секој тип на анализа се прави посебен осврт на степенот на преземениот лимит во споредба со законски или интерно поставени лимити за следење на концентрација од кредитен ризик.

Во рамките на спроведување на процесот на континуиран мониторинг на квалитетот на своето кредитно портфолио, секоја банка со посебно внимание и одговорност го следи трендот на нефункционалните кредити, како и учеството на истите во рамки на вкупната кредитна активност на банката, како и во рамки на банкарскиот сектор. Учеството на нефункционалните пласмани кај македонските банки е во интервалот од 10,3% до 7,3% во вкупната кредитна изложеност.

Анализите и банкарската пракса покажуваат дека корпоративниот сектор е водечкиот носител на растот на нефункционалните кредити што е резултат на влошените економски услови, пред сè како последица на намалената способност на правните субјекти за сервисирање на своите обврски спрема банките и зголемување на нивната ризичност и

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

заради тоа банките беа принудени да издвојат и повисок износ на резервации за потенцијални загуби, а притоа истите ја носат банката и до повисок износ на расходи.

Следен битен критериум за оценка на квалитетот на кредитното портфолио на македонските банки е учеството на нето нефункционалните кредити во вкупните сопствени средства. Овој показател на ниво на анализа, мерење и управување со банкарските ризици на целиот банкарски сектор има ниско ниво и истиот изнесува 10,7%. Погорниот показател во Турција изнесувал 3,2%, за разлика од повеќе земји од Југоисточна и Источна Европа кои имаат процент кој споредбено со банките на Р Македонија е повисок. Во рамки на словенечкиот банкарскиот систем би се искористиле 93% од сопствените средства на банките за потребите од прокривање на лошите или нето нефункционалните кредити.

Банкарската пракса во Р Македонија во периодот на и по финансиската криза покажа дека целокупната ситуација е проследена со влошување на наплатата на побарувањата, континуиран пораст на нефункционалните кредити кои ја нагласуваат потребата од зголемено управување со кредитниот ризик, тренд на паѓање на ликвидноста на банките и на економијата воопшто, затегнати услови во поглед на рефинансирање на обврските. Врз основа на горенаведеното се акцентира значењето на управувањето со кредитниот ризик, како на ниво на секоја банка, така и од страна на НБРМ.

Во годините по финансиската криза, во 2012 година македонскиот банкарски систем, како и повеќето банкарски системи од Европа, покажува позитивни вредности на показателите на профитабилноста, иако покажува најниски вредности на показателот на стапка на повраток на актива и капитал, како и на висината на профитна маргина. На база на горенаведеното се констатира дека постои тренд на подобрување на некои од показателите за профитабилност на банкарскиот систем.

Во услови на ризик за странските инвестиции банкарскиот систем ја одржа својата сигурност и стабилност, со што се намалува опасноста за прелевање на потенцијалните ризици кон другите сегменти во финансискиот систем.

Во посткризниот период благодарение на крајно конзервативниот пристап на банките, пропратен со поизразената одбивност кон преземање на ризици и прифаќање на проекти кои се исплатливи и рентабилни, банките успеаја да ја одржат високата ликвидност и солвентност, што

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

е основа за нивната стабилност. И неколку години по непосредниот посткризен период банките сè уште применуваат претпазливи политики, особено при кредитирањето на правните субјекти, за што придонесоа и конзервативните стратегии на некои од големите банкарски групации присутни во Република Македонија.

Сепак, ефектите од пролонгираната криза неминовно се одразија врз квалитетот на кредитните портфолија на банките во Македонија. Истото е видливо врз основа на порастот на лошите, нефункционални пласмани. Така во јули 2013 година нефункционалните кредити го достигнаа својот максимум. Во првите месеци од 2014 година и периодите што следат, оваа категорија на пласирани средства на банките се намалува со континуирана стратегија за наплата на нефункционалните побарувања и секако напорите на банките за реструктурирање на побарувањата од оние клиенти кај кои се оценило дека е потребно приспособување на кредитните услови за клиентот со нивните моментални финансиски состојби.

Според големината, пензиските фондови се вториот сегмент на финансискиот систем, којшто има потенцијал за натамошен раст, врз основа на постојаните приливи за пензиско осигурување. По неколку години од нивното формирање, поради сè уште младото членство во фондовите, ликвидносниот ризик, односно ризиците за поголеми одливи од фондовите сè уште се ниски. Најголем е ризикот од вложувањата на пензиските фондови. Тие сепак применуваат конзервативни политики и најголемиот дел од нивните средства се вложени во државни хартии од вредност и кај банките.

Осигурителниот сектор е третиот најголем сегмент на финансискиот систем, но неговото учество во вкупните средства (3,3%), како и неговата поврзаност со останатите сегменти од финансискиот систем се мали. Оттука, опасноста од меѓусекторско прелевање на ризиците, како и ризиците за севкупната стабилност на овој сектор, не се големи.

Преостанатите сегменти од финансискиот систем имаат помало значење и мали можности за влијание врз неговата севкупна стабилност, но не се исклучени ризиците коишто некој од нив со своето работење може да ги предизвика. Ова во голема мера е одраз и на соодветноста на регулативата, како и на соодветноста на супервизорскиот пристап.

Финансиските пазари во Република Македонија се одликуваат со слаба развиеност на нивните постоечки сегменти, постоење на ограничен број инструменти на примарниот пазар и неликвиден, непривлечен секундарен пазар, кој има минимален обем на тргување и низок

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

степен на вклученост во меѓународните финансиски текови. Врз основа на тоа нивното влијание врз креирањето на финансиските текови во земјата и условите под кои се финансираат системски значајните сектори за домашната економија е мало.

Финансиската стабилност на Република Македонија е задржана и во 2013 година. За тоа значително придонесе прудентата регулатива, но и внимателното однесување на поголемиот дел од сегментите на финансискиот систем. Значителен е напредокот и соодветниот придонес од страна на регулаторните органи, а особено макропрудентните и нестандартни монетарни мерки преземени од страна на Народната банка, коишто придонесоа за поддржување на финансиската стабилност, како една од нејзините основни цели (Народна банка на Република Македонија, 2014).

2. Ризикот врз банкарскиот систем на Р Македонија

Стопанството и економијата во Р Македонија непосредно ги почувствуваа последиците предизвикани од кризата која настана во развиените економии во 2008 година. Одрозот врз македонската економија се одрази преку падот на надворешната побарувачка и намалените девизни приливи, како и преку отежнувањето на условите за кредитирање и зголемување на трошоците за финансирање на домашниот реален сектор. Во таков амбиент, апетитот на секоја банка е намален во однос на преземање на ризици, а сето тоа доведува до попрудентен пристап при кредитната активност, посветување на внимание на активностите во врска со зголемување на ликвидната актива и таа да содржи незначително ниво на кредитен ризик.

Во 2009 година трендот на влошување на кредитното портфолио засилено продолжи изразено преку растот на изложеноста со повисок степен на ризичност и на идентификуваните исправка на вредност и посебна резерва. Воедно се намали и нивото на покриеност на изложеноста со повисок степен на ризичност со соодветен износ на извршената исправка и посебна резерва. Овие движења во кредитното портфолио на банките првично ги одразуваат отежнатите услови за работа на домашните кредитокорисници, а воедно и го потврдуваат и вграденото проциклично однесување во работењето на банките.

Во првичниот посткризен период 2012 и 2013 година во банкарскиот систем на Македонија настанаа промени во структурата на банкарскиот систем, односно дојде до припојување на една

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

банка кон друга, а истото придонесе за негова натамошна консолидација, а со проширување на банкарската мрежа се подобри пристапот до банкарските услуги во одредени региони во земјата. Стратешките планови на дел од банките за посилено зголемување на пазарното учество, претставуваат основа за очекување дека во блиска иднина ќе се намали концентрацијата во банкарскиот систем, што соодветно треба да доведе до пораст на конкуренцијата.

Економските услови во Македонија и надвор од нејзините граници во текот на 2012 и 2013 година не беа поволно опкружување за вршење на банкарските активности. Во тој контекст заради затекнатите неповолни економски показатели, согледувањата на банките за континуирано растечки ризици коишто доаѓаат од реалниот сектор, видливо влошување во сервисрањето на обврските кај правните лица кон банките, придонесоа за натамошна воздржаност на банките за поголема кредитна активност.

Негативните движења во рамки на корпоративниот сектор одложено, но сигурно се рефлектираа и на физичките лица - домаќинствата. Тие останаа главен извор на депозитната база на банките, но депозитите на домаќинствата растеа со побавно темпо. Основен стимул на штедењето на физичките лица во банките и понатаму се високите приливи, дозанки од странство (првенствено во форма на ефektива, откупена на менувачкиот пазар). Склоностите на клиентите на банките за чување на своите средства во банките во домашна валута преовладуваа и во 2012 година, што овозможи подобрување на валутната структура на депозитите. Во традиционално евроизираната економија и банкарскиот систем на Република Македонија, ваквите промени во валутната склоност за штедење овозможи, денарските депозити да ја преземат главната позиција во валутната структура на депозитите на нефинансиските субјекти.

Во тој контекст порастот на депозитите прилично е искористен за зајакнување на ликвидната актива на банките, а со тоа кредитната активност на банките умерено се зголемуваше. Проекциите на Народната банка упатуваат на умерено забрзување на растот на кредитите во 2013 и 2014 година, под влијание на очекувањата за постабилен амбиент, раст на депозитите, зајакнување на глобалната економија, како и на промените во монетарната политика извршени во текот на 2012 и почетокот на 2013 година (Трпески, 2003).

Во првиот квартал од 2014 година банкарскиот систем ја задржа високата и стабилна ликвидна и солвентна позиција. Вкупната актива на банкарскиот систем растеше и на квартално и на годишно ниво, но со различен интензитет. И покрај пониската квартална стапка на раст на

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

банкарските кредити, на годишно ниво кредитирањето видливо покажа пораст, што пред сè се забележа кај кредитната поддршка на правните лица. Исто така, почнувајќи од март 2014 година, месечните промени на кредитната активност покажуваат забрзување, и тоа главно кај корпоративниот сектор, што се задржа и во следните месеци. Во првиот квартал од 2014 година, банкарскиот систем оствари добивка, со што беше прекинат неколкугодишниот тренд на остварување негативен финансиски резултат во овој период од годината. Показателите за профитабилноста на банките се значително подобри, а зголемена е и оперативната способност на банките за создавање приходи коишто ги покриваат расходите од работењето.

Улогата и значењето на кредитниот ризик, неговото мерење, рано откривање и препознавање во вкупниот профил на ризичност на банките дополнително се зајакна во посткризниот период. И покрај тоа кредитниот ризик и натаму е најприсутниот ризик во банкарскиот систем на Република Македонија. Но постојаната супервизија и континуирана контрола од страна на Народната банка, конзервативните политики и процедури на банките за управување со кредитниот ризик и целосната покриеност на нефункционалните кредити со вкупната исправка на вредноста, ја намалуваат опасноста од нивната ненаплатливост за солвентноста на банките. Ликвидноста на банките е стабилна и во нагорна линија, а банките располагаат со висок обем на ликвидни средства. Показателите за ликвидноста на банкарскиот сектор покажуваат стабилно ниво, со тенденција за понатамошно подобрување.

Високата стабилна солвентност и ликвидност на банкарскиот систем се основните столбови на неговата стабилност и сигурност, коишто придонесуваат за сè поголемата отпорност на системот при стимулирање на екстремни ликвидносни и кредитни шокови кои во себе инкорпорираат висок кредитен ризик. На 31 март 2014 година, стапката на адекватност на капиталот е двојно повисока од законски пропишаниот минимум и изнесува 16,6%. Ликвидноста и натаму јакне, што главно се должи на зголемените вложувања на банките во државни записи, коишто покрај тоа што се нискоризични, претставуваат и соодветен инструмент за управување со ликвидноста. Близу една третина од активата на банките се ликвидни средства, коишто обезбедуваат висока покриеност на краткорочните обврски на банките. Особено е значајно дека македонските банки речиси воопшто не зависат од користењето заеми од своите матични субјекти, чијшто износ се намали во првиот квартал од 2014 година.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

По усвојувањето на финалниот документ со измените на Базелската капитална спогодба, Народна банка на Република Македонија изврши анализа и изработи информација во која е даден опис на предлозите на Базелскиот комитет за банкарска супервизија за зајакнување на капиталната рамка и тоа: инкорпорирање на меѓународен стандард на ликвидноста, како и потребата од окрупнување на потребното ниво на капитал. Оваа информација содржи и оценка на усогласеноста на постојната методологија која се користи за утврдување на адекватноста на капиталот пропишана од страна на Народната банка на Република Македонија, со барањата поставени во Базел III. Во тој контекст треба да се истакне дека во рамки на својата регулатива, НБРМ инкорпорира високо ниво на претпазливост врз основа на потребната структура на базичниот основен капитал на банките, во чии рамки секако најзначаен дел е делот на акционерскиот капитал на банката. Во тој контекст се и измените на Базелската капитална рамка (зајакнување на квалитетот на капиталот преку зголемување на нивото и учеството на акционерскиот капитал) и постојната методологија на Централната банка е значително усогласена со барањата на Базел III и не се очекува дека банките во Република Македонија ќе имаат потешкотии при исполнувањето на новите стапки на потребен капитал.

Врз основа на анализа на НБРМ, се потврдува дека поставените показатели од страна на Базел III како што се: стапката на основниот капитал и активата понедрирана според постоечките ризици, стапката на адекватноста на капиталот, како и стапката на задолженост, се показател дека македонското банкарство целосно ги исполнило и минимално пропишаните вредности. Ваквите резултати и прогонози претставуваат задоволителен показател за висината на дополнителните трошоци коишто ќе треба да ги направат македонските банки за достигнување на новите капитални барања.

До 2019 година банките мораат целосно да ги инкорпорираат сите поставени и сложени барања кои ги бара Базел III и истите се очекува да реперкуираат со позитивни ефекти во работењето на банките, а секако се очекува да има и импликации во смисла на тоа дека ригидните барања на Базел III ќе претставуваат основа за малите банки да одат на процес на кредитирање, но со строги рестриктивни услови, а истото ќе е крајно негативно за кредитобаратели од типот на средни и мали компании.

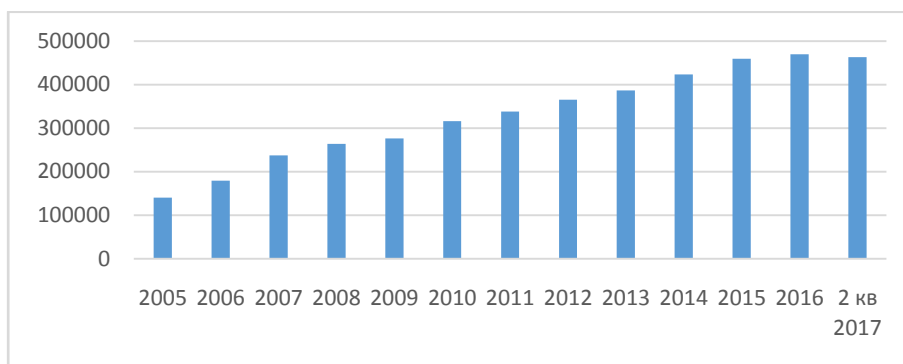

2.1. Анализа на банкарскиот сектор во Р Македонија

Банкарскиот сектор во Р Македонија според податоци од НБРМ со 31.12.2016 година, го сочинуваат 15 банки кои според висината на вкупната актива се поделени во три групи и тоа: големи - 5, средни - 7 и мали - 3 банки.

Во овој дел од докторскиот труд се презентира анализата на банкарскиот сектор во Р Македонија со анализа на повеќе категории кои директно се резултат на влијанието на финансиската криза и на затекнатата тековна состојба во реалниот сектор во Р Македонија.

Графикон 1. Вкупна кредитна изложеност (во мил. денари)

Извор: Сопствени истражувања на авторот

Графикон 2. Годишна стапка на раст на вкупните кредити во %

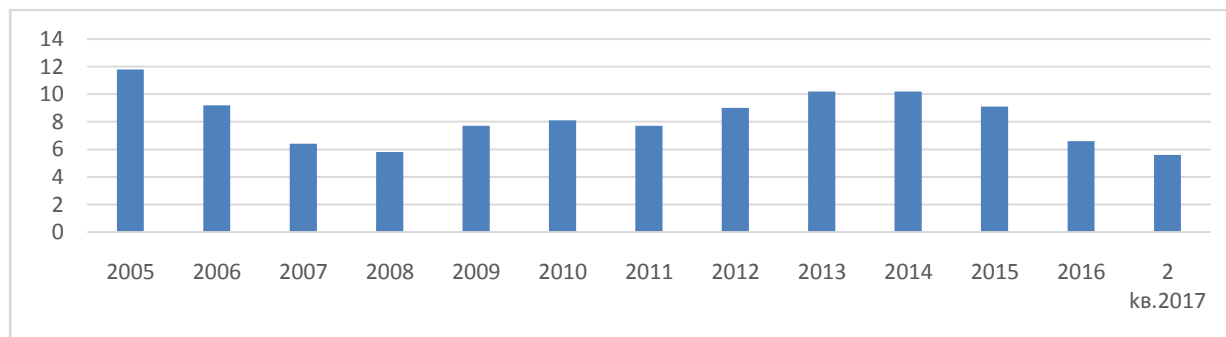
Извор: Сопствени истражувања на авторот

Погоре наведените два графикони го прикажуваат трендот на кредитната активност, односно приказ на вкупната кредитна изложеност и стапката на раст на вкупните кредити од 2005 година - 2016 година. Очигледно е дека во периодот на 2009 година непосредно по настанувањето на финансиската криза се констатира најголем пад на стоката на пораст на

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

вкупни кредити како и минимален пораст на вкупната кредитна изложеност во периодот по кризата.

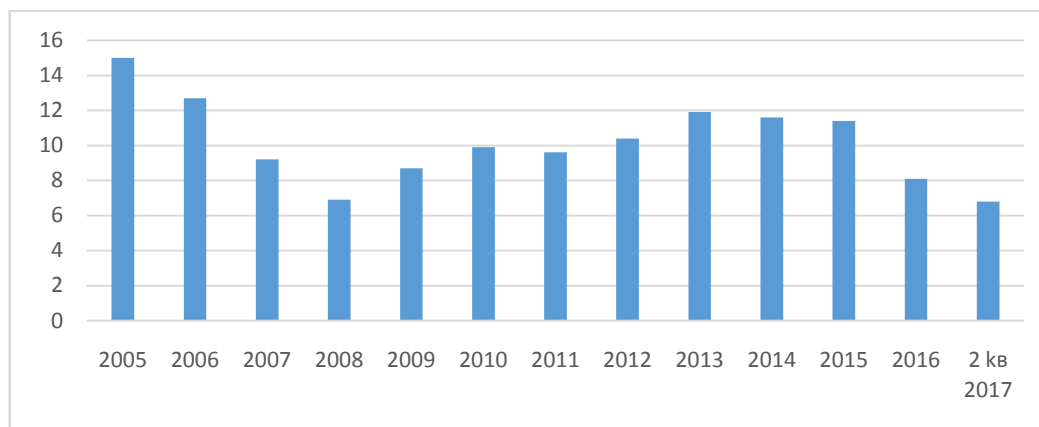
Графикон 3. Учество на побарувања класифицирани во В, Г и Д/вкупна кредитна изложеност во %

Извор: Сопствени истражувања на авторот

Горенаведениот графикот го прикажува учеството на побарувањата на банките кои се класифицирани во В, Г и Д категорија на ризик во однос на вкупната кредитна изложеност од 2005 година - 2016 година. Очигледно е дека во периодот на 2008 година и 2009 година, непосредно по настанувањето на финансиската криза има нагорен тренд на пораст на овие пласмани кај банките во однос на вкупната кредитна изложеност.

Графикон 4. Нефункционални кредити/вкупни кредити (кредити кон нефинансиски субјекти) во %

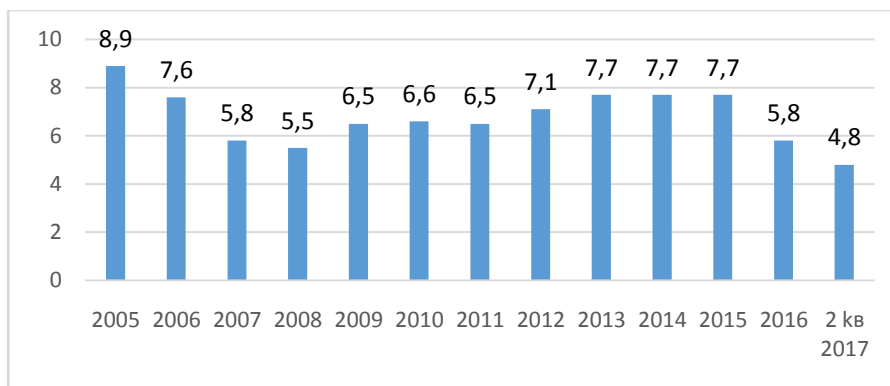

Извор: Сопствени истражувања на авторот

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

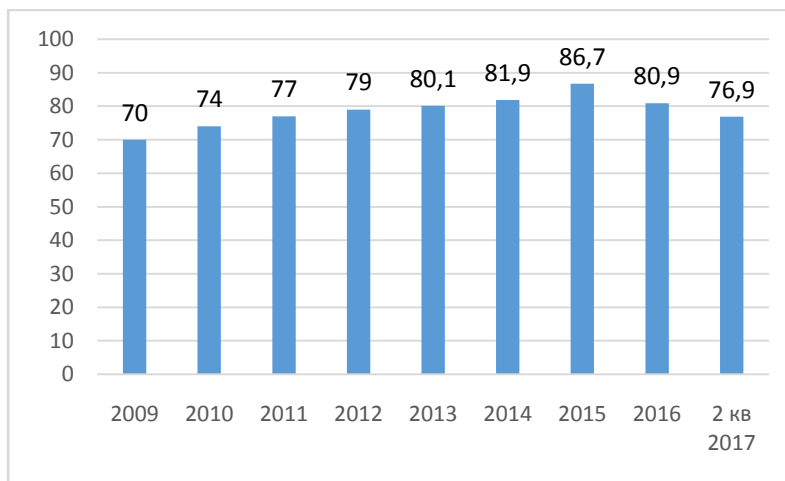
Погорниот гарфикот го потврдува порастот на учество на нефункционалните пласмани во однос на вкупните кредити од нефинансиски сектор, посебно со нагласен тренд на пораст во 2009 г. во однос на 2008 година.

Графикон 5. Пресметана исправка на вредност и посебна резерва/вкупна кредитна изложеност во %

Извор: Сопствени истражувања на авторот

Графикон 6. Покриеност на нефункционалните кредити со исправка на вредност за нефункционални кредити (нефинансиски субјекти) во проценти

Извор: Сопствени истражувања на авторот

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

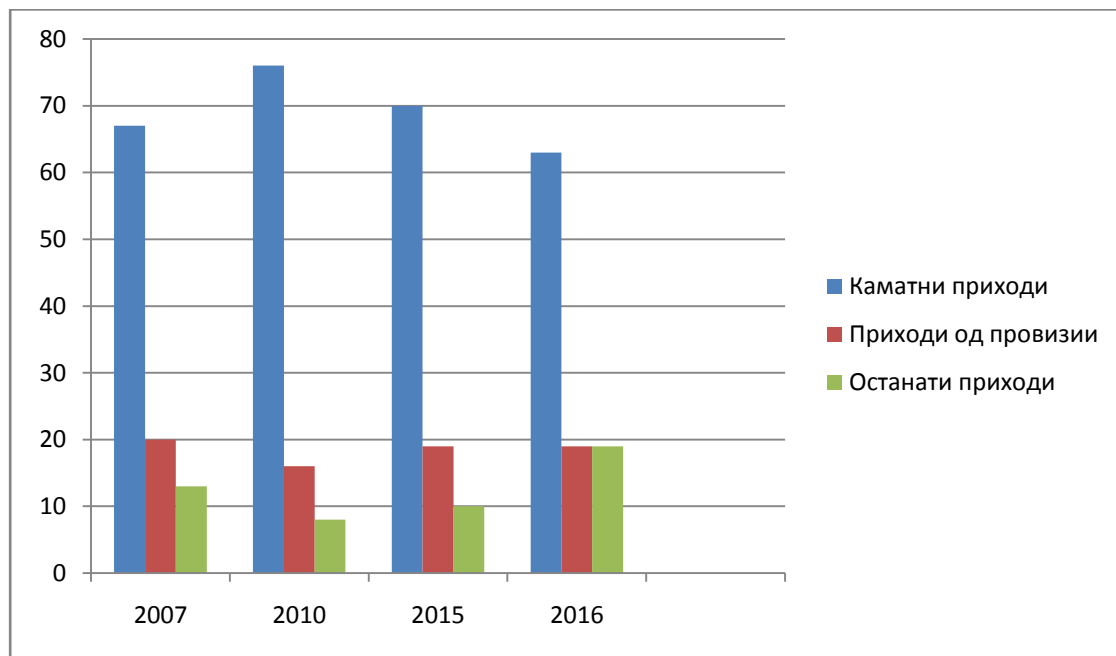
Врз основа на истаржувањето се констатира дека во периодот по настанувањето на кризата од 2008 година, во следната 2009 година банките евидентно го зголемиле % на пресметана исправка на вредноста и посебна резерва.

Во вториот квартал од 2016 година се одразија ефектите од мерката преземена од Народната банка според која банките се должни најдоцна до јуни 2016 година да извршат пренос од билансна во вонбилансна евиденција на нефункционалните кредити коишто подолго од две години биле целосно резервирани. На база на оваа горенаведена мерка на НБРМ истото, имаше одраз врз обемот на нефункционалните кредити и соодветно на показателите за квалитетот на кредитното портфолио на банките.

Врз основа на горенаведеното, во 2016 година значително се намали учеството на нефункционалните, лоши пласмани - кредити во вкупните кредити. Ако се из земе ефектот од оваа мерка на НБРМ, квалитетот на портфолиото на банките, споредбено со претходниот квартал од 2016 година е речиси непроменет кај кредитите на домаќинствата, додека има благо влошување кај портфолиото на кредити кон нефинансиските друштва.

Доста битен факт кој ги прави банките отпорни и спремни на финансиски шокови е податокот од НБРМ за покриеноста на нефункционалните кредити со вкупната издвоена исправка на вредноста која е висока и расте, заради што се засилува и капацитетот на банкарскиот систем во РМ за апсорбирање на неочекуваните кредитни загуби. Воедно и резултатите од стрес-тестирањето на банките спроведено во 2016 година покажуваат поголема отпорност на банкарскиот систем на шокови.

Банките имаат континуирана одговорност за одржливост и редефинирање на својата банкарска пракса во голем број држави, така што како главен предуслов за тоа е постоење на соработка помеѓу клучните засегнати страни и учесниците кои управуваат со различните видови ризици. Ваквиот начин покажува дека квалитетното управување на банките, со акцент на управување на ризиците е клучна, ако не и капитална одговорност за одржување на стабилноста и сигурноста како на ниво на поединечните банки, така и на ниво на целокупниот банкарски систем.

Графикон 7. Промени во структурата на приходите кај банките во Македонија во %

Извор: Собствени истражувања на авторот

Врз основа на погорниот графикон се констатира доминантното учество на приходите од камати, нивен брз пораст во периодот до 2010 година и забавен, односно минимален раст во периодот од 2010 година до денес. За сметка на претходно побавниот раст, во последните 5 години приходите од провизии бележат извесно забрзување на растот. Сепак, доминираат каматните приходи, за разлика од земјите со поразвиени банкарски системи каде што се забележува дека заработките на банките се главно генерирани од некаматните приходи.

Се констатира дека и на крај на 2016 година скоро две третини од вкупно оставрените приходи на ниво на банкарскиот сектор во континуитет се нето каматните приходи, односно приходи по основ на камати. Истите банките успешно ги остваруваат врз основ на своите поставени таргети за профит и во услови на конкуренција на ниски каматни стапки, а секако и со можност за менување на договорните услови по основ на камати, но со поизразен акцент кај депозитите.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

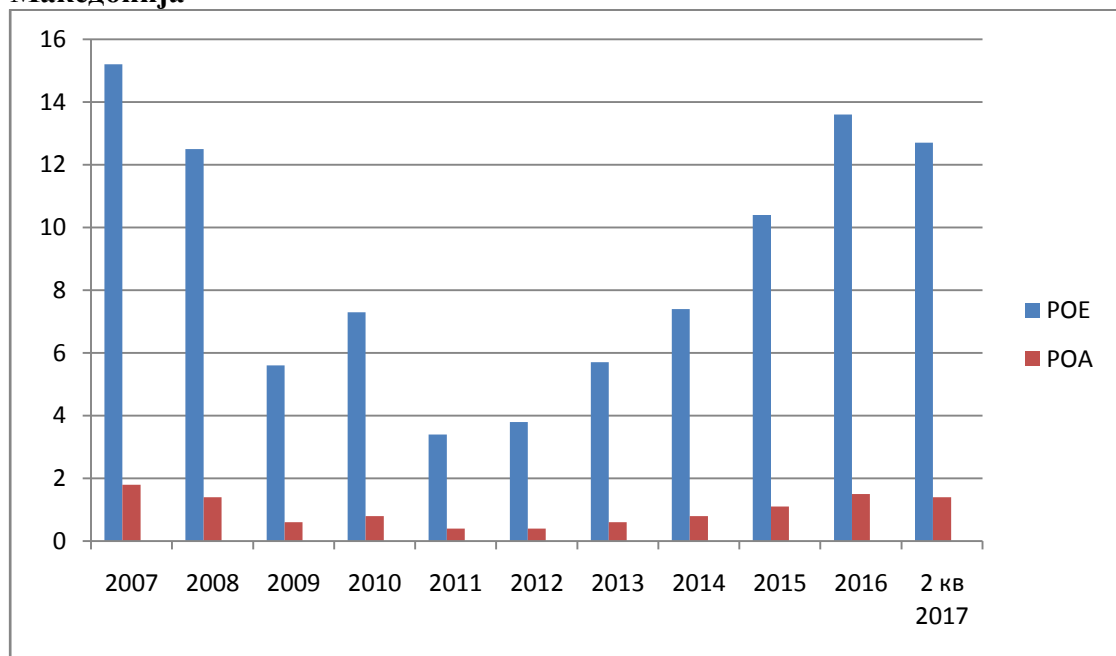

Доста битен момент кој треба да се истакне во поглед на профитабилноста на банките е тоа што забележителен е трендот на зголемена активност на банките кон населението на база на оставрени каматни приходи.

Според подолните графикони се констатира дека промените во каматните приходи и расходи во милиони денари и нивната стапка на раст во % во периодот до 2009 година каматните приходи покажуваат релативно високи стапки на раст, а во наредниот период се констатира забавување на растот. Каматните расходи на банките во РМ бележат силен пораст во периодот околу кризата од 2008 година, односно кога активностите на банките беа насочени кон јакнење и зачувување на депозитната база преку понуда на поатрактивни каматни стапки на депонентите. Во периодот од 2011 година каматните расходи во апсолутен износ се намалуваат и бележат негативна стапка на раст.

Според графиконот кој следи, се констатира дека и покрај прекинот на повеќегодишниот тренд на зголемена профитабилност и ефикасност во работењето, во 2008 година банките во Р Македонија и понатаму работат профитабилно, за разлика од банкарството на поразвиените земји каде главниот удар врз профитабилноста го почувствуваа во 2008 година. Во Македонија банкарскиот систем ги почувствува последиците од финансиската криза со една година задоцнување. Во овој период доаѓа до пораст на бројот на банките кои имаат прикажано загуба во своите биланси, а добивката која е оставарена на ниво на вкупниот банкарски сектор е преполовена во однос на претходната година.

Оваа состојба е резултат на влијанието на повеќе фактори: намалената кредитна активност која директно има влијание врз намалување на каматните приходи, влошено кредитно портфолио, стеснати каматни маргини заради поатрактивните пасивни стапки заради потребата од зголемување на депозитното јадро, порастот на оперативните трошоци и сл. Нето каматниот приход бележи пад како резултат на побрзиот пораст на депозитното јадро од порастот на кредитната активност. Показателите за профитабилноста на банките би биле уште понеповолни доколку не би постоел ефектот на зголемување на добивката како резултат на ослободените износи на исправка на вредноста при извршени преземања на средства врз основа на ненаплатени побарувања.

Графикон 8. Движењето на показателите на профитабилноста на банкарскиот сектор во Македонија

Извор: Сопствени истражувања на авторот

Согласно со графиконот прикажан подолу, показателите за нефункционални кредити и кредитната активност до периодот на кризата, до 2008 година се движат во спротивна насока и покажуваат дека брзиот пораст на кредитите е проследен со намалување на процентот на нефункционалните кредити. Но во натамошниот период по настанувањето на кризата, се констатира дека забавениот раст на кредитната активност е проследен и со влошување на квалитетот на кредитното портфолио. Кредитното портфолио на банките во РМ до 2008 година е релативно ново и со очекуван првичен ефект за понатамошен добар квалитет. Но во услови на сè поголема и зголемена конкуренција и брз кредитен раст доаѓа до промени и евидентно олабавување, релаксирање на стандардите за кредитирање и намалување на просечното прифатливо ниво на кредитоспособност на кредитокорисниците. Врз основа на тоа се констатира потценување на ризикот во фаза на експанзија на економскиот циклус.

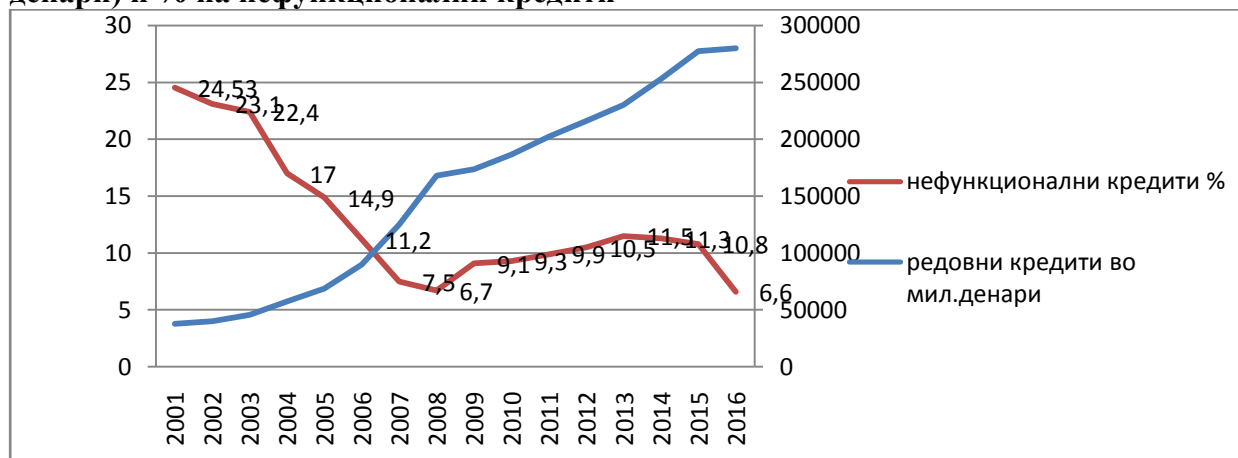

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

Влошувањето на квалитетот на кредитната изложеност се јавува во услови на неповолно глобално макроекономско опкружување, намалена кредитна активност, намалена ликвидност на кредитокорисниците, но и како резултат на „зреење“ на кредитното портфолио формирано во порелаксирани услови на кредитирање карактеристични за претходниот период на кредитна експанзија.

Врз основа на истражувањата, а на база на податоци од НБРМ се констатира дека во 2016 година банкарскиот систем во Р М покажува пораст на добивката за една третина во однос на минатата година, а тоа овозможува да постои тренд на пораст на профитната маргина, како и пораст на стапката на поврат на капиталот од 13,6% и на средствата од 1,5%. Горенаведеното е пред сè заради пад на каматните расходи на банките, со минимален раст на каматните приходи, а тоа е посебно уочливо при финансиското посредување со населението. Повисоката профитабилност на банките е и резултат на падот на исправката на вредноста, која произлегува од преземените средства на банките, како и континуираното подобрување на оперативната ефикасност на банките.

Графикон 9. Движењето на вкупните кредити на нефинансиски субјекти (во милиони денари) и % на нефункционални кредити

Извор: Сопствени истражувања на авторот

Врз основа на истражувањата се констатира дека до крајот на 2016 година, категоријата на лоши или нефункционални кредити бележи евидентен пад и тоа најмногу е израз на настанатите измени во регулативата на НБРМ, врз основа на која банките имаа обврска да ги пренесат своите побарувања коишто им се во целост резервирани подолг период од две години

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

на вонбилансна евиденција. Тоа подразбира и ефектуира со т.н. задолжително чистење на билансите и кредитните портфолија на банкарскиот сектор како главен предуслов за подобри показатели за кредитниот ризик.

Оваа мерка на регулаторот доби најизразит ефект во вториот квартал од 2016 година кога всушност за првпат се увидоа воочливи промени во големината и опфатот на нефункционалните кредити и во показателите за нивниот квалитет.

Така од 10, 8% во 2015 година учеството на нефункционалните кредити во вкупните кредити на ниво на банкарски систем на РМ со 31.12.2016 година опадна на 6, 6%. Погорното во контекст на тоа што нефункционалните кредити имаат висока покриеност со издвоена исправка, а при тоа со висок обем на сопствени средства на банките. Сето тоа го ограничува моментот од можна евентуална целосна ненаплата на ваквите кредити од сопствените средства на банкарскиот систем.

Крајот на 2016 година ја одрази и подобрување на квалитетот на кредитните портфолија на банките во РМ, односно во рамки на редовното кредитно портфолио на банките и покрај тоа што се застапени фактори на ризик и нивното влијание може да доведе до загуби со издвоените резервации на банките, истото може да се покрие. Ова особено е случај кај кредити каде навремено не може да се детектира некој ранопредупредувачки проблем за неможност за сервисирање, особено кај кредити со одобрен грејс-период или кредити со еднократна отплата на главница. Како доста успешно се третира и покажа процесот на реструктурирање на побарувањата со реоценување на нивните проекти и менување на договорни услови за да се излезе во пресрет на аранжманите на клиентите и можност за сукцесивно намалување на изложеноста кон банките.

3. Анализа на перформансите на банкарскиот систем (големина и концентрација) на Република Македонија со земји од регионот за време на кризата и во посткризниот период

Одржувањето здрав, ефикасен и стабилен банкарски сектор е основен и неопходен предуслов за постоење на забрзан економски раст во една национална економија, но секако при тоа земајќи ги во предвид и можните неповолни ефекти врз економијата доколку

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

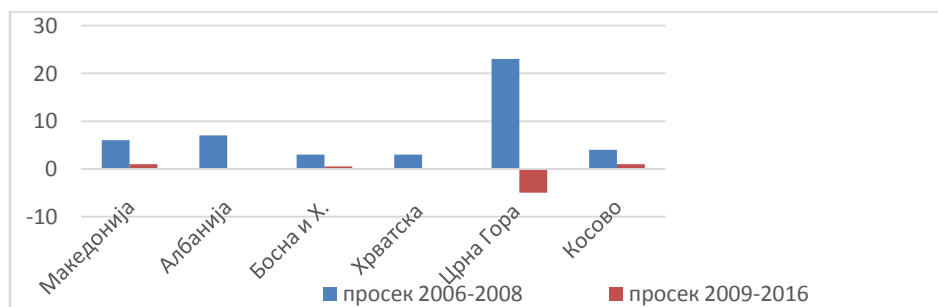

банкарскиот систем е прекумерно концентриран и голем. Според истражувањата на НБРМ, 2016, за последните неколку години покажуваат дека постои одреден праг над којшто големината на банкарската активност се поврзува со понизок и променлив економски раст, со можни дополнителни влијанија врз финансиската стабилност и фискалната одржливост. Ваквите можни последици од прекумерниот раст на банкарскиот систем се поврзуваат и со наглиот раст на големината на индивидуалните банки, нивната повисока концентрација на целокупниот банкарски систем и постоењето на поголемиот левериџ кај најголемите банки. Во контекст на погоре наведеното се оди на констатација дека големиот банкарски систем упатува на прекумерно преземање ризици од страна на банките, со што се зголемува веројатноста за финансиски кризи, впрочем како и што беше со настанувањето на големата криза од 2008 година.

Во рамки на докторскиот труд се дава осврт и на компаративна анализа, врз основа на податоци од НБРМ, за состојбата на македонскиот банкарски систем во однос на големина и концентрација, со показатели од останатите споредливи земји од регионот (Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Србија, Црна Гора и Косово), односно дали истиот е премногу обемен за потребите на нашата реална економија, при што таа е мотивирана од анализата на Европскиот совет за системски ризици за состојбата на банкарскиот систем во Европа (European Systemic Risk Board, 2014). Во банкарскиот систем на Р Македонија на крајот на 2015 година, учеството на вкупните средства на банките и вкупните кредити во БДП изнесува 75,6% и 50%, соодветно, што претставува значително заостанување зад развиените економии во еврозоната, но е пониско и од поголемиот дел од останатите земји од регионот. Вкупните средства на банкарскиот систем кај останатите земји од регионот на крајот на 2015 година се движат во распон од 59% во Косово (којашто е единствената земја со пониско учество на средствата на банките во БДП во споредба со македонскиот банкарски систем) до 118% од БДП во Хрватска, додека учеството на кредитната активност кај овие земји се движи во распон од 35% до 67% во Косово и Хрватска, соодветно. Од анализата на овој едноставен критериум и неговата споредба со останатите земји од регионот би можеле да заклучиме дека големината на македонскиот банкарски систем не отстапува многу од просекот од регионот, па дури и заостанува во однос на поголемиот број земји.

Графикон 10. Просечен годишен прираст на вкупните средства на банкарскиот сектор (во процентни поени од БДП)

Извор: Собствени истражувања на авторот

Врз база на погоре прикажаните графикони може да се констатира дека во првата фаза на економскиот циклус македонските банки генерално се карактеризираат со засилен раст на вкупните средства и на преземената кредитната активност, при што збирниот прираст за периодот пред кризата (2005-2008 година) изнесува околу 15 п.п. од БДП и 19 п.п. од БДП, соодветно, или годишен раст од 5 п.п. од БДП и 6,2 п.п. од БДП, во просек, соодветно. Додека во следната – втора фаза, годишниот прираст на овие показатели во периодот по кризата (2009-2016 година) е значително поскумен. Компарирано со показателите на останатите земји од регионот, ситуацијата е релативно еднаква и слична, но таа покажува дека Македонија е една од ретките земји во регионот во којашто во посткризниот период учеството на кредитите во БДП и натаму се зголемува. Истото е одлика на здрав и стабилен банкарски систем, заради што и отпорноста на кризата беше голема.

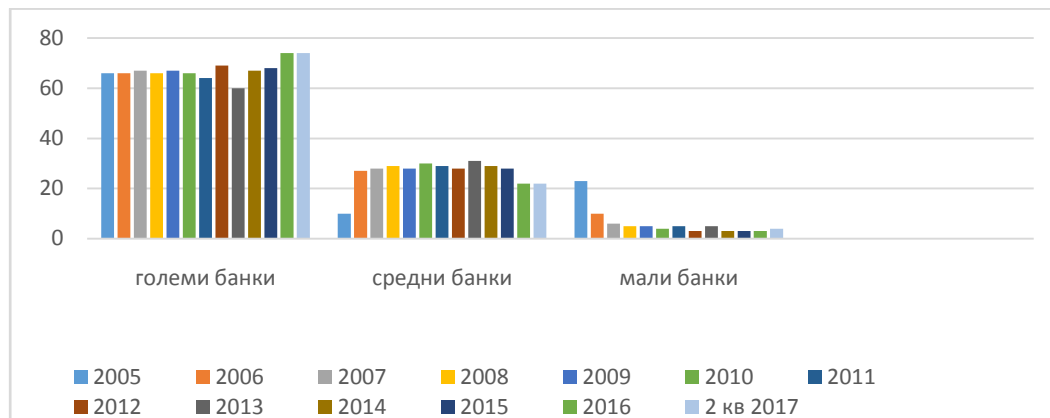
Во рамки на погоре цитираните земји од регионот, во анализираните периоди пред и по кризата, вкупните средства на банките и кредитната активност бележат значително зголемување, што сепак е посилено во периодот пред отпочнувањето на кризата. Во вториот период, освен забавување на растот, кај одредени земји се забележува дури и намалување на учеството на овие показатели во БДП. На пример, во Црна Гора учеството на вкупните средства на банките е пониско за 12 п.п. во однос на нивото во 2008, додека учеството на кредитите во БДП бележи надолно приспособување во Црна Гора (за 36,6 п.п. од БДП) и Хрватска (за 0,8 п.п. од БДП).

Споредбено со динамиката на движењето на вкупните средства на банките и нивната кредитна активност во анализираниот период, а со посебен акцент во последните неколку

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

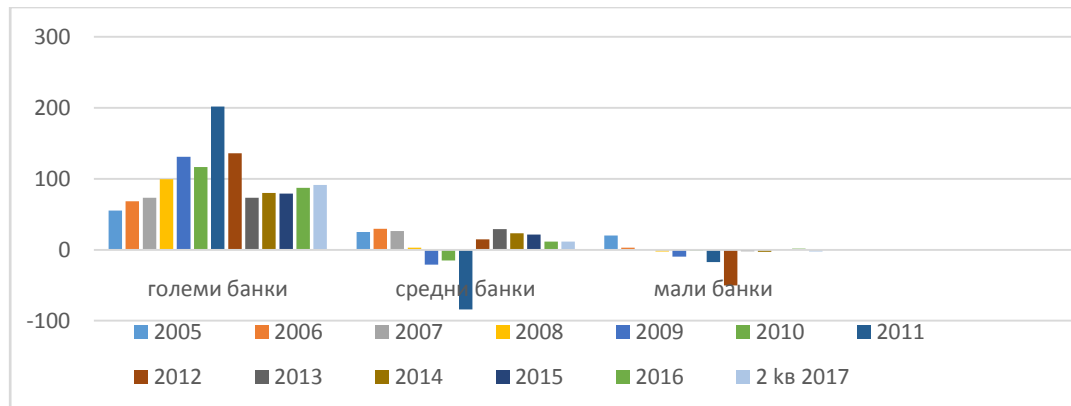
години, може да се констатира дека големината и концентрацијата на македонскиот банкарски систем е во рамки на некоја „нормала“ и на прифатливо ниво.

Графикон 11. Учество на вкупната актива на домашниот банкарски сектор

Извор: *Сопствени истражувања на авторот*

Графикон 12. Учество на остварениот финансиски резултат на домашниот банкарски сектор во милиони денари и во %

Извор: *Сопствени истражувања на авторот*

Според НБРМ учеството на активата на банките коишто ја сочинуваат групата „големи банки“ во вкупната актива на банкарскиот сектор е релативно висока и на крајот на 2015 година изнесува 67,1% (учеството на активата на трите и петте најголеми банки во системот зафаќа речиси 60% и 75%, соодветно).

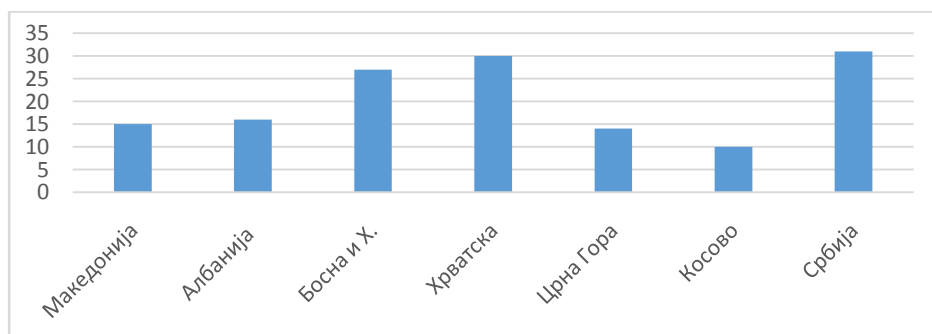
Економски поразвиените земји од Европската унија укажуваат дека растот на банкарскиот систем во Европската унија и растот на средствата на нејзините најголеми

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

банки се тесно поврзани. Односно како што расте големината на банкарскиот систем, тој истовремено станува сè поконцентриран. Во случајот на Македонија, согласно со анализата на дел од релевантните показатели за концентрацијата на банкарскиот сектор, македонскиот банкарски систем спаѓа во групата земји со релативно висока концентрација.

Според последно објавените податоци на НБРМ со состојба на 30.9.2016 година, вкупниот број на банки во домашниот банкарски систем опфаќа 15 банки и се забележува релативно голем број на банки коишто имаат релативното ниско учество во вкупната актива на банкарскиот сектор и зафаќаат само мал дел од целокупниот банкарски сектор. Односно вкупната актива на „малите банки“ на крајот на 2015 година претставува само 3,7% од вкупната актива на банкарскиот систем и од 2005 година постојано бележи намалување (со исклучок на 2011 и 2013 година). Во овој контекст се и показателите за профитабилноста на банките по групи банки. Односно на крајот на 2015 година остварениот финансиски резултат на големите банки учествува со 79,2% во вкупната остварена профитабилност на банкарскиот сектор, додека малите банки од 2008 година постојано создаваат загуби. Од горенаведеното би била констатацијата за потребата на дел од банките од оваа група за менување на деловниот модел, промена во стратегијата на работењето или, пак припојување кон некоја друга банка.

Графикон 13. Вкупен број на банки на крајот на 2016 година

Извор: *Сопствени истражувања на авторот*

Врз основа на горепрезентираното преку графиконите се констатира дека учеството на првите три, односно првите пет банки во вкупната актива на анализираните земји за 2016 година се движи околу 54%, односно околу 69%, во просек, што упатува на констатација за релативно висока концентрација на нивниот банкарски систем.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Согласно со анализата на НБРМ врз основа на Херфиндалиовиот индекс на крајот на 2015 година, концентрацијата на банкарскиот систем кај сите анализирани земји во регионот е во рамки на прифатливите граници (под прагот од 1 800) и се движи околу 1 300, во просек. Во поглед на профитабилноста, вкупниот остварен финансиски резултат е концентриран кај неколку големи и системски важни банки, од што се констатира дека останатиот дел од банкарскиот сектор, а особено помалите банки, всушност функционираат на или, пак под прагот на ефикасноста според, НБРМ, врз основа на извештаите за финансиската стабилност од соодветните централни банки.

Согласно со анализата на вкупниот број на банки коишто функционираат во рамките на своите финансиски системи и во рамки на своите економии, овој показател самиот по себе не мора да значи дека банкарскиот сектор е преголем или премал за потребите на економијата на една земја, врз основа на објавен материјал од ЕЦБ (ЕСВ, Occasional Paper No 164, "Financial Stability Challenges in EU candidate and potential countries candidate countries", August 2015) и се оценува дека сепак бројот на банките во поголемиот дел од анализираниите земји е всушност висок во однос на нивната економија, а тоа упатува на потребата од понатамошна консолидација.

Имајќи ја предвид важната улога на нивото на концентрацијата на банкарскиот систем за финансиската стабилност на една земја, а следствено и на целокупниот економски развој, моменталната состојба во Македонија, но и во останатите земји од регионот, упатува на натамошна потреба за консолидација на овие банкарски системи. Притоа, гледано од аспект на среднорочната и долгорочната перспектива, ваквата потреба за консолидирање не е занемарлива, а што е можеби најважно, согласно со последните движења и притисоци во однос на задржувањето на профитабилноста на банките, ваквата потреба во иднина најверојатно ќе дојде сè повеќе до израз. Општо земено, оцената на соодветноста на големината и концентрацијата на банкарскиот систем не може да се заснова на еден показател, ниту пак постои конкретен праг којшто јасно би покажал потенцијална ранливост од овој аспект. Многу дополнителни структурни карактеристики на економијата и банкарскиот систем се, исто така, исклучително важни при извлекувањето заклучоци во овој домен. Сепак анализата на неколку битни показатели поврзани со големината на вкупните средства и кредити на банките дава одредена индикација дека „големината“ на македонскиот банкарски

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

систем е соодветна на реалните потреби на домашната економија. Согласно со втората група показатели поврзани со концентрацијата на банкарскиот систем, кај структурата на македонскиот банкарски систем постои простор за негово натамошно консолидирање, што понатаму би придонесувало за здрав, стабилен и ефикасен финансиски систем и следствено, стабилен и одржлив економски раст.

IV Студија на случај

Промените во управувањето со кредитниот ризик и во начинот на корпоративното управување во време на кризи и во посткризниот период во комерцијалните банки

1. Опис на методот на истражување

Истражувањето е направено со квалитативна истражувачка парадигма, што претставува продлабочено навлегување во природата на појавата на ограничен број на објекти со квантификација на дел од добиените податоци чија фреквенција е значителна. Истражувањето ќе биде сведено на интерпретација на констатираните согледувања.

Целта на ова истражување е да се провери дали и како, во колкава мера е застапено управувањето со кредитниот ризик во комерцијалните банки во времето на финансиската криза и во периодот по истата, неговото директно влијание врз деловната политика на банките, ефикасноста на функционирање на органите на управување со кредитниот ризик. Доколку истражувањето покаже за важноста и улогата на управувањето со кредитниот ризик во комерцијалните банки, би можело да се размислува за поголема имплементација и посериозен пристап на управувањето со кредитниот ризик во македонските комерцијални банки. Врз основа на тоа што настанатата финансиска криза во 2008 година се одрази на македонското стопанство и економија, конкретното истражување е насочено кон истражување на подолу лоцираните точки.

- **Општа хипотеза**

Со континуирано и сеопфатно управување со кредитниот ризик на сите нивоа во кредитниот процес ќе се подобри кредитното портфолио на банките и позитивно ќе делува на подобрување на ефикасноста во функционирање на органите на управување во банките.

- **Цели на истражувањето**

Целта на ова истражување е да се провери дали и како, во колкава мера е застапено управувањето со кредитниот ризик во комерцијалните банки во времето на финансиската криза

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

и во периодот по истата, неговото директно влијание врз деловната политика на банката, ефикасноста на функционирање на органите на управување со кредитниот ризик. Доколку истражувањето покаже за важноста и улогата на управувањето со кредитниот ризик во комерцијалните банки, би можело да се размислува за поголема имплементација и посериозен пристап на управувањето со кредитниот ризик во македонските комерцијални банки.

Структурата на испитаниците претежно се состои од лица на нераководни позиции вработени во експозитури. Сметам дека нивниот личен сатв за промените во кредитната активност на банките за време на кризата е исклучително битен бидејќи тие се во непосреден контакт со кредитобарателите чија кредитна способност се влошува. Дополнително, тие директно ги применуваат кредитните процедури кои како резултат на кризата трпат измени.

Споредбата на резултатите од ова анкетно истражување со резултатите од анкети кои на редовна основа ги спроведува НБРМ овозможува да се направи паралела на сличностите и разликите во ставот на анкетираниите поединци, со ставот кој произлегува од официјалните структури од дирекциите на банките кои ги испорачуваат одговорите на анкетните прашалници на НБРМ.

- **Мотив на истражувањето**

Управувањето со кредитниот ризик во комерцијалните банки е континуирана и тешка битка која ја води секоја банка, особено во време на финансиска криза, а и во посткризниот период. Со постојаното трагање по кредитоспособни должници, банката треба да успее да ги лоцира и предвиди сите потенцијални ризизи, а при тоа селектираните заемобаратели навреме да имаат моќ да ги сервисираат своите долгови кон банката.

Токму во тој контекст и како непосреден банкарски работник кој се занимава со оваа проблематика, сметам дека горенаведеното е мотив повеќе за да се спроведе ова истражување.

- **Оправданост на истражувањето**

Оправданоста на ова истражување се должи на фактот што ефектите и последиците кои ги предизвика глобалната финансиска криза, непосредно се одрази на управувањето со комерцијалните банки во Р Македонија. Токму во тој контекст е од голема важност препознавањето, мерењето и управувањето со кредитниот ризик во банките. Оттука сметам дека ова истражување е од голема важност и за пошироката јавност бидејќи постојат повеќе димензии кои тоа го оправдуваат.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

- **Општествена оправданост**

Последната глобална финансиска криза ја стави на сериозно преиспитување ефикасноста на досегашните модели на корпоративно управување и управување со ризиците во комерцијалните банките во Р Македонија, а и воопшто во вкупната банкарска сфера во целиот свет. Значењето на истражувањето е од општествено значење и може да се стави во контекст со перспективите за идно подобрување на ефикасноста во управувањето на банките воопшто, како и на управувањето со кредитниот ризик, посебно во македонските банки.

- **Индивидуална оправданост**

Покрај општествена оправданост, предметното истражување има и своја друга страна, а таа е индивидуалната оправданост, односно за успешно справување со последиците од финансиската криза секој вработен во банката во рамки на својот домен на работни задачи непосредно треба да се залага за истата да успее да го намали кредитниот ризик, со сите алатки при управување со истиот на сите нивоа на управување во банката за да на крај банката има позитивен финансиски резултат, да не ја загрози својата репутација, да има квалитетно кредитно портфолио и да освои нови клиенти.

- **Вид на истражувањето**

1. Според опфатот и општоста на предметот на истражување – применето истражување. Заради дадените услови тоа нема да ја достигне значајноста на едно фундаментално истражување, туку ќе ги искористи нивните достигнувања за да се насочи кон откривање на влијанието на управувањето со кредитниот ризик во време на финансиска криза и во посткризниот период.
2. Според содржината на предметот – општествено истражување, бидејќи го истражува односот и влијанието на финансиската криза и управувањето со кредитниот ризик врз работењето на банките.
3. Според дисциплинарната припадност – интердисциплинарно истражување.
4. Според временскиот критериум – трансферзално/пресечено истражување, бидејќи тоа ќе се реализира во релативно кратко време, во различни места и под различни услови.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

5. Одговорите во врска со предметот и проблемот на истражувањето ќе бидат барани по пат на дескриптивен дизајн. Бидејќи ќе се врши поврзување помеѓу определени варијабли на појавата, тогаш дескрипцијата ја именуваме како каузална дескрипција.

- **Истражувачка парадигма**

Истражувањето ќе биде следено преку квалитативна истражувачка парадигма, што претставува продлабочено навлегување во природата на појавата на ограничен број на објекти со квантификација на дел од добиените податоци чија фреквенција е значителна. Истражувањето ќе биде сведено на интерпретација на констатираните согледувања.

- **Популација**

Како популација во моето истражување се јавуваат вработени лица во банки, кои непосредно во рамки на својата работна задача се вклучени во кредитната активност, во управувањето со кредитниот ризик и во раководните органи на банката.

Горенаведените лица вработени во банките како директни учесници кои се наведени како популација во истражувањето, сметам дека се најнепосредно вклучени во процесот на управување со кредитниот ризик и корпоративното управување со банките и заради тоа сметам дека најверодостојно може да се испита управувањето со кредитниот ризик и доброто корпоративно управување во банките во време на финансиска криза и во посткризниот период. Лицата кои се наведени во делот за популација сметам дека се клучните непосредни извршители во целиот кредитен процес и кредитната активност на секоја банка, тоа се тие лица кои директно во секоја активност кога е потребна проценка управуваат со кредитниот ризик и придонесуваат за минимизирање на кредитниот ризик кој го презема банката со секоја своја кредитна активност. Токму заради тоа како таргет група за моето истражување во докторскиот труд е земена горенаведената популација преку која ќе се истражува темата на предметниот труд.

- **Примерок на истражувањето**

Во истражувањето што ќе го споведам ќе применим стратификуван примерок поради тоа што хетерогеноста влијае врз појавата. За таа цел стратумите се поделени во банки кои

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

припаѓаат во различни групи на банки според својата големина (големи, средни и мали банки) и врз основ на работното место на испитаниците. За добивање на порепрезентативен примерок, истражувањето ќе го извршам во 10 банки во Битола, при што ќе избирам ист процент на единици на примерокот, односно при истражувањето ќе се анкетаат по 5 испитаници (вработени лица) од секоја банка.

- **Методолошки инструменти**

- Методи:**

1. **Дескриптивен метод** - со кој се опишува појавата и нејзините карактеристики;
2. **Каузален метод** - се испитува причинско-последичната поврзаност помеѓу основите во истражувањето;
3. **Аналитичко синтетички метод** – со цел појавата и варијаблите поврзани со неа да се согледаат низ аналитичко синтетичка призма.

- **Постапки**

1. **Анкетирање:**

Анкетирање на вработени лица во банки

2. **Инструменти:**

Анкетни прашалници

3. **Опис на инструментите:**

Анкетниот прашалник е комбиниран и содржи прашања со одбирање на еден од понудените одговори. Прашалникот е анонимен и е составен од два дела и тоа: **Прв дел** – се однесува на карактеристиките на испитаниците, има четири типа видови на испитаници и направена е градација по: возраст, степен на образование, големина на банката во која работи испитаникот и работно место на испитаникот. **Вториот дел** од анкетниот прашалник е анонимен и формализиран на тој начин што вклучува прашања од затворен тип кои се поделени во 3 групи и за кои се дадени модалитетите на одговорите. Секоја група се состои од 10 прашања каде што со заокружување испитаникот ја обележува опцијата која е соодветна на неговото мислење, односно се избира само еден одговор за кој испитаникот верува дека најдобро ја опишува банката во која работи по однос на поставените прашања.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Овој анкетен прашалник е наменет за вработени лица во банки и тоа на три нивоа (менаџерско, среден менаџмент и нераководен кадар во сектори за кредитирање на правни и физички лица) и содржи прашања со кои ќе се добијат сознанија за тоа колку е важно и примарно управувањето со кредитниот ризик и доброто корпоративно управување во банките во време на финансиска криза и во посткризниот период.

Во првиот дел од анкетањето се добиени следните резултати:

- **Возраст на испитаниците:**

Најголем дел од анкетираниите лица или 50% се на возраст од 31 до 40 год.

- **Степен на образование:**

Врз основа на спроведениот анкетен прашалник, најголемиот дел или 67% од испитаниците се со факултетско образование.

- **Големина на банката во која работат:**

Најголем дел од анкетираниите испитаници или 42% се вработени во големи банки.

- **Работно место на испитаникот:**

Најголем дел од испитаниците или 77% се со нераководно работно место.

2. Резултати од анкетното истражување

1. Во прилог се добиените резултати на анкетирањето во зависност од големината на банката (големи, средни и мали банки) врз основ на Прилог 2 и тоа:

- **Толкување на првата група на прашања: Промени во условите и критериумите кои ги нуди банката по однос на обем, каматна стапка, колатерал - добиени се следните резултати:**

На ова анкетно прашање 1.1. евидентно најголем дел или 98% од испитаниците, односно испитаници од сите три вида на банки во вкупен процент од 98%, одговорија со потврден одговор дека се промениле условите за одобрување на кредити на правни и физички лица во периодот по кризата од 2008 година.

Анкетното прашање 1.2. најголем дел или 54% од испитаниците го одговорија со потврден одговор дека се заостриле критериумите за одобрување на кредити на правни лица. Токму во тој контекст е и усогласеноста со анкетни истражувања на НБРМ, во контекст на тоа

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

во која насока се променети условите во сопствената банка, од аспект на одобрувањето на кредити на претпријатијата за период април- јуни 2009 година.

Врз основа на компаративни истажувања од студијата на случај и споредбено со податоците на НБРМ за анализираниот период се констатира дека банките во Р Македонија во периодите непосредно по кризата, преминале кон заострување и промена на сите услови за одобрувањето на кредити на претпријатијата, односно во најголем дел променети со категорија на делумно заострување претрпиле каматните стапки по кредитите, а значително се заостриле условите по основ на останати услови и рокови како и достасувањето на земите.

Врз основа на компаративни истражувања, а според анкетите на НБРМ, во рамки на секторот на претпријатија се констатира дека банките во Р Македонија во тековниот период, односно во вториот квартал во 2017 година, веќе ги надминале и ги стабилизирале своите текови на кредитирање, односно во овој период се преминува кон делумно олабавување на условите за одобрување на кредити на претпријатијата. Односно банките во Р Македонија веќе ја имаат засилено својата кредитна активност по однос на приватниот сектор, што секако е резултат и на подобриот амбиент и ваквите нагорни движења се еден заеднички одраз на движењата на кредитниот пазар со пораст на побарувачката за кредити, а при тоа и со умерено олеснување, олабавување на условите за кредитирање.

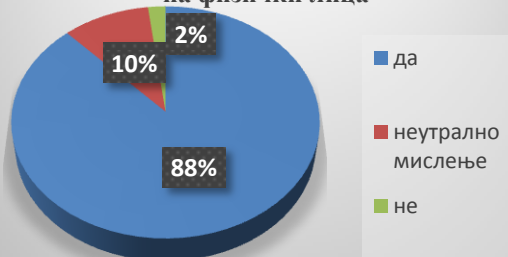
Најголем дел од анкетираниите испитаници на прашањето 1.3. или 73% одговорија дека се промениле условите за критериумите за кредитирање при одобрување на кредити на населението, односно со добиениот одговор се констатира дека сите банки (големи, средни и мали банки) биле приморани со оглед на затекнатите состојби, да ги заоструваат своите интерни критериуми при одобрување на кредити на население.

Добиениот резултат од подолунаведените две анкетни прашања потврдува дека 88% од анкетираниите лица (големи, средни и мали банки) се согласуваат дека се промениле условите за одобрување на станбени кредити на физички лица и 94% се согласуваат дека се променети условите за одобрување на потрошувачки кредити на физички лица.

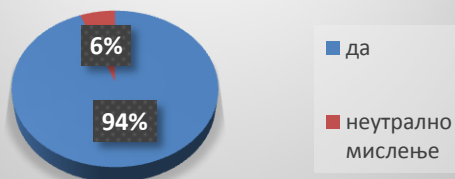

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

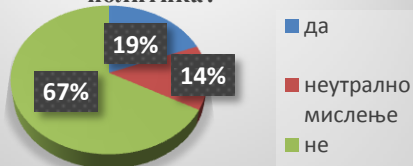
1.4. Дали се променети условите на Вашата банка од аспект на одобрување на станбени кредити на физички лица

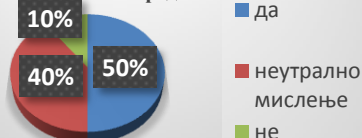
1.5. Дали се променети условите на Вашата банка од аспект на одобрување на потрошувачки кредити на физички лица

1.6. Дали се зголемија каматните стапки на кредитите по однос на промените во монетарната политика?

1.7.- 1.8. Дали се заостри критериумот по однос на квалитетот на колатералот и покриеноста со колатерал по банките кредити?

По однос на ова прашање 1.6. добиениот одговор е дека најголем дел од испитаниците или 67% потврдија дека не се согласуваат со тоа дека каматните стапки на кредитите се зголемиле по однос на промените во монетарната политика.

Од аспект на влијанието на промените во монетарната политика добиениот одговор е во согласност со одговорите на банките во Анкета на НБРМ за кредитната активност во вториот квартал од 2017 година, односно најголемиот дел од банките укажуваат на незначително влијание на монетарната политика врз нивните одлуки за промена на каматните стапки. 20,5% од банките потврдуваат дека промените на монетарната политика имаат делумно влијание врз нивната каматна политика, наспроти 29% од банките во вториот квартал.

Сличен е трендот и кај кредитирање на населението од аспект на влијанието на промените во монетарната политика. Врз основа на податоци од НБРМ, најголемиот дел од анкетираниите банки при Анкети за кредитната активност на НБРМ за втор квартал на 2017

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

година укажуваат на незначителното влијание врз нивната политика на одредување на каматните стапки.

Добиениот резултат од овие две анкетни прашања 1.7. и 1.8.кои се во директна врска во поглед на управување со кредитниот ризик, потврдува дека најголемиот број на банки или 50% од анкетираниите лица се согласуваат дека се заострил критериумот за квалитетот на колатералот и 84% од испитаниците се согласија дека се заострил критериумот за покриеност на колатералот по бараната изложеност.

Резултатите добиени од овие две прашање укажуваат на тоа дека во најголемиот број на анкетирани банки и анкетирани испитаници, и тоа 84%, се согласуваат дека се заострило оценувањето на кредитната способност и бонитет на правните и физичките лица при одобрувањето на кредити. Најголем дел од банките или 54%, по однос на прашањето 1.10. потврдија дека не се намалила побарувачката на кредити од страна на правни и физички лица во периодот непосредно по кризата, по однос на настанатите промени.

- **Толкување на втората група на прашања: промени во работењето на банката - квалитет на кредитирањето, задржување на пазарното учество, пролонгирање на времето за одобрување на кредити како резултат на заострените кредитни политики и процедури и промена во политиките за управување со кредитен ризик**

Резултатите добиени од прашањето 2.1. укажуваат на тоа дека најголемиот број на анкетирани банки и анкетирани испитаници, и тоа 54%, имаат неутрално мислење дека во периодот по кризата значително се зголемило нефункционалното портфолио, кое од својата страна не го исклучува моментот на постоење на пораст на овој тип на портфолио, но дека истото не било од значително високо ниво во банките во регионот на Битола.

Кон добиениот одговор на ова анкетно прашање треба да се има предвид фактот дека најголемиот дел од вкупниот % од 54% се лица вработени во големи банки со 42%, а воедно се и испитаници на нераководно работно место со учество од 73%, со оглед на нивното ниво на хиерархија и нивниот домен на активности, а посебно земајќи во предвид дека анкетирањето опфати експозитури на комерцијални банки.

Според истражувањата и податоците од НБРМ, неизбежно е да се потенцира дека во третиот квартал од 2016 година, учеството на нефункционалните пласмани во вкупните кредити забележа благо надолно поместување и се спушти на 7,4%, а сето тоа се случи по позначителното т.н. „чистење“ на кредитните портфолија на банките од старите и целосно резервирани нефункционални кредити во јуни 2016 година. Во континуитет квалитетот на кредитните портфолија на банкарскиот систем во РМ и понатаму е под влијание на измените во регулативата на Народната банка. Одлука за изменување и дополнување на Одлуката за управување со кредитниот ризик („Службен весник на Република Македонија“ бр. 223/15),

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

според која банките имаат постојана обврска да ги пренесуваат сите побарувања коишто се целосно резервирани подолго од две години во вонбилансната евиденција, но ефектите од регулаторните промени се далеку послаби во однос на минатиот квартал. Во третиот квартал 2016 година квалитетот на кредитното портфолио бележи мало влошување, коешто е акцентирано кај корпоративниот сектор, за што соодветен придонес имаше и намалената кредитна активност на банките во сегментот на корпоративните клиенти.

Врз основа на истражувања на база на податоци од НБРМ се констатира дека во 2017 година до вториот квартал се забележува пораст на кредитната активност што ја презеле банките. Односно после подолгиот период на справување со последиците од кризата банките видно ја засилуваат кредитната поддршка на корпоративниот сектор, со истовремен пораст на побарувачката на кредити и во услови на делумно олеснување на кредитните услови. Горенаведеното има поголем одраз на пораст на кредитната активност кај населението, но и умерен пораст на кредитирање на корпоративниот сектор.

По однос на прашањето 2.2 најголем дел од испитаниците или 44% имаа неутрално мислење и во тој контекст влијае погорната констатација дека најголем дел од испитаниците се на нераководно работно место, со оглед на нивното ниво на хиерархија и одлучување за одобрување на кредити на повисоко раководно место.

Добиениот резултат од анкетното прашање 2.3. потврдува дека 73% од анкетираниите лица се согласуваат дека при процената на кредитната способност на претпријатијата се оценуваше важноста на следните фактори: познавање на клиентот од деловен однос, лојалност кон банката, квалитетот и оправданоста на инвестициониот проект, висината на сопственото учество во инвестициониот проект и сл.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

Како потврда за добиените одговори на испитаниците од комерцијалните банки во регионот на Битола на горенаведеното прашање е и компатибилноста со податоци од НБРМ, за оценување на важноста на одделните фактори при процената на кредитната способност на претпријатијата и тоа правејќи компарација за периодот по кризата и актуелниот период.

Врз основа на анкетата на НБРМ за кредитната активност непосредно по кризата и тоа во 2009 година се констатира дека банките со цел да го минимизираат кредитниот ризик кој го преземаат во своите портфолија, како исклучително важни за оценување на кредитната способност на правните лица ги земале во предвид бонитетот на клиентот со 91,2%, познавањето на клиентот од деловен однос и тоа со 80%, како исклучително важна се сметала и капиталната моќ на клиентот со 47% , за приходите на клиентот 75% од банките се изјасниле дека се исклучително важни за правилна проценка на кредитната способност на претпријатијата. Во тој контекст е посебно битно да се потенцира дека 54%, односно повеќе од половина на анкетираниите банки како многу важен фактор го сметаат квалитетот на инвестициониот циклус, а остатокот од 45,4% го сметаат квалитетот на инвестициониот проект за исклучително важен фактор, сопственото учество во истиот како и квалитетот на управувањето со правното лице.

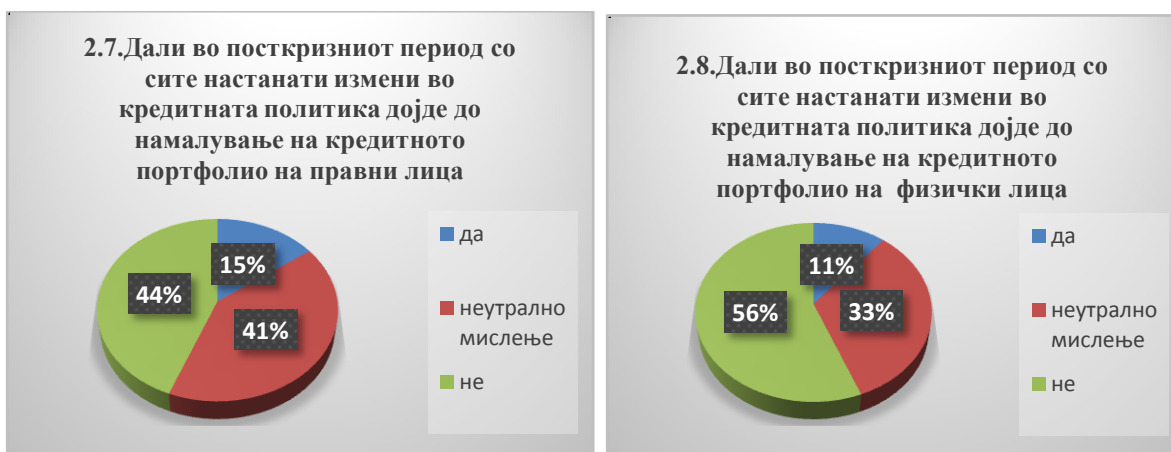
Врз основа на податоци на НБРМ за кредитната активност на правните лица во 2016 година, воочливо е дека сè уште банките се многу внимателни при проценката на кредитната способност на претпријатијата, односно сите горенаведени фактори имаат и понатму исклучителна и голема важност.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

По однос на прашањата 2.4., 2.5 и 2.6. најголем дел од испитаниците имаат неутрално мислење со оглед на тоа што најголем дел од испитаниците се на нераководно работно место, односно истите на нивното ниво на хиерархија и информираност немаат податок за конкретните прашања.

Кон добиениот одговор на ова анкетно прашање 2.5 треба да се има предвид фактот дека најголемиот дел од вкупниот % од 63% се лица вработени во големи банки со 47%, а воедно се и испитаници на нераководно работно место со учество од 76%, со оглед на нивното ниво на хиерархија и информираност по однос на оваа проблематика.

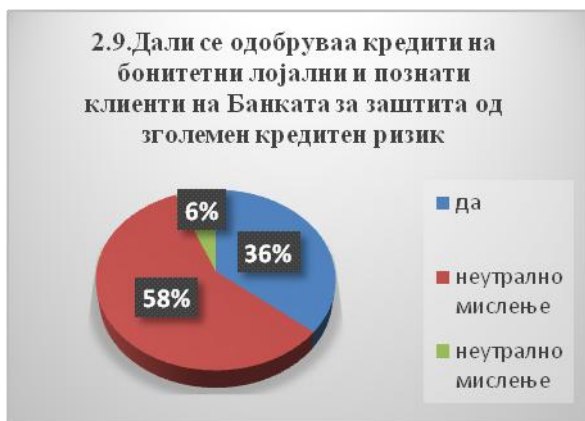
По однос на прашањето 2.7. најголем дел од испитаниците или 44% се согласија дека во посткризниот период заради сите настанати измени во кредитната политика на нивната матична банка со цел да управува со кредитниот ризик не дошло до намалување на кредитното портфолио на правни лица во банката во која се вработени.

По однос на анкетно прашање со број 2.8. најголем дел од испитаниците или 56% се согласија дека во посткризниот период со сите настани измени во кредитната политика на банката во која се вработени, а со цел да се минимизира кредитниот ризик, не дошло до намалување на кредитното портфолио на физички лица во банката во која се вработени. Во контекст на горенаведените одговори се и податоците од НБРМ за состојбата на кредитните портфолија кај правни и физички лица и тоа во временска димензија од 31.12.2008 година до 30.09.2016 година. Во корпоративниот сектор во горенаведените анализирани периоди се констатира дека во анализираниот посткризен период, па сè до актуелен датум обработен од

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

НБРМ, немало намалување на кредитните портфолија на банките, констатиран е благ пораст во кредитирањето на правни лица во 2009/2008 година за 3%, а во годините што следат постои нагорен тренд на пораст од 6%,8%. Горенаведеното е убедлив податок дека банките, и покрај заострените и променети услови за кредитирање, сепак го одржале и благо го зголемиле нивото и обемот на пласирани кредити од периодот пред кризата.

Најголем дел од анкетираниите испитаници на прашање 2.9. или 58% имаа неутрално мислење по основ на тоа дека се одобруваа кредити на бонитетни лојални и познати клиенти на банката, но во овој контекст треба да се има предвид фактот што најголема застапеност во анкетираниите имаат лица со нераководна структура и истото треба да се земе во предвид, а во контекст на истото да не се занемари фактот што високо учество или од 36% од испитаниците се изјасниле позитивно по тоа прашање и истите воедно се лица на повисока раководна структура, која во рамки на својата деловна активност е целосно вклучена.

По однос на ова прашање најголем дел од испитаниците или 56% одговорија дека во посткризниот период банката не го намалила пласирањето на хипотекарни кредити.

Карактеристиките на процесот на кредитирање на претпријатијата и населението во периодот непосредно по кризата и актуелниот обработен податок на НБРМ, покажуваат на основните карактеристики и акценти кои банките ги имале во анализираниите периоди, а кои беа поделно опфатени и во истаржувањето на овој труд за комерцијалните банки кои работат во Битола.

- **Толкување на третата група на прашања: Промени во делот на корпоративното управување и транспарентноста**

Добиениот резултат од ова анкетно прашање потврдува дека 50% од анкетираниите лица се согласуваат дека банката пристапила кон менување на интернетните акти кои го регулираат корпоративното управување.

По однос на анкетно прашање 3.2. добиените резултати се изедначени во однос на тоа дали банката пристапила кон поголема транспарентност како дел од корпоративното управување непосредно по настанатата финансиска криза.

Добиениот резултат од анкетното прашање 3.3. потврдува дека 56% од анкетираниите лица имаат неутрално мислење за тоа дека транспарентноста на банката вклучува и одржување на трајна комуникација со акционерите и потенцијалните инвеститори, а како образложение за

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

истото е што најголем дел од испитаниците во ова истражување во регионот на Битола се лица на нераководна функција, а воедно се работи и за експозитури на банки.

Добиениот резултат од анкетното прашање 3.4 потврдува дека 59% од анкетираниите лица се согласуваат дека се подобрил системот на добро корпоративно управување по однос на интересите на сите заинтересирани субјекти.

И по однос на анкетното прашање 3.5. испитаниците со 52% потврдија дека менаџментот на матичната банка пристапи кон промена и реформи во системот на корпоративно управување кои беа наметнати од потребата за справување со финансиската криза, а кои беа предлагани од меѓународните регулаторни и професионални асоцијации.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

По основ на анкетното прашање 3.6. најголемиот дел или 50% од анкетираниите лица имаа неутрален став, а оправданоста за истото е елаборираното по однос на одговорот од прашање 3.3.

Добиениот резултат од анкетно прашање 3.8. е дека 54% од анкетираниите лица имаат неутрално мислење дека промените во системот на корпоративно управување имале влијание на зголемување на депозитната база во банката и добиениот резултат е одраз на најголем дел од испитаниците во ова истражување во регионот на Битола кои се лица на нераководна функција, која во рамки на своето ниво на активност во својата банка нема информации за истото, а воедно се работи и за експозитури на банки.

По однос на прашањето 3.9. најголем дел од испитаниците или високо учество од 79% се согласија и дадоа потврден одговор дека менаџерите во банката се фокусирани кон барање на иновации и унапредување на работењето.

Добиениот резултат од анкетното прашање 3.10. потврдува дека висок процент или 73% од анкетираниите лица се согласуваат дека менаџерите во банката се подготвени за оптимизација на користењето на постоечките ресурси за постигнување на целите на банката.

2. Истражување врз основ на **работното место** на испитаникот, односно дали е на раководно место, среден менаџмент или нераководно работно место. Добиените резултати по однос на горенаведената градација и по основ на трите групи на прашања се како што следува:

- **Толкување на првата група на прашања : Промени во условите и критериумите кои ги нуди банката по однос на обем, каматна стапка, колатерал - добиени се следните резултати:**

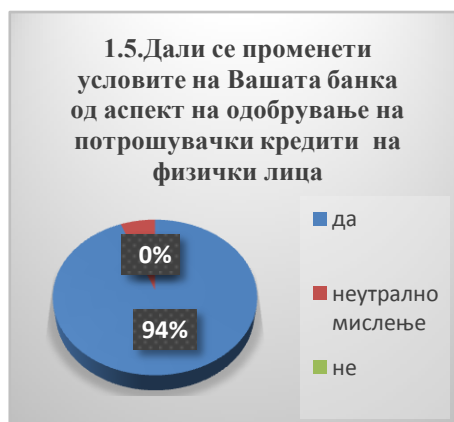
На ова прашање 98% од испитаниците збирно од сите анкетирани три вида на работни места одговорија со потврден одговор дека се промениле условите за одобрување на кредити на правни и физички лица во периодот по кризата од 2008 година.

Резултатите добиени од прашањето 1.2. укажуваат на тоа дека во најголемиот број на анкетирани банки и тоа 55% се заостриле критериумите за одобрување на кредити на правни лица.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

Најголем дел од испитаниците или 88% одговорија дека се променети условите за кредитирање при одобрување на кредити на населението, односно со добиениот одговор се констатира дека сите банки (големи, средни и мали банки) биле приморани со оглед на затекнатите состојби да ги менуваат своите интерни критериуми при кредитирање на население.

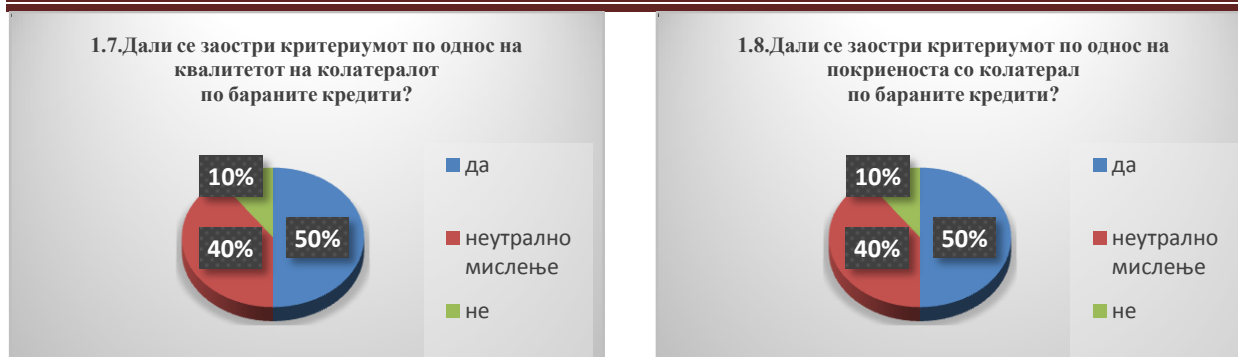

Добиениот резултат од овие две анкетни прашања потврдува дека 90% од анкетираниите лица се согласуваат дека се промениле условите за одобрување на станбени кредити на физички лица и 94% од трите типа на работни места се согласуваат дека се променети условите за одобрување на потрошувачки кредити на физички лица.

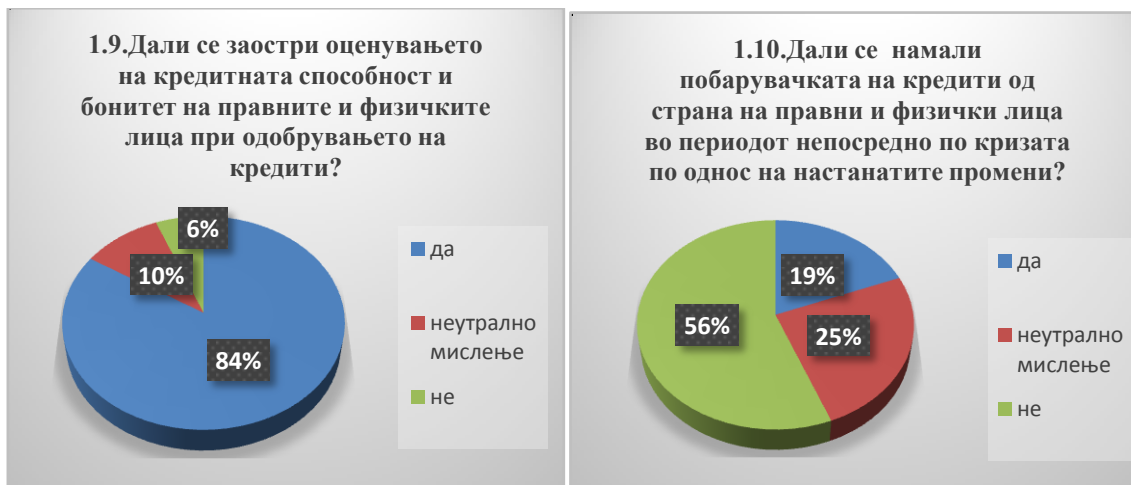
По однос на ова прашање добиениот одговор е дека најголем дел од испитаниците или 79% потврдија дека не се согласуваат со тоа дека каматните стапки на кредитите се зголемиле по однос на промените во монетарната политика.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

Добиениот резултат од овие две анкетни прашања, кои се во директна врска во поглед на управување со кредитниот ризик, потврдува дека најголемиот број на банки или 50% од анкетираниите лица се согласуваат дека се заострил критериумот за квалитетот на колатералот и идентичен процент од 50% од испитаниците се согласија дека се заострил критериумот за покриеност на колатералот по бараната изложеност.

Резултатите добиени од подолното прашање укажува на тоа дека во најголемиот број на анкетирани банки и анкетирани испитаници и тоа 84% се согласуваат дека се заострило оценувањето на кредитната способност и бонитетот на правните и физичките лица при одобрувањето на кредити.

Најголем дел од банките или 56% потврдија дека не се намалила побарувачката на кредити од страна на правни и физички лица во периодот непосредно по кризата по однос на настанатите промени.

- **Толкување на втората група на прашања: Промени во работењето на банката - квалитет на кредитирањето, задржување на пазарното учество, пролонгирање на времето за одобрување на кредити како резултат на заострените кредитни политики и процедури и промена во политиките за управување со кредитен ризик**

Резултатите добиени од прашањето 2.1. укажуваат на тоа дека во најголемиот број на анкетирани банки и анкетирани испитаници и тоа 64% се согласуваат дека во периодот по кризата значително не се зголемило нефункционалното портфолио. Кон добиениот одговор на ова анкетно прашање треба да се има во предвид фактот дека најголемиот дел од испитаниците кои одговориле дека значително не се зголемило нефункционалното портфолио се лица на нераководно работно место.

Добиениот резултат од анкетното прашање 2.3. потврдува дека 73% од анкетираниите лица се согласуваат дека при процената на кредитната способност на претпријатијата се оценуваше важноста на следните фактори: познавање на клиентот од деловен однос, лојалност

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

кон банката, квалитетот и оправданоста на инвестициониот проект, висината на сопственото учество во инвестициониот проект и сл.

Во однос на анкетното прашање 2.4. испитаниците имаа неутрално мислење и добиениот резултат е одраз на најголем дел од испитаниците во ова истражување во регионот на Битола кои се лица на нераководна функција која во рамки на своето ниво на активност во својата банка нема информации за истото, а воедно се работи и за експозитури на банки.

По однос на анкетните прашања 2.4. и 2.5. најголем дел од испитаниците имаат неутрално мислење и добиениот резултат е одраз на најголем дел од испитаниците во ова истражување кои се лица на нераководна функција во експозитурите, која во рамки на своето ниво на активност во својата банка нема информации за истото, а воедно се работи и за експозитури на банки. Најголем дел од анкетираниите испитаници на прашањето 2.6. или 42% имаа потврден одговор дека во периодот на криза беше нагласена конкурентската предност на банките во регионот.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

По однос на прашањето 2.7. најголем дел од испитаниците или 45% се согласија дека во посткризниот период заради сите настанати измени во кредитната политика на нивната матична банка со цел да управува со кредитниот ризик, не дошло до намалување на кредитното портфолио на правни лица во банката во која се вработени.

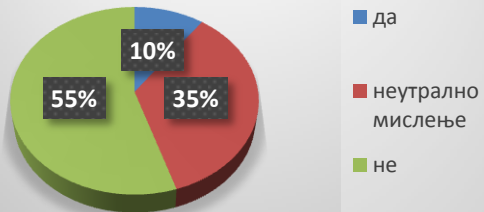
По однос на анкетното прашање со број 2.8. најголем дел од испитаниците или 59% се согласија дека во посткризниот период со сите настани измени во кредитната политика на банката во која се вработени, а со цел да се минимизира кредитниот ризик, не дошло до намалување на кредитното портфолио на физички лица во банката во која се вработени.

Најголем дел од анкетираниите испитаници на прашањето 2.9.: Дали се одобруваа кредити на бонитетни, лојални и познати клиенти на банката за заштита од зголемен кредитен ризик? - 56% имаа неутрално мислење по основ на тоа дека се одобруваа кредити на бонитетни, лојални и познати клиенти на банката, но во овој контекст треба да се има предвид фактот што најголема застапеност во анкетираниите имаат лица со нераководна структура и истото треба да се земе во предвид, а во контекст на истото да не се занемари фактот што високо учество или од 40% од испитаниците се изјасниле позитивно по тоа прашање, а и истите воедно се и лица на повисока раководна структура, која во рамки на својата деловна активност е целосно вклучена.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

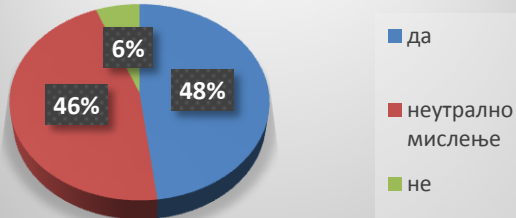
2.10. Дали банката го намали пласирањето на хипотекарни кредити?

По однос на ова прашање најголем дел од испитаниците или 55% одговорија дека во посткризниот период банката не го намалила пласирањето на хипотекарни кредити.

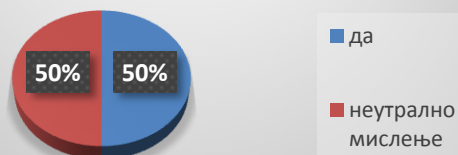
- **Толкување на третата група на прашања: Промени во делот на корпоративното управување и транспарентноста**

3.1. Дали Вашата банка пристапи кон менување на инетрните акти кои го регулираат корпоративното управување во Вашата банка?

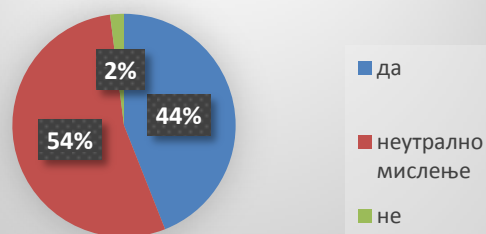

По однос на ова прашање најголем дел од испитаниците или 48% одговорија дека во посткризниот период банката не го намалила пласирањето на хипотекарни кредити.

3.2. Дали Вашата банка пристапи кон поголема транспарентност како дел од корпоративното управување непосредно по настанатата финансиска криза?

3.3. Дали транспарентноста во Вашата банка вклучува и одржување на трајна комуникација со акционерите и потенцијалните инвеститори?

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

Најголем дел од анкетираниите испитаници на прашањето 3.1. или 48% имаат потврдно мислење дека матичната банка пристапила кон менување на интерните акти кои го регулираат корпоративното управување.

По однос на анкетното прашање 3.2. резултатите се половични и тоа по 50% од испитаниците одговорија дека се согласуваат, а 50% дека имаат неутрално мислење по однос на пристапот на банката кон поголема транспарентност како дел од корпоративното управување непосредно по настанатата финансиска криза.

Најголем дел од анкетираниите испитаници на прашањето 3.3. или 54% имаат неутрално мислење, но не треба да се из земе фактот што добиениот резултат е одраз на најголем дел од испитаниците во ова истражување во регионот на Битола кои се лица на нераководна функција, која во рамки на своето ниво на активност во својата банка нема информации за истото, а воедно се работи и за експозитури на банки кои егзистираат во овој регион.

60% од анкетираниите испитаници по однос на прашањето 3.4. потврдија со одговор „да“ дека во нивната банка транспарентноста вклучува и одржување на трајна комуникација со акционерите и потенцијалните инвеститори.

И по однос на анкетното прашање 3.5. испитаниците со 52% потврдија дека менаџментот на матичната банка пристапи кон промена и реформи во системот на корпоративното управување кои беа наметнати од потребата за справување со финансиската криза, а кои беа предлагани од меѓународните регулаторни и професионални асоцијации.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

По основ на анкетните прашања 3.6. и 3.8. најголемиот дел од анкетираниите лица имаа неутрален став. Кон добиениот одговор од особено значење е да се земе во предвид фактот што истиот е одраз на тоа што најголем дел од испитаниците во ова истражување во регионот на Битола се лица на нераководна функција, која во рамки на своето ниво на активност во својата банка нема информации за истото, а воедно се работи и за експозитури на банки кои егзистираат во овој регион.

По однос на прашањето 3.9. најголем дел од испитаниците или високо учество од 75% се согласија и дадоа потврден одговор дека менаџерите во банката се фокусирани кон барање на иновации и унапредување на работењето.

Добиениот резултат од ова анкетно прашање потврдува дека висок процент или 71% од анкетираниите лица се согласуваат дека менаџерите во банката се подготвени за оптимизација на користењето на постоечките ресурси за постигнување на целите на банката.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

3. Анализа на перформансите на банкарскиот систем на ниво на Република Македонија за време на кризата и во посткризниот период

Во овој дел од докторската дисертација се дава осврт на севкупниот банкарски систем во Р Македонија од аспект на кредитната активност кај правни и физички лица и тоа во периодот пред кризата, за време на кризата од 2008 година и по посткризниот период.

На база на анкети на кредитната активност на НБРМ, направена е анализа на клучните моменти и аспекти кои се од особено значење во управувањето со кредитниот ризик во комерцијалните банки и тоа:

- Во табелата која следи се презентира влијанието на долунаведените фактори врз условите за кредитирање на банката, од аспект на одобрувањето на заеми или кредитни линии на претпријатијата;

Табела 8. Одредени фактори врз условите на кредитирање на правните лица од страна на банките во РМ

Фактор	Пред кризата	За време на кризата	По кризата
Трошоци поврзани со капиталната позиција на банката	Затегнување на кредитните услови, но набргу потоа тие олабавуваат	Заострување во кредитните услови	По кризата условите започнуваат да се олеснуваат, остануваат непроменети некаде до третиот квартал на 2013, повторно започнуваат да се движат во зоната на позитивните вредности Доаѓа до затегнување на кредитните услови
Пристап на банката до пазарното финансирање	Олеснети кредитни услови	Заострување во кредитните услови	По кризата условите започнуваат да се олеснуваат, остануваат непроменети
Ликвидносната позиција на банката	Олеснети кредитни услови	Олеснети кредитни услови	Олеснети кредитни услови
Конкуренцијата од другите банки	Олеснети кредитни услови	Заострување во кредитните услови	Олеснети кредитни услови
Конкуренцијата од небанкарскиот сектор	Олеснети кредитни услови	Заострување во кредитните услови	По кризата условите започнуваат да се олеснуваат, остануваат непроменети

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

Конкуренција од пазарното финансирање	Заострување во кредитните услови	Олеснети кредитни услови	Затегнување кое врвот го достигнува во третиот квартал на 2009 година. Во наредниот период имаме олабавување. Од четвртиот квартал на 2011 ваквото олабавување се намалува и од 2012 година условите остануваат воглавно непроменети.
Очекувањата за вкупната економска активност	Олеснети кредитни услови	Заострување во кредитните услови	Заострување во кредитните услови, но помало во споредба од она за време на кризата
Очекувањата за перспективата на гранката на која ѝ припаѓа претпријатието	Олеснети кредитни услови	Заострување во кредитните услови	Заострување во кредитните услови, но помало во споредба од она за време на кризата
Ризик од неизвршување на обезбедувањето	Олеснети кредитни услови	Заострување во кредитните услови	Заострување во кредитните услови

Извор: Согласно анкетни истражувања на НБРМ

Врз основа на добиените анкетни истражувања од НБРМ се констатира дека во периодот на кризата во 2008 година и 2009 година има видно заострување на кредитните услови, додека во периодите што следат веќе има олеснување.

- Во следната табела е презентирана оценката на важноста на одделните фактори при процена на кредитната способност на претпријатијата.

Табела 9. Оценка на важноста на определени фактори за проценка на кредитната способност на правните лица

Фактор	Важност
Познавање на клиентот преку деловен однос	Особено битен
Процент бонитет на клиентот	Особено битен
Лојалност кон банката	Особено битен
Капиталната моќ на клиентот	Особено битен
Приходите кои ги остварува клиентот	Особено битен
Квалитетот на инвестицискиот проект	Особено битен иако во последните години бележи мало намалување
Квалитетот на управувањето во претпријатието	Особено битен иако во последните години бележи мало намалување
Приходната/капиталната моќ на гарантите	Фактор кој има најголем варијабилитет во поглед на важноста

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

Висината на учеството во финансирањето	Небитен само во вториот квартал на 2006 г., а оттогаш врз основа на податоците може да се вброи во битните фактори
Вредноста на хипотеката	Особено битен

Извор: Согласно анкетни истражувања на НБРМ

Врз основа на погорните анализи на регулаторни анкетни истражувања на НБРМ се констатира дека во одредување на оценката на кредитната способност на правните лица имаат огромна важност определени фактори и тоа: познавање на клиентот преку деловен однос, вредноста на хипотеката, приходите кои ги остварува клиентот, проценка на бонитетот на клиентот, лојалност кон банката.

- Во табела бр.10 е прикажано како се променети условите на македонските банки од аспект на одобрувањето заеми или кредитни линии на претпријатијата

Табела 10. Промена на условите на кредитирање во банките во Р М

Фактор	Пред кризата	За време на кризата	По кризата
Каматна стапка на кредитите	Олабавени услови	Затегнати услови	Олабавени услови
Некаматни приходи	Олабавени услови	Затегнати услови	Олабавени услови
Големината на кредитот	Олабавени услови	Затегнати услови	Олабавени услови
Барање за обезбедување	Олабавени услови	Затегнати услови	Олабавени услови
Достасување на кредитите	Олабавени услови	Затегнати услови	Олабавени услови

Извор: Согласно анкетни истражувања на НБРМ

Според погорната табела се констатира фактот дека за време на кризата има затегнати услови во однос на: каматната стапка на кредитите, некаматните приходи, големината на кредитот, барањето за обезбедување, достасувањето на кредитите, а во периодот по кризата која дојде до стабилизирање има и олабавување на условите при одобрувањето заеми или кредитни линии на претпријатијата.

Врз основа на податоци од анкета на НБРМ, во рамки на секторот на население, а во однос на тоа во која насока се променети условите на банката, од аспект на одобрувањето на потрошувачки кредити и останати кредити на население за периодот април- јуни 2009 година, односно во периодот непосредно по кризата, се добиени следните резултати кои имаат конзистентност со добиените одговори од истражувањето во однос на соодветните прашања, односно во најголем дел или 78% од банките се изјасниле дека каматните стапки на

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

потрошувачките кредити делумно се зголемиле, додека 20% од банките сметаат дека значително се зголемиле каматните стапки на кредитите, а воедно и 31% од банките потврдиле дека дошло до делумно заострување кај достасувањето на заемите.

Табела 11. Очекувања на банките во условите за кредитирање на корпоративниот сектор и населението и остварени промени

Период	Очекувања на банките во услови за кредитирање кај корпоративниот сектор во период по кризата, втора половина од 2009 година	Очекувања на банките во услови за кредитирање кај населението во период по кризата, втора половина од 2009 година	Остварени промени во услови на кредитирање кај корпоративниот сектор во период по кризата, втора половина од 2009 година	Остварени промени во услови на кредитирање кај населението во период по кризата, втора половина од 2009 година
Четврт квартал од 2008 година	3/4 од банките очекувале делумно заострување	Повеќе од 3/4 од банките очекувале заострување на условите за станбени и потрошувачки кредити	Повеќе од 1/2 од банките делумно ги заостриле условите за кредитирање	Повеќе од 1/2 од банките делумно ги заостриле условите за станбени кредити, а повеќе од 3/4 од банките за потрошувачки кредити
Прв квартал од 2009 година	Повеќе од 1/2 од банките очекувале значајно заострување на условите за кредитирање	Повеќе од 2/3 од банките очекуваат делумно заострување на условите за станбени кредити, а повеќе од 3/4 за потрошувачки кредити	Повеќе од 1/2 од банките значително, а повеќе од 1/3 делумно ги заостриле условите за кредитирање	Повеќе од 3/4 од банките делумно ги заостриле условите за станбени и потрошувачки кредити
Втор квартал од 2009 година	1/3 од банките очекувале условите за кредитирање да се непроменети, а 1/3 дека значително ќе се заострат	1/2 од банките очекувале делумно, а 1/2 непроменети услови за станбени кредити, повеќе од 1/2 очекувале делумно помалку од 1/2 непроменетост на условите за потрошувачки кредити	Повеќе од 1/3 од банките значително, а повеќе од 1/2 делумно ги заостриле условите за кредитирање	Повеќе од 3/4 од банките делумно ги заостриле условите за станбени и потрошувачки кредити

Извор: Согласно анкетни истражувања на НБРМ

Според анкетните истражувања на НБРМ се констатира дека во четвртиот квартал од 2008 година кај дел од проектираните очекувања на банките во условите за кредитирање на правни и физички лица, оставрено е во поголем обем делумно заострување на условите.

Табела 12. Кредитна политика, кредитна побарувачка, очекувања - претпријатија и население

Кредити на претпријатијата
– Кредитна политика: минимално нето-олеснување на кредитните услови за одобрување корпоративни кредити, но послабо во споредба со претходната анкета.
– Кредитна побарувачка: зголемување на побарувачката на корпоративни кредити на нето-основа, наспроти нето-намалувањето во претходната анкета.
– Очекувања за четвртиот квартал на 2016 година: задржување на динамиката на нето-олеснување на вкупните кредитни услови, при нето-зголемување на побарувачката на корпоративните кредити, но посилено во однос на очекувањата од претходната анкета.
Кредити на населението
– Кредитна политика: натамошно нето-олеснување на вкупните кредитни услови, но посилено во однос на претходната анкета.
– Кредитна побарувачка: нето-зголемување на побарувачката за станбени кредити при нето-намалување на побарувачката за потрошувачки кредити.
– Очекувања за четвртиот квартал на 2016 година: натамошно умерено нето-олеснување на вкупните кредитни услови, при нето-зголемување на побарувачката на кредити.

Извор: Согласно анкетните истражувања на НБРМ

Врз основа на анкетните истражувања на НБРМ за состојбата на кредитните портфолија кај правни и физички лица и тоа во временска димензија од 31.12.2008 година до 30.06.2017 година, се констатира дека во корпоративниот сектор во горенаведените анализирани периоди немало намалување на кредитните портфолија на банките, констатиран е благ пораст во кредитирањето на правни лица во 2009/2008 година за 3%, а во годините што следат постои нагорен тренд на пораст од 6%, 8%. Горенаведеното е убедлив податок дека банките, и покрај заострените и променети услови за кредитирање, сепак го одржале и благо го зголемиле нивото и обемот на пласирани кредити од периодот пред кризата.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

Во рамки на секторите за физички лица во табела бр. 13 од истражувањето е презентирана кредитната изложеност и динамиката на пласирање на кредити кај физички лица од 31.12.2008 година до 30.06.2017 година. Како и кај правните лица, и кај физичките лица се констатира дека во анализираниот посткризен период, па сè до актуелен датум обработен од НБРМ, немало намалување на кредитните портфолија на банките, констатиран е благ пораст во кредитирањето на правни лица во 2009/2008 година за 0,7%, а во годините што следат постои нагорен тренд на пораст од 7%, 8%, 10% и 12%, што од своја страна покажува дека банките и покрај заострените и променети услови за кредитирање, сепак го одржале и балго го зголемиле нивото и обемот на пласирани кредити од периодот пред кризата.

Табела 13. Бруто кредити на нефинансиски субјекти во милиони денари и во %

Група на банки во РМ	31.12.2008		31.12.2009		31.12.2010		31.12.2011		31.12.2012		31.12.2013		31.12.2014		31.12.2015		31.12.2016		30.06.2017	
	Големи банки	115 827	69,00%	121 845	70,10%	128 540	68,90%	136 777	67,60%	159 511	73,80%	148 533	64,50%	179 711	71,00%	194 488	70,10%	215 469	76,7%	216 552
Средни банки	48 250	28,70%	48 222	27,80%	53 711	28,80%	56 371	27,90%	47 921	22,20%	67 901	29,50%	63 694	25,20%	73 254	26,40%	55 992	19,9%	58 393	20,5%
Мали банки	3 831	2,30%	3 643	2,10%	4 294	2,30%	9 257	4,60%	8 793	4,10%	13 698	6,00%	9 562	3,80%	9 791	3,50%	9 501	3,4%	9 621	3,4%
Банкарски систем	167 908	100,00%	173 710	100,00%	186 545	100,00%	202 405	100,00%	216 225	100,00%	230 132	100,00%	252 967	100,00%	277 533	100,00%	280 962	100,0%	284 565	100,0%

Извор: Согласно анкетните истражувања на НБРМ

Табела 14. Опис на кредитна изложеност во милиони денари

Опис на кредитна изложеност	31.12.2008	31.12.2009	31.12.2010	31.12.2011	31.12.2012	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2015	31.12.2016	30.06.2017
во милиони денари										
Физички лица	77 208	77 815	83 269	87 946	93 827	103 937	116 460	131 437	141 932	148 580
Кредити за набавка и реновирање на станбен простор	13 168	14 110	16 236	18 499	19 899	22 466	25 948	30 676	34 856	37 013
Кредити за набавка и реновирање на деловен простор	666	776	830	854	778	749	640	731	785	768
Потрошувачки кредити	21 983	25 127	28 461	33 318	37 312	44 588	52 116	61 268	67 817	72 002

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

Негативни салда по тековни сметки	6 605	8 454	9 252	9 450	9 745	10 315	10 966	11 690	11 979	12 105
Кредити по основ на издадени кредитни картички	23 832	23 449	23 147	21 273	21 734	22 315	23 507	23 913	23 315	23 387
Автомобилски кредити	4 756	4 706	4 219	3 331	2 331	1 485	940	604	384	355
Други кредити	6 198	1 193	1 124	1 222	2 029	2 018	2 345	2 555	2 795	2 950

Извор: Согласно анкетните истражувања на НБРМ

Табела 15. Депозитната база според големина на банките

Група на банки во РМ	31.12.2008		31.12.2009		31.12.2010		31.12.2011		31.12.2012		31.12.2013		31.12.2014		31.12.2015		31.12.2016		30.06.2017	
	Валута	Процент	Валута	Процент	Валута	Процент	Валута	Процент	Валута	Процент	Валута	Процент	Валута	Процент	Валута	Процент	Валута	Процент	Валута	Процент
Големи банки	129 909	71,80%	139 933	74,50%	154 966	72,70%	164 566	70,30%	187 850	76,60%	178 453	68,80%	215 662	75,10%	225 710	73,70%	254 719	78,91%	251 438	78,99%
Средни банки	45 941	25,40%	43 007	22,90%	51 930	24,30%	57 887	24,70%	47 917	19,50%	65 046	25,10%	60 753	21,20%	69 558	22,70%	56 768	17,59%	55 872	17,55%
Мали банки	5 063	2,80%	4 935	2,60%	6 374	3,00%	11 709	5,00%	9 606	3,90%	15 800	6,10%	10 563	3,70%	10 922	3,60%	11 310	3,50%	10 989	3,45%
Банкарски систем	180 913	100,00%	187 875	100,00%	213 270	100,00%	234 161	100,00%	245 373	100,00%	259 299	100,00%	286 979	100,00%	306 190	100,00%	322 797	100,00%	318 298	100,00%

Извор : Согласно анкетните истражувања на НБРМ

Според податоците на НБРМ од погорната табела се констатира дека депозитната база на нефинансиските субјекти и покрај фианансиката криза го одржала својот обем и има благ нагорен тренд во анализираните периоди.

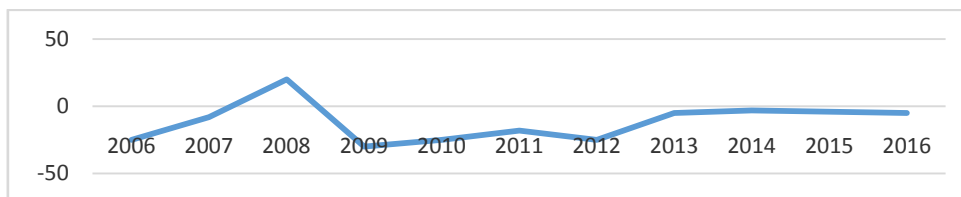
- Подолниот графикон прикажува какво влијание имаа промените во монетарната политика врз каматната политика на македонскиот банкарски систем (камати на новоодобрените кредити на претпријатијата).

Во глобала можеме да видиме дека пред кризата промените во монетарната политика немале некое поголемо влијание врз каматната политика на банките. Во периодот на кризата влијанието било зголемено, но како што се губат ефектите од кризата, така и влијанието на монетарната политика се враќа на она што се случувало пред кризата. Во периодот од 2013 година влијанието е неутрално со оглед на тоа што и нема некои поголеми промени во монетарната политика на централната банка. Исти заклучоци се земаат и доколку се земе во

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

предвид големината на претпријатието на кое треба да се одобри кредитот, како и од аспект на рочната структура.

Графикон 14. Промените во монетарната политика имаа влијание врз каматната политика

Извор: Согласно анкетните истражувања на НБРМ

- Следната табела ги прецизира начините како се променети условите за кредитирање на банките од аспект на одобрувањето кредити на населението.

Табела 16. Одредени фактори кои влијаат врз условите на кредитирање на населението од страна на банките во РМ

Станбени кредити	Имаат прилично олеснети услови пред кризата. За време на кризата доаѓа до нивно заострување, а по кризата повторно се оди во насока на олеснување
Потрошувачки кредити	Имаат слична тенденција на движење како и станбените кредити
Останати кредити	Прилично олеснети услови пред кризата со нивно заострување за време на кризата. Во посткризниот период доаѓа до олеснување на условите, но не во истата мера како и пред кризата, и во последниот период условите се непроменети.
Кумулативно	Во основа се оди кон олеснување на кредитните услови, по големото заострување за време на кризата.

Извор: Согласно анкетните истражувања на НБРМ

Според анкетните истражувања на НБРМ во делот на кредитирање на населението, во периодот на криза доаѓа до заострување на условите кај станбените кредити, потрошувачки кредити и останати кредити, а во периодот по кризата доаѓа до благо олеснување на истите.

- Како банките ја оцениле важноста на одделните фактори, при процена на кредитната способност на населението во анализираниот период е прикажано во табелата која следи.

Табела 17. Оценка на важноста на определени фактори за проценка на кредитната способност на населението

Познавање на клиентот преку деловен однос	Исклучително важно при проценката
Процент бонитет на клиентот	Важноста при проценката на кредитната способност опаѓа за време на кризата и има повремени флукуации, овој фактор сепак е многу значаен за оценувањето на населението.
Лојалност кон банката	Многу важен за оценувањето на населението
Капиталната моќ на клиентот	Капиталната моќ на клиентот од почетокот на анализираниот период е делумно важна. Оттогаш овој фактор преминува во факторите кои се многу важни за проценката на способноста на населението.
Приходите на клиентот	Тие се единствениот фактор кој покажува ваква стабилност и за целиот анализиран период и е од исклучителна важност за кредитната способност.
Квалитет на управувањето во претпријатието во кое е вработен клиентот	Овој фактор од почетокот на анализираниот период, па сè до крајот на 2012 година е исклучително важен. Неговата важност опаѓа на релативно ниско ниво од 2013 година, па сè до 4 квартал од 2015 година, за од 2015 повторно да се зголеми важноста.
Вредност на хипотеката	Исклучително важна за утврдување на кредитната способност на населението
Приходна/капитална моќ на гарантите	Со исклучок на почетокот на 2009 година, овој фактор постојано се наоѓа во рамките на исклучително важни фактори за одредувањето на кредитната способност на клиентите.
Висина на учеството во финансирањето	Од 2014 година наваму неговата релевантност се зголемува и истиот е исклучително важен за утврдување на кредитната способност.

Извор: Согласно анкетните истражувања на НБРМ

- Како се променети условите на банките во Р Македонија од аспект на одобрувањето на станбени кредити на населението во однос на:
- Каматна стапка на кредитите: каматната стапка на кредитите глобално гледано за целиот период, освен за време на финансиската криза доведува до делумно олеснување на кредитните услови на одобрувањето станбени кредити на населението.
- Обврски за обезбедување: пред кризата обврските за обезбедувањето придонесуваа за делумно олеснување на кредитните услови, за време на кризата придонесуваа за

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

зострување на условите; од почетокот на 2010 година, па сè до денес, обврските за обезбедувањето немаат никакво влијание врз условите на банката за одобрување на станбени кредити на населението.

- Покриеност на кредитот со обезбедување („loan to value“ ratio): за време на кризата секако доаѓа до нивно значително заострување; условите се непроменети под неговото влијание во изминатите 6 години, со исклучок на последните квартали од 2010 и 2014 година кога доаѓа до делумно олеснување на кредитните услови.

4. Резиме од анкетното истражување

Врз основа на направеното истражување се дојде до констатација со која се докажува хипотезата дека со континуирано и сеопфатно управување со кредитниот ризик на сите нивоа (типови на работни места) во кредитниот процес се подобрува кредитното портфолио на сите три типови на банки (големи, средни и мали банки) и горенаведеното позитивно делува на подобрување на ефикасноста во функционирање на органите на управување во банките и на системот на корпоративно управување со банките.

Според добиените резултати од истражувањето се констатира дека:

- Во периодот по кризата од 2008 година банките пристапиле кон промена на условите за кредитирање и ги заостриле критериумите за одобрување на кредити на правни лица и физички лица (станбени и потрошувачки кредити), дошло до заострување на критериумот за квалитетот на колатералот и покриеност со колатерал на изложеноста, се заострило оценувањето на кредитната способност и бонитет на правните и физичките лица, а сето тоа во услови на ненамалена побарувачка од страна на правни и физички лица, значително не дошло до зголемување на нефункционалното портфолио (заради сè што во континуитет превентивно се преземало за да не дојде до тоа).
- На база на сето горе презентирани, истражувањето покажа дека во периодот по кризата, а со цел за соодветно мерење, контролирање и управување со кредитниот ризик од особена круцијална природа е соодветната, темелна и сеопфатна проценка на кредитната способност на клиентите, во поглед на скорирање на важноста на следните фактори: познавање на клиентот од деловен однос, лојалност кон банката, квалитетот и оправданоста на инвестициониот проект, висината на сопственото учество во инвестициониот проект и сл. Потврда за погоре наведеното е и тоа што најголем дел од испитаниците потврдија дека своите насоки и своите стратегии за пласирање на кредити кај бонитетни клиенти, притоа апсорбирајќи најниско ниво на кредитен ризик, во посткризниот период дојде до измена во деловните кредитни стратегии и политики на банките, а при тоа

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

не намалувајќи го своето кредитно портфолио во услови на засилена конкуренција од банките во регионот по однос на преземање на клиенти.

- И по однос на етаблирањето на системот на добро корпоративно управување, истражувањето потврди дека банките пристапиле кон менување на интерните акти кои го регулираат корпоративното управување, во поглед на поголема транспарентност, позначително обелоденување на информации како дел од корпоративното управување, одржување на трајна комуникација со акционерите и потенцијалните инвеститори, менаџерите се фокусирани кон барање на иновации и унапредување на работењето како и нивна подготвеност за оптимизација на користењето на постоечките ресурси за постигнување на целите на банката.
- Во време на кризи и во посткризен период со погоре наведеното се потврди дека банките, и покрај тоа што секојдневно сè повеќе се изложени на зголемен кредитен ризик, со своите превентивни мерки, а во согласност со рестриктивната законодавна супервизорска регулатива успеваат да го менаџираат кредитниот ризик, а при тоа да не се зголеми репутацискиот ризик на банката со профитабилно работење, а воедно зачувувајќи ја својата капитална стабилност и солвентност.

Заклучни согледувања

Банкарскиот систем е дел од финансискиот систем во секоја национална економија во која централното место го заземаат банките. Носечката улога на банките, и воопшто на банкарскиот систем, е да им се овозможи на оние субјекти кои располагаат со вишок на финансиски средства, да ги пласираат и да ги трансферираат средствата до субјектите кои пак имаат недостиг од финансиски средства, а сето ова со основна и со крајна цел банката да оствари профит, но со прифатливо и ниско ниво на преземен ризик. Во сферата на банкарството и остварувањето на крајната цел на истите е потоењето на три основни причини и мотиви и тоа: да им обезбедат соодветен принос на своите акционери, да им покажат и да добијат доверба од депонентите за доброто менаџирање и одржување и понатомошен раст на капиталната стабилност на банката. Горенаведното е круцијално мото на секоја комерцијална банка, како во секојдневното работење, така и во услови на криза. Во кризниот и посткризниот период цел сама за себе не е профитабилноста на банките, туку ефикасноста на работењето на банките воопшто, со особен осврт на управувањето со кредитниот ризик и подобрување на процесот на корпоративно управување во време на криза и во периодот по неа.

Намалувањето на преземениот кредитен ризик во континуитет потребно е да се потпира на истражувачки и сеопфатен и аналитички концепт на факторите кои имаат влијание на создавањето на кредитниот ризик и тоа мониторирајќи го од два аспекта: стручноста и способноста на кредитните аналитичари и аналитичарите во стручните служби за управување со кредитен ризик за да се оценат и лоцираат актуелни и идни потенцијални точки на кредитен ризик, а од друга страна е вториот аспект на фактори на кои банката не може да влијае, заради тоа што истите можат да настанат од состојбата во економијата, економско-политичките состојби на земјите од регионот, природни непогоди и сл.

Банките за заштита од зголемен кредитен ризик, за двата типа на аспекти врзани за кредитниот ризик, треба во своите интерни акти, а воедно и по барање на законската регулатива да инкорпорираат стратегии за мерење, следење и управување со концентрација од кредитен ризик.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Во контекст на горенаведеното е важноста на кредитниот ризик на секое ниво на кредитниот процес, а од круцијално и примарно значење за секоја комерцијална банка е квалитетната и сеопфатна кредитна анализа преку која ќе се оценува кредитната способност на барателот и во континуитет ќе се прави селекција при одобрување на кредитна изложеност на кредитно способни должници.

Важноста на управувањето со кредитниот ризик се согледува и со зголемувањето на законските регулаторни затегнувања во насока на задолжително вклучување на одбор за управување со ризици во корпоративното управување.

Последната глобалната финансиска криза ја стави на сериозно преиспитување ефикасноста на досегашните модели на корпоративно управување и управување со кредитниот ризик во банките.

Значењето на горенаведеното, а со цел да се стави во контекст со перспективи за идно подобрување на ефикасноста во управувањето, воопшто, како и на управувањето со кредитниот ризик, посебно во македонските банки, се констатира и во направеното истражување на експозитурите на комерцијалните банки каде испитаници беа непосредни извршители, како и идентичност во најголем дел со регулаторните анкетни истражувања на НБРМ.

Структурата на испитаниците се претежно лица на нераководни позиции вработени во експозитури. Сметам дека нивниот личен став за промените во кредитната активност на банките, промената во кредитните услови, измената во интерните акти и поголемата транспарентност во корпоративното управување, за време на кризата е исклучително битен момент бидејќи истите се во непосреден контакт со кредитобарателите чија кредитна способност се влошува. Дополнително, тие директно ги примнуваат кредитните процедури кои како резултат на кризата трпат измени.

Споредбата на резултатите од ова анкетно истражување со резултатите од анкети кои на редовна основа ги спроведува НБРМ овозможува да се направи паралела на сличностите и разликите во ставот на анкетираниите поединци, со ставот кој произлегува од официјалните структури од дирекциите на банките кои ги испорачуваат одговорите на анкетните прашалници на НБРМ.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

Истражувањето покажа дека банките не ги избегнале кредитните ризици, туку наоѓале начини и заштитни механизми за лоцирање на најниско ниво на кредитен ризик, односно како да се управува со истите и тоа преку анализа на важноста на следните фактори: познавање на клиентот од деловен однос, лојалност кон банката, квалитетот и оправданоста на инвестициониот проект, висината на сопственото учество во инвестициониот проект, заострување на критериумот на квалитет на колатерал и покриеноста на изложеноста со колатерал, и сето ова со пропишана дисперзираност на пласираното портфолио по типови кредитокорисници, дејности, типови на производи, региони и слично.

Глобализацијата на банкарското работење наметна неопходна усогласеност на банкарските правила, а воедно и почитување и усогласеност со Новата базелска капитална спогодба (Bazel II и Bazel III). Со истражувањето од овој труд се констатира и потенцира потребата, неопходноста и бенифитите од доброто корпоративно управување за сите инволвирани страни. Во контекст на горенаведеното се потврди дека банките пристапиле кон менување на интерните акти кои го регулираат корпоративното управување, во поглед на поголема транспарентност, позначително обелоденување на информации како дел од корпоративното управување, одржување на трајна комуникација со акционерите и потенцијалните инвеститори. Менаџерите се фокусирани кон барање на иновации и унапредување на работењето како и нивна подготвеност за оптимизација на користењето на постоечките ресурси за постигнување на целите на банката.

Континуираното управување со кредитниот ризик на сите нивоа на кредитен процес и на сите нивоа на одлучување и управување со истиот е активност која е инкорпорирана и е дел од долгорочните финансиски цели на секоја банка. Банките како професионални финансиски институции свесно ги преземаат ризиците кои можат да се контролираат, да се мерат, да се следат и да се управува со нив долгорочно, а при тоа остварувајќи профит и долгорочно задоволувајќи ги интересите и очекувањата на акционерите.

Преглед на литература:

1. Advisory Scientific Committee (2014), (European Systemic Risk Board, Reports of the Advisory Scientific Committee, “*Is Europe overbanked?*”, No. 4.
2. Aigner, D.J. and S.F. Chu (1968), On Estimating the Industry Production Function, *American Economic Review* Vol.58,pp. 826-859.
3. Aigner,D,Lovell,D. & Schmidt.P (1997), Formulation and Estimation Stochastic frontier Production Function Models, *Journal of Econometrics*, Vol. 6, pp. 21-37.
4. Alen, L. and Rai, A. (1997): Operational efficiency in banking: an international comparison, *Journal of Banking and Finance*,Vol. 20,No.(4), pp.655-685.
5. Allen Franklin, Carletti Elena, The Roles of Banks in Financial Systems, 2008,*Oxford Handbook of Banking*.
6. Allen, F. and D. Gale (2000). *Comparing Financial Systems*, Cambridge, MA: MIT Press.
7. Alzubaidi, Haider, and Spiros Bougheas. (2012), The Impact of the Global Financial Crisis on European Banking Efficiency. *University of Nottingham, Discussion Papers*,Vol.12, No.5.
8. Apergis, Nicholas, and Effrosyni Alevizopoulou. Bank efficiency: Evidence from a panel of European banks. *Panoeconomicus* 58.3 (2011): 329-341.
9. Arnold W. A. Boot; Anjan V. Thakor, Financial System Architecture, *The Review of Financial Studies*, Vol. 10, No. 3, pp. 693-733.
10. Арсов, С. (2008), Финансиски менаџмент, стр.62.
11. Athanasoglou, P. P., Brissimis, S. N. & Delis, M. D. (2005), *Bank-specific, Industry –specific and Macroeconomic determinants of bank profitability*, Working Paper No. 25,Athens: Bank of Greece.
12. Banker R.D., A. Charnes and W.W. Cooper, (1984), ‘Some Models For Estimating Technical and Scale Inefficiencies In Data Envelopment Analysis’, *Management Science*, Vol. 30,No 9, pp. 1078-1092.
13. Barros C.P., 2004, ‘Measuring performance in defense-sector companies in a small NATO member country’, *Journal of Economic Studies*, Vol. 31,No.2, pp. 112-128.
14. Bauer, P. W., A. N. Berger, G. D. Ferrier & D. B. Humphrey (1998): Consistency Conditions for Regulatory Analysis of Financial Institutions: A Comparison of Frontier Efficiency Methods. *Journal of Economics and Business*, Vol.50,No.2, pp.85-114.

15. Bazelski komitet za kontrola na bankite, “Jaknenje na korporativnoto upravuvanje vo bankarskite organizacii”,(2006) Conditions for Regulatory Analysis of Financial Institutions: A Comparison of Frontier Efficiency Methods. *Journal of Economics and Business*, Vol.50, No.2.
  16. Beck, T., Demirguc-Kunt A., and Levine, R. (2004). Finance, Inequality and Poverty: Cross-Country Evidence Policy Research Working Paper. No. 3338. *World Bank, Washington, D.C.*
  17. Beck, Thorsten and Augusto de la Torre (2005): The Analytics of Access To Finance: Introducing the Access Possibilities Frontier. *World Bank mimeo.*
  18. Beck, Thorsten, Demirgüç-Kunt, and Levine,(2000), A new database on the structure and development of the financial sector. *The World Bank Economic Review*, Vol.14,No.3, pp.597-605.
  19. Berger, A.N. (1993), “Distribution-Free” Estimates of Efficiency in the US Banking Industry and Tests of the Standard Distributional Assumptions,,. *The Journal of Productivity Analysis* Vol.4, No.3,pp.261-292.
  20. Berger, A.N. and Humphrey, D.B. (1992): Measurement and efficiency issues in commercial banking, in Z. Griliches, ed., Output Measurement in the service sectors, National Bureau of Economic Research, *Studies in Income and Wealth*, vol. 56, Chicago: *University of Chicago Press.*
  21. Berger, A.N. and Humphrey, D.B. (1997), Efficiency of Financial Institutions: International survey and Directions for Future Research. *European Journal of Operational Research.* No.98, pp.175-212.
  22. Berger, A.N., and D.B. Humphrey,(1991), The Dominance of Inefficiencies over Scale and Product Mix Economies in Banking, *Journal of Monetary Economics* Vol.28, pp.117-148.
  23. Berger, A.N., Clarke, G.R.G., Cull, R., Klapper, L. and Udell, G.F. (2005) ‘Corporate governance and bank performance: a joint analysis of the static, selection, and dynamic effects of domestic, foreign, and state ownership’, *Journal of Banking and Finance*, Vol.29, pp. 2179-2221.
  24. Berger, A.N., De Young, R., Genay, H. and Udell, G.F. (2000), ‘Globalization of financial institutions: evidence from cross-border banking performance’, *Brookings Wharton Papers on Financial Service*, Vol.3,pp. 23-158.
-

25. Berger, A. N. and DeYoung, R. (1997), Problem Loans and Cost Efficiency in Commercial Banks, *Journal of Banking and Finance*, Vol. 21.
  26. Berger, A. N., and David B. Humphrey.(1997), Efficiency of financial institutions: International survey and directions for future research, *European journal of operational research* , Vol.98,No.2 ,pp.175-212.
  27. Berger, A.N, and Loretta J. M. (1997), Inside the black box: What explains differences in the efficiencies of financial institutions? *Journal of Banking & Finance* Vol.21,No.7 , pp. 895-947.
  28. Biago, B. and Massimo, C.(2001), The Oversight of the Payment Systems: A Framework for the Development and Governance of Payment Systems in Emerging Economies. *The World Bank*,.
  29. Bikker, J.A., (2002), Efficiency and cost differences across countries in a unified European banking market. *Kredit and Kapital* Vol.35, pp.344-380.
  30. Бишев, Г. (1997), Ефикасноста на банките и економскиот раст, *НБРМ, Работен материјал бр. 7*.
  31. Blair M.(1995),“Ownership and Control: Rethinking Corporate Governance for the TwentyFirst Century”, *Brookings*.
  32. Bonin, J. P., Hasan, I. and Wachtel, P. (2004): Bank performance, efficiency and ownership in transition countries, *Journal of Banking and Finance, forthcoming*.
  33. Bonin, J.P., Hasan, I. and Wachtel, P. (2005), ‘Bank performance, efficiency and ownership in transition countries’, *Journal of Banking and Finance*, Vol.29,pp. 31-53.
  34. Boone, J. (2008), A new way to measure competition. *The Economic Journal*, Vol.118,No.53,pp. 1245–1261.
  35. Boone, J., van Ours, J. C., and van der Wiel, H. (2007). How (not) to measure competition, *Discussion Paper from Tilburg University, Tilburg Law and Economic Center , No. 2007,pp.014*.
  36. Bossone, B. and Cirasino, M.(2001), The Oversight of the Payment Systems: A Framework for the Development and Governance of Payment Systems in Emerging Economies. *The World Bank*, p.7.
  37. Boyd, J. H. and E. C. Prescott (1986), Financial Intermediary-Coalitions, *Journal of Economics Theory*, No.38, pp.211-232.
-

38. Богов, Д, Монетарната политика на Р Македонија во услови на криза и високата неизвесност на финансиските пазари, *НБРМ*
  39. Brissimis, S. N., Manthos D. D, and Efthymios G. T.(2010), Technical and allocative efficiency in European banking. *European Journal of Operational Research* , Vol.204,No.1 ,pp.153-163.
  40. Buchanan, I. (2007): Features Bank Efficiency: Measure for measure, Alliance & Leicester, *IBSJ Features, issue* ,Vol.16.No.5, pp.7.
  41. Cerra, V and S Saxena (2008): “Growth dynamics: the myth of economic recovery”, *American Economic Review*,
  42. Charnes, A., W. W. Cooper & E. Rhodes (1978): Measuring efficiency of decision- making units. *European Journal of Operations Research*, No.2,pp. 429-440.
  43. Chen, X., Skuly, M. and Brown, K. (2005) ‘Banking efficiency in China: application of DEA to pre- and post- deregulation eras: 1993-2000’, *China Economic Review*,No.16,pp.229-450.
  44. Chinn, M. S. and H. Ito. (2008), A New Measure of Financial Openness. *Journal of Comparative Policy Analysis* Vol 10, No.3, pp.309–322.
  45. Čihák, M, Demirgüç-Kunt, A, Feyen, E, Levine, R.(2012), Benchmarking Financial Systems around the World, Policy Research Working Paper 6175, *The World Bank, Financial and Private Sector Development Vice Presidency & Development Economics Vice Presidency* .
  46. Čihák, Martin, and Klaus Schaeck. (2010), How Well do Adregdate Prudential Ratios Identify Banking System Problems? *Journal of Financial Stability*, Vol. 6,No.3, pp.130–144.
  47. Claessens, S. (2006). Access to Financial Services: A Review of the Issues and Public Policy Objectives. *Oxford University Press*.
  48. Claessens, S. and Feijen, E. H. B. (2007), Financial Sector Development and the Millennium Development Goals. Washington DC, *World Bank available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=950269>*.
  49. Coelli, T. J., D. P. Rao, C. J. O'Donnell & G. E. Battese (2005): An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis. Springer Science + Business Media, Inc., 2nd edition. ISBN: 0-387-25895-7.
-

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

50. Cooper, W., L. Seiford & J. Zhu (2004): Data envelopment analysis: *History, Models and Interpretations*. In W. Cooper, L. Seiford & J. Zhu (editors), „Handbook on Data Envelopment Analysis" *Kluwer Academic Publishers, Boston*.
  51. Cudbary, A.(2000), Global Corporate Governance forum, *World Bank*,
  52. Demircuc-Kunt, A. and Levine, R. (2008). Finance, Financial Sector Policies and Лонд-Run Growth. Washington DC, *Commission on Growth and Development, World Bank*.
  53. Deprins, D., L. Simar and H. Tulkens. (1984). Measuring Labor Efficiency in Post Offices. In M. Marchand, P. Pestieau and H. Tulkens (eds.), *The Performance of Public Enterprises: Concepts and Measurements. Amsterdam: North Holland*
  54. Dietsch, M., Weill, L., (1998), Banking efficiency and European integration: productivity, cost and profit approaches. *Presented at the 21st Colloquium of the Societe Universitaire Europeene de Recherches Financieres, Frankfurt*.
  55. Dodge, D.(2004), *Financial system efficiency – a Canadian imperative, Bank of Canada, Toronto*, pp.1.
  56. Doherty.N.(2000), *Integrated risk management:Techniques and strategies for managing corporate risk.New York*.
  57. Drucker, P. Ferdinand.(1995), *People and performance: The best of Peter Drucker on management*. Routledge,
  58. Dushimumukiza, D,(2010), *Financial development and economic growth in Rwanda, University of Mauritius - Masters Degree in Economics* .
  59. ECB, (2015), Occasional Paper No 164, "Financial Stability Challenges in EU candidate and potential countries candidate countries", *Occasional Paper No 164*
  60. Elyasiani, Elyas, and Seyed M. (1990),A nonparametric approach to measurement of efficiency and technological change: The case of large U.S. commercial banks, *Journal of Financial Services Research*,Vol.4, pp. 157- 168.
  61. Elyasiani, Elyas, and Seyed M.(1990), *Efficiency in the commercial banking industry, a production frontier approach, Applied Economics*, Vol.22, pp. 539-551.
  62. Elgar, E.(1999), *An Encyclopedia of Keynesian Economics, Edited by Thomas Cate, Geoff Harcourt and David Colander*.
-

63. European Commission ,(2008). *Financial Services Provision and Prevention of financial Exclusion*.
64. Evanoff, D.D. and Israilevich,P.R. (1991), Productive Efficiency in Banking, *Economic Perspectives*,Vol.15,No. 4,pp. 11-32.
65. Evanoff, D.D. and Fortier, D.L. (1988). Re-evaluation of the Structure-Conduct- Performance Paradigma in Banking.,*Journal of Financial Services Research*,Vol.1,pp.277-294.
66. Fang, Yiwei, Iftekhar Hasan, and Katherin Marton.(2011), Bank efficiency in transition economies: recent evidence from South-Eastern Europe, *Bank of Finland Research Discussion Paper 5*.
67. Farrell, M. J.(1957), The measurement of productive efficiency, *Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General)*,pp.253-290.
68. Favero, C. A., and Luca P. (1995), Technical Efficiency and Scale Efficiency in the Italian Banking Sector: A Non Parametric Approach. *Applied Economics*, Vol.2,pp.385-395.
69. Fecher, F. and Pestieau, P. (1993): Efficiency and competition in OECD Financial services, in H.O. Fried, C.A.K. Lovell and S.S. Schmidt (eds.), *The Measurement of Productive Efficiency: Techniques and Applications*, *Oxford University Press, Oxford*, pp.374-385.
70. Fitzgerald, V. (2007). Financial Development and Economic Growth: A Critical View. In *Flat World, Big Gaps*, ed. K. S. Jomo. Hyderabad: *Orient Longman*.
71. Фотова, К. (2011), Анализа на профитабилноста на комерцијалното банкарство во Република Македонија, *Економски факултет – Скопје*.
72. Fries, S.,& Taci, A.(2005), "Cost efficiency of banks in transition: Evidence from 289 banks in 15 post-communist countries." *Journal of Bankind & Finance* ,Vol. 29,No.1,pp.55-81.
73. Фити, Т. (2009) Феноменологија на економските кризи
74. Филиповски, В. (2008), Макроекономиката и берзата, Придонес посветен на академик Ксенте Богоев, *Македонска академија на науките и уметностите, Скопје*
75. Gersl, A. and Hermanek J. (2007), Financial stability indicators: advantades and disadvantades of their use in the assessment of financial system stability, *Occasional Publications-Chapters in Edited*, pp 69-79.
76. Gmech, F.(2006), The McKinnon-Shaw hypothesis: thirty years on: a review of recent developments in financial liberalization theory. No. 537.
-

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

77. Green, W. H.(1993) , The Econometric Approach to Efficiency Analysis.
78. Greene, W. H.(1990), A gamma-distributed stochastic frontier model, *Journal of Econometrics* North-Holland ,Vol.46 ,pp. 141-163.
79. Grigorian, D. A. and Manole, V.(2002), Determinants of Commercial Bank Performance in Transition: An Application of Data Envelopment Analysis, *World Bank Policy Research Working Paper*,No. 2850.
80. Гогоски, Р. (2006), Основи на економија, *Факултет за туризам и угостителство, Охрид*
81. Greuning, H., Brajović-Bratanović, (2006), Analiza i upravljanje bankovnim rizicima, *Zagreb*,
82. Ѓуреска, М. (2008), Ефикасноста на банкарскиот систем во Република Македонија, *Економски факултет – Скопје*.
83. H. Tulkens,(1993), On FDH Efficiency Analysis: Some Methodological Issues and Applications to Retail Banking, Courts, and Urban Transit, *The Journal of Productivity Analysis*, Vol.4, pp.183-210.
84. Hassan, K. M., and Jung-Suk, Y.(2007), Financial Sector Reform and Economic Growth in Morocco: An Empirical Analysis, *Networks Financial Institute Working Paper*, No. 28.
85. Hays, F. H., Stephen, A. De L, and Arthur, H. Gilbert Jr. (2009), Efficiency ratios and community bank performance, *Journal of Finance and Accountancy* ,Vol.1,No.1,pp.1-15.
86. Hener , Bratanovic B.S.(2006) „Analiza I upravljanaje bankovnim rizicima,, *The RAND Journal of Economics (1994). Union. BIS*,No.28
87. <http://www.helgilibrary.com/indicators/index/bank-assets-as-of-gdp> ,
88. <http://www.vikipedija.orhg/>
89. <http://www.ecgi.org/>
90. www.cgdevelopmentframework.com
- 91.<http://www.corpgov.net/library/definitions.html>
92. Hughes, Joseph P. , Mester, Loretta J. , Moon, Choon-Geol (2000), Are All Scale Economies in Banking Elusive or Illusive: Evidence Obtained by Incorporating Capital Structure and Risk Taking into Models of Bank Production, *Center for Financial Institutions Working Papers, Wharton School Center for Financial Institutions, University of Pennsylvania*.
93. Hughes, Joseph P., and Loretta J. Mester. (2008), Efficiency in Banking: Theory, Practice and Evidence, *Federal Reserve Bank of Philadelphia Working Paper* Vol.08,No.1.
-

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

---

94. Huibers, F.E. (2005) ‘Initial public offerings’, in G.Caprio, J.L. Fiechter, R.Litan and M.Pomerleano (eds) *The Future of State-Owned Financial Institutions*, Washington, D.C.: *Brookings Institution Press*, pp. 315-344.
  95. Ittner, C. D., and David F. L.(1998), Are nonfinancial measures leading indicators of financial performance? An analysis of customer satisfaction, *Journal of accounting research*, Vol. 1, No.35.
  96. International Finance Corporation 2121 Pennsylvania Ave. NW, Washington, DC 20433, United States of America A Member of World Bank Group, „Прирачник за корпоративно управување во македонските акционерски друштва Второ изменето и дополнето издание - 2011
  97. J.Sapir, Глобалните финансии во криза, мај 2008
  98. J.Sapir (2008) Деценија на чудата: Помеѓу краткорочната и среднорочната криза
  99. James D. Wolfensohn, *Financial times*, juni 1999
  100. Kapor, P.(2009), *Medzunarodne finansije I bankarstvo, Megatrend, Beograd* , pp.410.
  101. Karima, S., and K. Holden. (2001), Does Financial Development affect Growth?, *Liverpool John Moores University, UK*.
  102. Kendall, Jake, Nataliya, M., and Alejandro, P.(2010), Measuring financial access around the world, *World Bank Policy Research Working Paper Series*, 5253
  103. King, B., (2007) Efficiency Ratio – A Focal Point For Change, *BenchMark Consulting International*.
  104. Košak, M., and Peter Z.(2002), Bank consolidation and bank efficiency in Europe. *Ekonomska fakulteta, 2005*. Grigorian, D., and Vlad M. "Determinants of commercial bank performance in transition: An application of data envelopment analysis." *World Bank Policy Research Working Paper 2850* .
  105. Kumar, A., Beck, T., Campos, C., and Chattopadhyay, Y. (2005), Assessing Financial Access in Brazil, *World Bank Working Paper*. No. 50.
  106. Kuosmanen, T. & T. Post (2001), Measuring economic efficiency with incomplete price information: With an application to European commercial banks. *European Journal of Operational Research* ,Vol.134,No.1, pp. 43-58.
  107. Leighner, J. and Lovell, K. (1998), The impact of financial liberalization on the performance of Thai banks, *Journal of Economics and Business*, Vol. 50, No. 2, pp. 115-131.
-

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

108. Levine, R.(2005), Finance and Growth: Theory and Evidence. *In: Handbook of Economic Growth* Vol.1,pp.189.
109. Lovell, C.A.K. (1993), Production Frontiers and Productive Efficiency in The Measurement of Productive efficiency: Techniques and Applications, eds. H.O. Fried, C.A.K. Lovell & S.S. Schmidt, *Oxford University Press, New York; Oxford*, pp. 3-67.
110. Lozano-Vivas, A., Pastor, J.T., Pastor, J.M.(2002), An efficiency comparison of European banking systems operating under different environmental conditions. *Journal of Productivity Analysis* ,Vol.18,pp. 59-77.
111. Мацова, В. (2010), *Управување со кредитниот ризик во комерцијалното банкарство, Скопје*
112. Meeusen, W. & J. Van Den Broeck (1977), Efficiency Estimation from Cobb-Douglas Production Functions with Composed Error, *International Economic Review*, Vol. 18, No. 2, pp. 435-444.
113. Melvin, M. and William. B.(2005), Economics, Sixth Edition, *Houghton Mifflin Company, Boston, New York* .
114. Mester, Loretta J. (2003) ,Applying efficiency measurement techniques to central banks,.
115. Morten, B., Bart Hobijn,(2006), Technology Diffusion within Central Banking: The Case of Real-Time Gross Settlement, Staff Report nj. 260, *Federal Reserve Bank of New York, Working Paper, September* ,No .2.
116. Наумовска, А. (2000), Трансмиониот механизам на монетарната политика и ефикасноста на банкарскиот систем – со посебен осврт на Република Македонија, *НБРМ*.
117. НБРМ, (2011), Споредбена анализа и предлози за промена кај монетарните инструменти на НБРМ, Скопје.
118. НБРМ, (2007), *Годишен извештај*.
119. НБРМ, *Извештај за банкарскиот систем и банкарската супервизија на Република Македонија во 2007 година* , мај 2008
120. НБРМ, Најнови макроекономски показатели - преглед на тековната состојба, април 2016
- 121.НБРМ, *Одлука за управување со кредитен ризик*, Службен бесник на РМ 50/13
- 122.НБРМ, за работата на Народна банка на Р Македонија во периодот мај 2004 -мај 2011 година, Скопје

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

123. НБРМ, Извештај за финансиската стабилност во Р Македонија во 2013 година, јули 2014
124. НБРМ, ИЗВЕШТАЈ ЗА РИЗИЦИТЕ ВО БАНКАРСКИОТ СИСТЕМ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО ВТОРИОТ КВАРТАЛ ОД 2016 ГОДИНА, септември 2016
125. НБРМ, Истражување - Квартален извештај, ноември 2016 година
126. Николоска, Б.(2009) Анализа на улогата на банкарскиот систем во економскиот раст: Случајот на Македонија, *Економски факултет Скопје*.
127. OECD, April 1999
128. Pastor, J.T., Lozano, A., Pastor, J.M., (1997),. Efficiency of European banking systems: a correction by environmental variables, *Working paper EC 97-12, Valencia: Instituto Valenciano de Investigaciones Economicas*.
129. Paul, R. N. (2006), *Balanced Scorecard Step by step: Maximizing performance and Maintaining Results*, Hoboken, *New Jersey, John Wiley&Sons, Inc, John Wiley&Sons, Inc*.
130. Петковски, М. (2004), Финансиски пазари и институции, *Економски факултет, Скопје*
131. Петковски, М. (2009), Финансиски пазари и институции, *Економски факултет, Скопје*.
132. Петковски, М. (2008) Глобалната финансиска криза во 2008 година - Причини и последици
133. Петковски, М., *Применета економика*, Правен факултет, Скопје
134. Petkovski, M. (2009), *The Nature of the Current Crisis and How to Deal With it. Crossroads*,
135. Петревски, Г. (2008) Управување со банките, *Скопје, Економски факултет*.
136. Pricewaterhouse Coopers, (2001), *The Opacity Index*,
137. *Principles of Corporate Governance*, (2002), Business Roundtable.
138. Rajan, R. and Zingales, L. (2004), *Saving Capitalism from the Capitalists*. New Jersey: *Princeton University Press*.
139. Ranciere, Romain, Aaron, and Frank W. (2008), Systemic Crises and Growth. *Quarterly Journal of Economics*, pp. 359–406.
140. Raza, Muhammad W., and Hasan M. M. (2011), Financial liberalization and macroeconomic performance, empirical evidence from selected Asian countries.
141. Rose P. (1997), *Commercial bank management*,

142. Rousseau, P.L. and Wachtel, P.(1998), Equity Markets and Growth: Cross- Country Evidence on Timing and Outcomes, 1980-1995,*Working Papers 98-09, New York University, Leonard N. Stern School of Business, Department of Economics.*
  143. Samuelson, P. A.(2004), William D Nordhaus ,*Economics, McGraw-Hill, 15th edition.*
  144. Sarma, M. (2008), Index of Financial Inclusion. *New Delhi, India, Indian Council for Research on International Economic Relations.*
  145. Sargent, T. and Robert, L. and Thomas, S.(1981), Rational Expectations and Econometric practice, *Edited by: Robert Lucas and Thomas Sargent, George Allen & Unwin .*
  146. Schmidt, P. (1986), Frontier Production Functions. *Econometric Reviews 4:*
  147. Schmidt, Peter, and Robin C. Sickles.(1984), Production frontiers and panel data.*Journal of Business & Economic Statistics ,Vol.2, No.4.*
  148. Semih, Y. H. and George, C. P.(2007), Efficiency of banks: recent evidence from the transition economies of Europe, 1993–2000. *European Journal of Finance*
  149. Shepherd, W.G. (1997), The Economics of Industrial Organization. *4th Edition, Prentice-Hall International, New Jersey.*
  150. Siudek ,T.(2008), Theoretical foundations of banks efficiency and empirical evidence from Poland. *Warsaw University of Life Sciences, Department of Economics and Organization of Enterprises, Social Research*
  151. Skilos, P.(2006), Money, Banking and Financial Institutions. Third Edition. Canada : *McGraw-Hill Ryerson Limited.*
  152. Smirlock, M. (1985), Evidence on the (Non) Relationship Between Concentration and Profitability in Banking. *Journal of Money, Credit and Banking, Vol.17, No.1, pp.69-83.*
  153. Smith, A. (1976), An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Chicago: *University of Chicago Press.*
  154. Spong, K, Richard J. S. and Robert, DeYoung.(1995), What makes a bank efficient? A look at financial characteristics and bank management and ownership structure. *Federal Reserve Bank of Kansas City, Financial Industry Perspectives.*
  155. Sprcic.M I Spracic P.(2009) ,Kriticka analiza instrumenta svebuhvatnog upravljanja korporacijskim rizicima ,*Zbornik radova ,Ekonomski fakultet Zagreb.*
-

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

156. Stepien, K. (2004). Consolidation and effectiveness of banks in Poland. *CeDeWu, Warsaw*.
157. Стојановска, Ивановска,И.(2013) „ Колку сме далеку од доброто корпоративно управување со Банките,,*Фактор* .
158. Sufian, F., & Chong, R. R. (2008). Determinants of bank profitability in a developing economy: Empirical evidence from the Philippines. *Asian Academy of Management Journal of Accounting and Finance*,
159. Sundararajan V., Enoch C., San José A., Hilbers, P., Krueger R., Moretti M., Slack G. (2002): *Financial Soundness Indicators: Analytical Aspects and Country*
160. Shleifer, A., Robert W.W.(1997), A Survey of Corporate Governance, *The Journal of Finance*, *IMF Occasional*, Paper No. 212.
161. The Financial Development Report 2012, *World Economic Forum USA Inc.*,
162. Тикваровска, Михајлова, О. (2007) ПРИРАЧНИК ЗА КОРПОРАТИВНО УПРАВУВАЊЕ ВО МАКЕДОНСКИТЕ АКЦИОНЕРСКИ ДРУШТВА, Скопје
163. Трпески, Ј., Банкарство и банкарски системи
164. Трпески, Ј. (2010), Монетарна економија, *прво издание, Скен поинт, Скопје* .
165. Трпески, Ј. (2003) Пари и банкарство, *Economy press, Скопје*
166. Vaughan, Williams, Leighton (2005). Information efficiency in financial and betting markets.
167. Weninger, John.(2000), The Emerging Role of Banks in E-commerce, *Current Issues in Economics and Finance Volume 6 Number 3, од Federal Reserve Bank of New York*,
168. Wilkins, M. (1997) ‘The Conceptual Domain of International Business’, in: B. Toyne and D. Nigh (eds.) *International Business: An Emerging Vision, University of South Carolina Press: Columbia, SC*
169. World Bank,(2005), Measuring banking sector development, *Financial Sector Operations and Policy, Financial Sector Development Indicators*.
170. www.cgdevelopmentframework.com
171. www.kb.com.mk
172. www.nbrm/zastitni-sloevi-na-kapitalot.nsp
173. *Закон за банките* („Службен весник на Република Македонија“ бр. 67/07, 90/09, 67/10, 26/13, 15/15, 153/15 и 190/16)

Прилог 1 : Анкетен прашалник применет во истражувањето

Економски факултет - Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје

ИСТРАЖУВАЊЕ
АНКЕТЕН ПРАШАЛНИК
<p>Почитувани,</p> <p>Најљубезно Ве молам да одвоите малку време за пополнување на овој анонимен анкетен прашалник. Целта на истиот е да се стекнат научни сознанија во врска со управувањето со кредитниот ризик и важноста на корпоративното управување во време на финансиска криза и во посткризниот период во банките во РМ во регионот на Битола. Податоците кои ќе се добијат од анкетниот прашалник се наменети исклучително за истражувачки цели, односно за изработка на докторска дисертација. Анкетниот прашалник се состои од затворени прашања и Ве молам со заокружување изберете ја опцијата која соодветствува со Вашето мислење.</p> <p>Анкетата е анонимна.</p> <p>Ви благодарам на Вашето одвоено време.</p> <p style="text-align: right;">Со почит,</p>

КАРАКТЕРИСТИКИ НА ИСПИТАНИЦИТЕ:

Возраст на испитаниците:

- а) 20-30 год.;
- б) 31-40 год.;
- в) 41-50 год.;
- г) 51-60 год.

Степен на образование:

- а) средно образование;
- б) факултетско образование;
- в) магистер;
- г) доктор.

Големина на банката во која работите:

- а) големи банки;
- б) средни банки;
- в) мали банки.

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

1. Промени во условите и критериумите кои ги нуди банката по однос на обем, каматна стапка, колатерал

1.1.	Дали се променети условите за кредитирање на Вашата банка од аспект на одобрувањето кредити на правни и физички лица во периодот по кризата од 2008 година?	1	2	3
1.2.	Дали се заострија критериумите за одобрување на кредити на правни лица?	1	2	3
1.3.	Дали се променети условите за кредитирање на Вашата банка од аспект на одобрувањето кредити на населението?	1	2	3
1.4.	Дали се променети условите на Вашата банка од аспект на одобрување на станбени кредити на физички лица?	1	2	3
1.5.	Дали се променети условите на Вашата банка од аспект на одобрување на потрошувачки кредити на физички лица?	1	2	3
1.6.	Дали се зголемија каматните стапки на кредитите по однос на промените во монетарната политика?	1	2	3
1.7.	Дали се заостри критериумот по однос на квалитетот на колатералот по бараните кредити?	1	2	3
1.8.	Дали се заостри критериумот по однос на покриеноста со колатерал по бараните кредити?	1	2	3
1.9.	Дали се заостри оценувањето на кредитната способност и бонитет на правните и физичките лица при одобрувањето на кредити?	1	2	3
1.10.	Дали се намали побарувачката на кредити од страна на правни и физички лица во периодот непосредно по кризата по однос на настанатите промени?	1	2	3

2. Промени во работењето на банката - квалитет на кредитирањето, задржување на пазарното учество, пролонгирање на времето за одобрување на кредити како резултат на заострените кредитни политики и процедури и промена во политиките за управување со кредитен ризик

2.1.	Дали значително се зголеми нефункционалното портфолио во Вашата банка во периодот по кризата?	1	2	3
2.2.	Дали значително се зголеми времето на одобрување на кредити?	1	2	3
2.3.	Дали при одобрување на изложеност кај правни лица се оценуваше важноста на следните фактори (познавање на клиентот од деловен однос, лојалност кон банката, квалитетот и оправданоста на инвестициониот проект, висината на сопственото учество во инвестициониот проект и сл.) при процената на кредитната способност на претпријатијата?	1	2	3
2.4.	Дали се зголеми извршувањето на заложени хипотеки?	1	2	3
2.5.	Дали на пазарот на недвижности при реализација на хипотеки наидовте на намалена побарувачка?	1	2	3
2.6.	Дали во периодот на криза беше нагласена конкурентската предност на банките во регионот?	1	2	3
2.7.	Дали во посткризниот период со сите настанати измени во кредитната политика дојде до намалување на кредитното портфолио на правни лица во Вашата банка?	1	2	3
2.8.	Дали во посткризниот период со сите настанати измени во кредитната политика дојде до намалување на кредитното портфолио на физички лица во Вашата банка?	1	2	3
2.9.	Дали се одобруваа кредити на бонитетни лојални и познати клиенти на банката за заштита од зголемен кредитен ризик?	1	2	3
2.10.	Дали банката го намали пласирањето на хипотекарни кредити?	1	2	3

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

3. Промени во делот на корпоративното управување и транспарентноста

3.1.	Дали Вашата банка пристапи кон менување на интерните акти кои го регулираат корпоративното управување во Вашата банка?	1	2	3
3.2.	Дали Вашата банка пристапи кон поголема транспарентност како дел од корпоративното управување непосредно по настаната финансиска криза?	1	2	3
3.3.	Дали транспарентноста во Вашата банка вклучува и одржување на трајна комуникација со акционерите и потенцијалните инвеститори?	1	2	3
3.4.	Дали системот на добро корпоративното управување се подобри по однос на интересите на сите заинтересирани субјекти?	1	2	3
3.5.	Дали менаџментот на Вашата банка пристапи кон промена и реформи во системот на корпоративно управување кои беа наметнати од потребата за справување со финансиската криза, а кои беа предлагани од меѓународните регулаторни и професионални асоцијации?	1	2	3
3.6.	Дали Вашата банка пристапи кон измена на системот на наградување на менаџерите во посткризниот период?	1	2	3
3.7.	Дали со системот на корпоративно управување во Вашата банка се обезбедува квалитетен процес на утврдување на целите на банката?	1	2	3
3.8.	Дали промените во системот на корпоративно управување имаа влијание на зголемување на депозитната база во банката?	1	2	3
3.9.	Дали менаџерите во Вашата банка се фокусирани кон барање на иновации и унапредување на работењето?	1	2	3
3.10.	Дали менаџерите во Вашата банка се подготвени за оптимизација на користењето на постоечките ресурси за постигнување на целите на банката?	1	2	3

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

Прилог 2: Приказ и интерпретација на добиените резултати според големината на анкетираната банка (големи, средни и мали банки)

Бр. на анкетно прашање	Опис на анкетен прашалник	ГОЛЕМИ БАНКИ			СРЕДНИ БАНКИ			МАЛИ БАНКИ			Вкупно да	Вкупно неутрално мислење	Вкупно не	Вкупно	% на учество да	% на учество-неутрално мислење	% на учество не	% Вкупно
		Да-1	Неутрално мислење-2	Не-3	Да-1	Неутрално мислење-2	Не-3	Да-1	Неутрално мислење-2	Не-3								
1.1.	Дали се променети условите за кредитирање на Вашата банка од аспект на одобрувањето кредити на правни и физички лица во периодот по кризата од 2008 година?	20	0		16	0	0	11	1	0	47	1	0	48	98	2	0	100
1.2.	Дали се заострија критериумите за одобрување на кредити на правни лица?	10	6	4	8	7	1	8	3	1	26	16	6	48	54	33	13	100
1.3.	Дали се променети условите за кредитирање на Вашата банка од аспект на одобрувањето кредити на населението?	17	2	1	8	7	1	10	1	1	35	10	3	48	73	21	6	100
1.4.	Дали се променети условите на Вашата банка од аспект на одобрување на станбени кредити на физички лица?	19	1	0	15	0	1	8	4		42	5	1	48	88	10	2	100
1.5.	Дали се променети условите на Вашата банка од аспект на одобрување на потрошувачки кредити на физички лица?	18	2	0	15	1	0	12	0	0	45	3	0	48	94	6	0	100
1.6.	Дали се зголемија каматните стапки на кредитите по однос на промените во монетарната политика?	2	3	15	0	2	14	7	2	3	9	7	32	48	19	15	67	100
1.7.	Дали се заостри критериумот по однос на квалитетот на колатералот по бараните кредити?	11	9	0	8	6	2	5	4	3	24	19	5	48	50	40	10	100
1.8.	Дали се заостри критериумот по однос на покриеноста со колатерал по бараните кредити?	11	7	2	7	9	0	6	3	3	24	19	5	48	50	40	10	100
1.9.	Дали се заостри оценувањето на кредитната способност и бонитет на	16	2	2	15	1	0	9	2	1	40	5	3	48	83	10	6	100

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

	правните и физичките лица при одобрувањето на кредити?																		
1.10.	Дали се намали побарувачката на кредити од страна на правни и физички лица во периодот непосредно по кризата по однос на настаните промени?	5	4	11	1	4	11	3	5	4	9	13	26	48	19	27	54	100	
2.1.	Дали значително се зголеми нефункционалното портфолио во Вашата банка во периодот по кризата?	1	15	4	2	7	7	4	4	4	7	26	15	48	15	54	31	100	
2.2.	Дали значително се зголеми времето на одобрување на кредити?	4	11	5	7	5	4	5	5	2	16	21	11	48	33	44	23	100	
2.3.	Дали при одобрување на изложеност кај правни лица се оценуваше важноста на следните фактори: познавање на клиентот од деловен однос, лојалност кон банката, квалитетот и оправданоста на инвестициониот проект, висината на сопственото учество во инвестициониот проект и сл., при процената на кредитната способност на претпријатијата?	12	7	1	15	0	1	8	4		35	11	2	48	73	23	4	100	
2.4.	Дали се зголеми извршувањето на заложени хипотеки?	2	12	6	5	4	7	6	3	3	13	19	16	48	27	40	33	100	
2.5.	Дали на пазарот на недвижности при реализација на хипотеки најдовте на намалена побарувачка ?	4	13	3	6	10	0	5	7		15	30	3	48	31	63	6	100	
2.6.	Дали во периодот на криза беше нагласена конкурентската предност на банките во регионот?	7	7	6	7	7	2	3	8	1	17	22	9	48	35	46	19	100	
2.7.	Дали во посткризниот период со сите настанати измени во кредитната политика дојде до намалување на кредитното портфолио на правни лица во	1	10	9	3	7	6	3	3	6	7	20	21	48	15	42	44	100	

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

	Вашата банка?																		
2.8.	Дали во посткризниот период со сите настанати измени во кредитната политика дојде до намалување на кредитното портфолио на физички лица во Вашата банка?	1	8	11	2	4	10	2	4	6	5	16	27	48	10	33	56	100	
2.9.	Дали се одобруваа кредити на бонитетни лојални и познати клиенти на Банката за заштита од зголемен кредитен ризик?	7	11	2	4	12	6	5	1	17	28	3	48	35	58	6	100		
2.10.	Дали банката го намали пласирањето на хипотекарни кредити?	2	7	11	1	5	10	1	5	6	4	17	27	48	8	35	56	100	
3.1.	Дали Вашата банка пристапи кон менување на интерните акти кои го регулираат корпоративното управување во Вашата банка?	8	10	2	9	6	1	7	5		24	21	3	48	50	44	6	100	
3.2.	Дали Вашата банка пристапи кон поголема транспарентност како дел од корпоративното управување непосредно по настанатата финансиска криза?	12	8		6	10		6	6		24	24	0	48	50	50	0	100	
3.3.	Дали транспарентноста во Вашата банка вклучува и одржување на трајна комуникација со акционерите и потенцијалните инвеститори?	11	9	0	3	13	0	6	5	1	20	27	1	48	42	56	2	100	
3.4.	Дали системот на добро корпоративно управување се подобри по однос на интересите на сите заинтересирани субјекти?	11	9	0	11	5	0	6	2	4	28	16	4	48	58	33	8	100	
3.5.	Дали менаџментот на Вашата банка пристапи кон промена и реформи во системот на корпоративно управување кои беа наметнати од	11	9	0	7	9	0	7	5	0	25	23	0	48	52	48	0	100	

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

	потребата за справување со финансиската криза, а кои беа предложени од меѓународните регулаторни и професионални асоцијации?																		
3.6.	Дали Вашата банка пристапи кон измена на системот на наградување на менаџерите во посткризниот период?	5	9	6	3	10	3	7	5	0	15	24	9	48	31	50	19	100	
3.7.	Дали со системот на корпоративно управување во Вашата банка се обезбедува квалитетен процес на утврдување на целите на банката ?	12	8	0	7	9		5	7	0	24	24	0	48	50	50	0	100	
3.8.	Дали промените во системот на корпоративно управување имаа влијание на зголемување на депозитната база во банката?	9	9	2	4	10	2	5	7	0	18	26	4	48	38	54	8	100	
3.9.	Дали менаџерите во Вашата банка се фокусирани кон барање на иновации и унапредување на работењето?	17	1	2	14	1	1	7	5	0	38	7	3	48	79	15	6	100	
3.10.	Дали менаџерите во Вашата банка се подготвени за оптимизација на користењето на постоечките ресурси за постигнување на целите на банката?	16	2	2	11	4	1	8	3	1	35	9	4	48	73	19	8	100	

Извор: Собствени истражувања на авторот

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

Прилог 3: Приказ и интерпретација на добиените резултати според типот на работното место (раководно, среден менаџмент, нераководно работно место)

Ред. број на анкетно прашање	Опис на анкетен прашалник	Раководно			Среден менаџмент			Нераководно			Вкупно да-1	Вкупно неутрално м-2	Вкупно не-3	Вкупно	% на учество да	% на учество-неутрално мислење	% на учество не	% Вкупно
		Да -1	Неутрално м-2	не -3	Да -1	Неутрално м-2	не -3	Да -1	Неутрално м-2	не -3								
1.1.	Дали се променети условите за кредитирање на Вашата банка од аспект на одобрување кредити на правни и физички лица во периодот по кризата од 2008 година?	7	0	0	4	0	0	36	1	0	47	1	0	48	98	2	0	100
1.2.	Дали се заострија критериумите за одобрување на кредити на правни лица?	3	3	1	4	0	0	19	14	4	26	17	5	48	54	35	10	100
1.3.	Дали се променети условите за кредитирање на Вашата банка од аспект на одобрување кредити на населението?	7	0	0	4	0	0	31	4	2	42	4	2	48	88	8	4	100
1.4.	Дали се променети условите на Вашата банка од аспект на одобрување на станбени кредити на физички лица?	7	0	0	4	0	0	32	4	1	43	4	1	48	90	8	2	100
1.5.	Дали се променети условите на Вашата банка од аспект на одобрување на	7	0	0	4	0	0	34	3	0	45	3	0	48	94	6	0	100

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

	потрошувачк и кредити на физички лица?																		
1.6.	Дали се зголемија каматните стапки на кредитите по однос на промените во монетарната политика?	1	1	5	0	0	4	2	6	29	3	7	38	48	6	15	79	100	
1.7.	Дали се заостри критериумот по однос на квалитетот на колатералот по бараните кредити?	3	3	1	3	0	1	18	16	3	24	19	5	48	50	40	10	100	
1.8.	Дали се заостри критериумот по однос на покриеноста со колатерал по бараните кредити?	3	3	1	3	0	1	18	16	3	24	19	5	48	50	40	10	100	
1.9.	Дали се заостри оценувањето на кредитната способност и бонитет на правните и физичките лица при одобрување на кредити?	7	0	0	3	1	0	30	4	3	40	5	3	48	83	10	6	100	
1.10.	Дали се намали побарувачката на кредити од страна на правни и физички лица во периодот непосредно по кризата по однос на настанатите промени?		2	5	1	2	1	8	8	21	9	12	27	48	19	25	56	100	
2.1.	Дали значително се зголеми нефункционалното	2	3	2	1	3		4	4	29	7	10	31	48	15	21	65	100	

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

	портфолио во Вашата банка во периодот по кризата?																		
2.2.	Дали значително се зголеми времето на одобрување на кредити?	2	3	2	1	3	0	13	10	14	16	16	16	48	33	33	33	100	
2.3.	Дали при одобрување на изложеност кај правни лица се оценуваше важноста на следните фактори: познавање на клиентот од деловен однос, лојалност кон банката, квалитетот и оправданоста на инвестициониот проект, висината на сопственото учество во инвестициониот проект и сл., при процената на кредитната способност на претпријатијата?	6	1	0	3	1	0	26	9	2	35	11	2	48	73	23	4	100	
2.4.	Дали се зголеми извршувањето на заложените хипотеки?	2	2	3	2	2	0	7	15	15	11	19	18	48	23	40	38	100	
2.5.	Дали на пазарот на недвижности при реализација на хипотеки најдовте на намалена побарувачка?	2	5	0	3	1	0	10	23	4	15	29	4	48	31	60	8	100	

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

2.6.	Дали во периодот на криза беше нагласена конкурентската предност на банките во регионот?	3	2	2	1	3	0	16	14	7	20	19	9	48	42	40	19	100
2.7.	Дали во посткризниот период со сите настанати измени во кредитната политика дојде до намалување на кредитното портфолио на правни лица во Вашата банка?	2	2	3	1	1	2	3	17	17	6	20	22	48	13	42	46	100
2.8.	Дали во посткризниот период со сите настанати измени во кредитната политика дојде до намалување на кредитното портфолио на физички лица во Вашата банка?		2	5	1	1	2	3	13	21	4	16	28	48	8	33	58	100
2.9.	Дали се одобруваа кредити на бонитетни лојални и познати клиенти на банката за заштита од зголемен кредитен ризик?	4	2	1	4	0	0	11	25	1	19	27	2	48	40	56	4	100
2.10.	Дали банката го намали пласирањето на хипотекарни кредити?	2	1	4		3	1	3	13	21	5	17	26	48	10	35	54	100
3.1.	Дали Вашата банка пристапи кон менување на интерните акти кои го	4	3		2	2	0	17	17	3	23	22	3	48	48	46	6	100

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

	регулираат корпоративното управување во Вашата банка?																	
3.2.	Дали Вашата банка пристапи кон поголема транспарентност како дел од корпоративното управување непосредно по настаната финансиска криза?	3	4		3	1	0	18	19		24	24	0	48	50	50	0	100
3.3.	Дали транспарентноста во Вашата банка вклучува и одржување на трајна комуникација со акционерите и потенцијалните инвеститори?	2	4	1	2	2	0	17	20	0	21	26	1	48	44	54	2	100
3.4.	Дали системот на добро корпоративно управување се подобри по однос на интересите на сите заинтересирани субјекти?	6	1	0	3	1	0	20	17	0	29	19	0	48	60	40	0	100
3.5.	Дали менаџментот на Вашата банка пристапи кон промена и реформи во системот на корпоративното управување кои беа наметнати од потребата за справување со финансискат	5	2	0	2	2	0	18	19	0	25	23	0	48	52	48	0	100

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

	а криза, а кои беа предлагани од меѓународните регулаторни и професионалните асоцијации?																		
3.6.	Дали Вашата банка пристапи кон измена на системот на наградување на менаџерите во посткризниот период?	1	5	1	1	2	1	12	19	6	14	26	8	48	29	54	17	100	
3.7.	Дали со системот на корпоративното управување во Вашата банка се обезбедува квалитетен процес на утврдување на целите на банката?	5	2	0	3	1	0	16	21	0	24	24	0	48	50	50	0	100	
3.8.	Дали промените во системот на корпоративното управување имаа влијание на зголемување на депозитната база во банката?	2	5	0	4	0	0	12	21	4	18	26	4	48	38	54	8	100	
3.9.	Дали менаџерите во Вашата банка се фокусирани кон барање на иновации и унапредување на работењето?	4	3	0	3	1	0	29	5	3	36	9	3	48	75	19	6	100	

„ЕФЕКТИТЕ НА ГЛОБАЛНАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ
БАНКИ – СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВРЗ УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК,,

3.10.	Дали менаџерите во Вашата банка се подготвени за оптимизација на користењето на постоечките ресурси за постигнување на целите на банката?	5	2	0	3	1	0	26	9	2	34	12	2	48	71	25	4	100
-------	---	---	---	---	---	---	---	----	---	---	----	----	---	----	----	----	---	-----

Извор: Собствени истражувања на авторот

